

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, канд. наук із соціокомунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.
Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна.
Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 15 2021

ЗМІСТ

Коротко про головне

Телефонна розмова Президента України В. Зеленського
з Державним секретарем США Е. Блінкеном3

Заходи до дня Збройних сил України3

Аналітика

Політичні акценти

Потіха А.

Пресмарафон Президента України
В. Зеленського у висвітленні ЗМІ5

Тарасенко Н.

Європейська політика щодо українського питання
в контексті сьогодення13

Аулін О.

Ісламський чинник міграційної проблеми в провідних країнах
Євросоюзу24

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України	31
COVID-19 (2019-nCoV): поширення, заходи запобігання та лікування	33
Сучасні дослідження та розробки академічної науки	34
Наукові видання НАН України	36
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти	39
Здобутки української археології	41
Біотехнології	42
Інноваційні розробки та технології	43
Нагороди та відзнаки	45
Наука і влада	45

До уваги держслужбовця

Добко Т., Блиндарук С.

Павло Григорович Тичина. До 130-річчя від дня народження (23.01.1891–16.09.1967)	46
---	-----------

Шумілова А., Добко Т., Шкаріна В.

Розвиток дистанційної освіти (2015–2021 рр.)	95
---	-----------

Коротко про головне

Телефонна розмова Президента України В. Зеленського з Державним секретарем США Е. Блінкеном

Президент України В. Зеленський провів телефонну розмову з Державним секретарем Сполучених Штатів Америки Е. Блінкеном. Напередодні запланованих переговорів Президента США Д. Байдена з Президентом РФ В. Путіним українська та американська сторони скоординували позиції з ключових питань.

Глава Української держави наголосив на безальтернативності процесу мирного врегулювання. У цьому зв'язку було обговорено кроки, які Україна здійснює та має намір здійснити для його активізації.

В. Зеленський також поінформував Е. Блінкена про ситуацію на кордонах нашої держави. Президент подякував за потужну підтримку з боку Сполучених Штатів Америки, які системно привертають увагу світової спільноти до російської військової діяльності поблизу українського кордону та консолідують зусилля демократичних країн з метою недопущення ескалації.

Було акцентовано на важливості збереження скоординованого й дієвого санкційного тиску на Російську Федерацію з боку міжнародних партнерів до повного відновлення суверенітету й територіальної цілісності України.

Сторони окремо торкнулися питання важливості посилення безпекової взаємодії, що сприяла б стримуванню агресивної поведінки з боку РФ щодо України.

В. Зеленський подякував американським союзникам за рішучу та незмінну дієву підтримку суверенітету й територіальної цілісності нашої держави.

Було також домовлено провести телефонну розмову В. Зеленського та Д. Байдена після переговорів між президентами Сполучених Штатів Америки та Росії (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2021. – 7.12).*)

Заходи до дня Збройних сил України

У День ЗСУ глава держави взяв участь у переданні нового озброєння та техніки військовим підрозділам.

У межах урочистостей з нагоди 30-ї річниці Збройних сил України Президент В. Зеленський на площі Свободи в Харкові взяв участь у переданні озброєння та військової техніки військовим частинам у регіонах України.

«Сьогодні тут та в інших регіонах України Збройним силам України буде передано близько сотні одиниць озброєння та військової техніки», –

повідомив глава держави під час виступу. Зокрема, у Харкові армійцям було передано сертифікати на броньовані автомобілі «Козак-2М1», танки Т-64, бронетранспортери БТР-4.

Під час відеовключення з аеродрому в смт Озерне на Житомирщині відбулося передання сертифікатів на модернізований літак Су-27 з підвищеними бойовими характеристиками, навчально-бойовий літак L-39, вертоліт Мі-8 та дообладнаний за стандартами НАТО воєнно-транспортний літак Ан-26.

У Краматорську командувач Операції об'єднаних сил, генерал-лейтенант О. Павлюк передав військовим сертифікати на 34 броньовані автомобілі «Козак-2М1».

Військовим у Києві було передано сертифікати на 13 легкоброньованих автомобілів «Hummer», наданих США в межах матеріально-технічної допомоги. Ще 15 сертифікатів на такі автомобілі передали у Львові.

В Одесі відбулася церемонія включення до складу Військово-Морських сил патрульних катерів «Айленд» і передання сертифікатів на катери цього типу та автомобілі «Hummer».

Після передання військової техніки Президент України вручив державні нагороди військовослужбовцям ЗСУ.

У режимі відеовключення за дорученням глави держави відбулося вручення державних нагород бійцям в інших містах України.

Крім того, В. Зеленський узяв участь у церемонії присвоєння вищих військових звань та почесних найменувань, а також вручення бойових прапорів військовим частинам ЗСУ.

Зокрема, Президент України вручив бойові прапори 38-му зенітному ракетному полку сухопутних військ ЗСУ зі стрічкою з почесним найменуванням «ім. генерала-хорунжого Ю. Тютюнника», 72-му окремому полку підтримки командування сил підтримки ЗСУ, 3-й окремій бригаді зв'язку командування військ зв'язку та кібербезпеки ЗСУ, головному інформаційному телекомунікаційному вузлу, 31-му окремому полку зв'язку та радіотехнічного забезпечення Повітряних сил ЗСУ зі стрічкою з почесним найменуванням «ім. гетьмана М. Дорошенка», 57-му окремому полку зв'язку та радіотехнічного забезпечення Повітряних сил ЗСУ.

За дорученням глави держави, Верховного головнокомандувача ЗСУ в районі проведення Операції об'єднаних сил командувач ООС О. Павлюк вручив бойові прапори 199-му навчальному центру Десантно-штурмових військ, 148-му окремому гаубичному самохідному дивізіону Десантно-штурмових військ.

В Одесі за дорученням Президента міністр оборони О. Резніков вручив бойові прапори 801-му окремому загону боротьби з підводними диверсійними силами та засобами, 194-му понтонно-мостовому полку Державної спеціальної служби транспорту, 37-му окремому полку зв'язку, прапор зі стрічкою з почесним найменуванням «Дніпровська» – 26-й окремій бригаді Державної спеціальної служби транспорту.

У Києві заступник головнокомандувача ЗСУ генерал-лейтенант Є. Мойсюк вручив бойові прапори 145-му окремому ремонтно-відновлювальному полку, 8-му навчальному центру Державної спеціальної служби транспорту зі стрічкою з почесним найменуванням «Чернігівський», зі стрічкою з почесним найменуванням «Конотопський» – 36-му шляхо-відновлювальному полку Державної спеціальної служби транспорту.

У Львові начальник Генерального штабу ЗСУ генерал-лейтенант С. Шаптала вручив бойові прапори 143-му об'єднаному навчально-тренувальному центру, а також почесне найменування «ім. Українських січових стрільців» 223-му зенітному ракетному полку.

Після завершення церемонії вручення відбувся показовий виступ підрозділу почесної варти, а гурт «Друга ріка» на честь військових виконав музичну композицію «Хто, якщо не ти?» (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2021. – 6.12).*

Аналітика

Політичні акценти

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Пресмарафон Президента України В. Зеленського у висвітленні ЗМІ

У Києві 26 листопада відбувся пресмарафон з нагоди екватору президентства В. Зеленського, який висвітлювався засобами масової інформації. Щоправда, перед заходом не проводилася звична акредитація ЗМІ, натомість Офіс Президента сам вирішив, кого з журналістів запрошувати. Захід тривав понад 5 год, замість трьох анонсованих.

В. Зеленський на екваторі своєї каденції підбив підсумки проведеної роботи та назвав реформи, якими задоволений за 2,5 роки. Зокрема, він назвав успішними земельну, інфраструктурну реформи та цифровізацію. «Я задоволений результатами тими, що зроблені. Не все, що ми обіцяли, зроблено, але нам все ж таки давали п'ять років, а не 2,5», – зазначив В. Зеленський.

Президент зазначив, що «дуже задоволений» цифровізацією. За його словами, цифровізація – це найголовніший крок у боротьбі з корупцією. «Я від самого початку говорив, що цифровізація, якої в нашій державі немає, це швидкі результати і швидкі перемоги, щоб позбавити наше суспільство спілкування з чиновником», – наголосив Президент України (URL: <https://apnews.com.ua/ua/news/ekvator-kadentcii-zelenskii-nazvav-reformi-yakimi-zadovolennii-za-2-5-rokiv>. 2021. 26.11).

В. Зеленський до своїх перемог зарахував і деолігархізацію, назвавши це кроком до зменшення корупції та впливу на політику чи чиновників. «Ми обіцяли боротися з олігархами. І ми боремося», – запевнив глава держави.

В. Зеленський заявив, що в цьому питанні Україна перебуває на початку великого процесу. При цьому, на думку Президента, «ми в прогресі та великій війні». Він запевнив, що в питанні деолігархізації в нього «немає нічого особистого».

За інформацією ЗМІ, Президент не оминув увагою й судову реформу, зазначивши, що його команда почала реформу та роботу з правоохоронними органами, але на це потрібен час, бо «це складний та довгий процес». Разом з тим він зазначив, що значною мірою проведення судової реформи залежить від наших партнерів. В. Зеленський заявив: «Ви знаєте прекрасно зміст цих законів, що там є міжнародники. І що вони мають майже виключне право формулювати та констатувати список очищення судової влади. Тому ваше запитання щодо закінчення судової реформи звучить як запитання до наших міжнародних партнерів. Я дав повністю незалежну можливість відношення до судової реформи, судоустрою в нашій державі».

Також Президент прокоментував затягування процесу з обрання нового керівника САП. Попри зрив останніх засідань конкурсної комісії В. Зеленський вважає, що в цьому питанні «ми просуваємося вперед». Президент стверджує, що нібито засідання конкурсної комісії з обрання керівника САП не блокують «люди Банкової», бо «там нема людей Офісу» (URL: <https://zn.ua/POLITICS/vahnerovtsy-ahressija-rf-hosperevorot-hlavnoe-iz-pressmarafona-zelenskoho.html>. 2021. 26.11).

Щоправда, як зазначають ЗМІ, В. Зеленський говорив не лише про старі реформи, він також анонсував нову. Зокрема, він анонсував реформу термомодернізації багатопверхового житлового фонду держави та громадських будівель на 100 млрд грн на найближчі три роки. Уся реформа коштуватиме втричі дорожче. Причиною він назвав можливе припинення транзиту газу Росією в 2025 р.

Щодо ймовірного другого президентського терміну, то глава держави зазначив, що це рішення не залежатиме від формату нової коаліції після парламентських виборів. «Я точно не вирішую це питання (про другий президентський термін). Вирішуватиме суспільство. Я не прийняв рішення. Воно не буде пов'язане з форматом майбутньої коаліції. Це точно. Я не планую у своїй голові таку складну стратегію. Це буде пов'язано з підтримкою моєї особистості народом України... Якщо вони (люди) мені говорять, що вони мене підтримають, тоді я буду думати, йти на другий термін чи не йти», – наголосив В. Зеленський. При цьому він уточнив, що в разі силового тиску, готовий чинити опір.

Говорячи про парламентські вибори, Президент запевнив, що їх дату визначатиме Конституційний Суд.

В. Зеленський звернув увагу на реформу оборонного сектору та відзначив, що є дві програми – ракетна та програма флоту, які мали б реалізуватися швидше, і новий міністр оборони вже почав їх реалізовувати.

Він також повідомив, що до Конституції України не вноситимуться зміни щодо виборів Президента України народними депутатами у Верховній Раді України. В Офісі Президента також опрацьовується питання проведення онлайн-виборів, але не факт, що громадяни голосуватимуть через додаток «Дія».

Президент наголосив, що пам'ятає про обіцянку впровадити онлайн-голосування на виборах, яке проводитиметься паралельно зі звичайним голосуванням. «Депутати не обиратимуть Президента України. Ми це не плануємо, а як далі, не можу це сказати. Чи це буде через “Дію”? Зовсім не факт. Щодо онлайн-виборів питання опрацьовується», – зазначив В. Зеленський (URL: <https://aspi.com.ua/news/politika/zelenskiy-zapevniv-schonastupniy-prezident-ukraini-obiratis-v-parlamenti-ne-bude#gsc.tab=0>. 2021. 26.11).

Журналісти поцікавилися щодо кадрової політики Президента. Відповідаючи на їхні запитання, В. Зеленський наголосив, що все відбувається відповідно до закону. Зокрема, він відповів на запитання щодо призначення кадрів з команди експрезидента-втікача В. Януковича заступниками голови Офісу Президента та заявив, що як призначення, так і результати їхньої роботи – це відповідальність А. Єрмака перед Президентом. «Це питання до голови Офісу. У нього сьогодні декілька “замів”, Тимошенко, Татаров, Смирнов, Шурма. Це його (Єрмака) особиста відповідальність переді мною щодо результату», – зазначив В. Зеленський (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zelenskyu-derzhavnyu-perevorot-akhmetov-vahnerivtsi-yermak/31581744.html>. 2021. 26.11).

Як інформують ЗМІ, В. Зеленський також заявив, що на сьогодні точно не має намірів звільнити голову ОПУ А. Єрмака. Президент вважає його «потужною людиною», тому не хоче втрачати.

На питання про те, як Україна пройде наступну зиму, В. Зеленський відповів: «Наступна зима прийде – це я точно можу обіцяти нашому народу». Водночас він нагадав про кораблі, які везуть до України вугілля, і запевнив, що ситуація з газосховищами цього року нібито краща, ніж за весь час з 2014 по 2018 р.

Разом з тим, за словами В. Зеленського, збільшення транзиту газу через Україну з Росії не буде. Він зазначив: «Ми сказали, давайте знижувати вартість транзиту. Буде менше, ніж через будь-які інші потоки. Ми готові, але Росія на це не пішла. Я чув риторику з російської сторони, що вони готові продовжити контракт про транзит. Окрім цих заяв, я нічого більше не бачив».

Щодо відносин із Заходом та переговорів з Росією, то, за словами В. Зеленського, переговори ведуться. Він повідомив, що обговорив з керівником Європейської ради Ш. Мішелем потенційні формати переговорів з Росією. Він поінформував, що Ш. Мішель закликав до «відвертої»

комунікації з Москвою. Натомість Кремль, зауважив В. Зеленський, знаходить приводи для уникнення прямої зустрічі.

Як інформують ЗМІ, Президент України уточнив, що розраховує на кілька форматів, у тому числі нормандський, який підтримує також Франція. Крім того, Київ очікує на переговори між Сполученими Штатами Америки та Росією.

При цьому журналісти зазначають, що В. Зеленський сподівається на підтримку нового уряду Німеччини в досягненні енергетичної безпеки та євроінтеграції України. Адже про це він заявив під час пресмарафону «30 запитань Президенту України» і вказав на участь Німеччини в досягненні домовленостей України з Росією про транзит газу взимку 2021 р., а також висловив сподівання на подібну допомогу в майбутньому. Водночас В. Зеленський нагадав про газопровід «Північний потік-2», який є «великою трагедією» для України.

Президент України також назвав позиції Німеччини та Франції вирішальними для рішення щодо вступу України до Європейського Союзу.

Журналісти не обійшли у своїх запитаннях теми зриву операції із затримання найманців приватної військової компанії «Вагнера». Президент повідомив, що відмовився погодити операцію, доки вона не буде «детально прорахована».

Як відомо, раніше колишній начальник Головного управління розвідки Міністерства оборони В. Бурба заявив, що команду перенести операцію захоплення «вагнерівців» у липні 2020 р. дав Президент України, про що йому повідомив голова Офісу Президента А. Єрмак.

Під час пресконференції В. Зеленський зазначив, що голова Офісу Президента не має повноважень затверджувати операції на кшталт операції із затримання російських найманців. Глава держави також запевнив, що планував звільнити В. Бурбу після свого приходу на посаду ще у 2019 р., звинувативши його, зокрема, у блокуванні пересування протестувальників під час Революції гідності.

Як повідомляють ЗМІ, В. Зеленський також звинуватив в ескалації журналістів та особисто головного редактора видання «Цензор.нет» Ю. Бутусова. Той у відповідь публічно звинуватив Президента в брехні. Пізніше Ю. Бутусов в ефірі «Радіо Свобода» пообіцяв подати на Президента до суду: «П'ятнадцять місяців мене ображала вся президентська пропаганда з ним на чолі. І тепер я прихожу на пресконференцію, очікую вибачень, а натомість чую нову брехню. Я збираюся відстоювати свої інтереси в суді. Оскільки Президент визнав фактично свою брехню проти мене. І набрехав нові речі» (URL: <https://izbirkom.org.ua/publications/politika-8/2021/golovni-temi-presmarafonu-prisvyachenogo-ekvatoru-kadenciyi-prezidenta>. 2021. 26.11).

Повідомляється, що Президент звинуватив і медіахолдинг Р. Ахметова у спробі дестабілізації ситуації в державі через критику діючої влади та зазначив, що власник ЗМІ має нести відповідальність за це. «Вважаю, що медійна політика Ріната Леонідовича перейшла, мені здається, в не дуже

здорову фазу. Вони можуть продовжувати говорити що хочуть, але не повинні і не мають права дезінформувати наше населення. Я так вважаю, але я через це не закриваю якісь канали, як у деяких державах, – заявив В. Зеленський. – Я вважаю, що його оточення затягує в цю війну – не проти мене особисто, а проти народу України. Проти мене, тому що мене обрали... я – вибір людей і я частково належу їм, тому я вважаю, що це виклик їм», – наголосив

Президент
(URL: https://biz.censor.net/news/3301904/zelenskyyi_poperedyv_ahmetova_pro_vidpovidalnist_za_krytyku_vlady_na_yiogo_telekanalah. 2021. 26.11).

Найбільш неочікуваною під час пресконференції стала заява В. Зеленського про підготовку спроби державного перевороту в Україні в перших числах грудня за участі «представників Росії». За словами В. Зеленського, він не може сказати, хоча й знає від розвідників, хто є організатором. Разом з тим Президент заявив, що «в цю війну» втягують бізнесмена Р. Ахметова. «У нас є не тільки агентурна інформація, в нас є навіть звукова інформація, де представники з України, скажімо так, з представниками з Росії обговорюють участь Р. Ахметова у державному перевороті в Україні, що буде залучено мільярд доларів».

За словами Президента, українські спецслужби мають одразу кілька підтверджень щодо правдивості цієї інформації. Також він запросив Р. Ахметова до відповідних органів або на Банкову, щоб послухати цю інформацію.

Р. Ахметов пізніше прокоментував заяву Президента: «Інформація, оприлюднена В. Зеленським про нібито втягування мене в якийсь держпереворот, є суцільною брехнею. Мене обурює поширення цієї брехні, незалежно від того, якими мотивами керується Президент» (URL: <https://izbirkom.org.ua/publications/politika-8/2021/golovni-temi-presmarafonu-prisvyachenogo-ekvatoru-kadenciyi-prezidenta>. 2021. 26.11).

Р. Ахметов також наголосив, що його позиція – «незалежна демократична та цілісна Україна з Кримом та моїм рідним Донбасом» – залишається незмінною і він її підтверджує своїми діями.

У свою чергу один з лідерів партії «Демократична сокира» Ю. Гудименко вважає, що заява Президента про держпереворот була непередбаченою та нічим не обґрунтованою, проте стривожила західних партнерів. Він визнав, що «наші західні країни-партнери і їхні представники були стривожені, адже не кожного дня в країнах-союзниках відбувається державний переворот» (URL: <https://glavcom.ua/country/politics/organizator-putchu-1-grudnya-nashi-zahidni-partneri-strivozheni-informacijeyu-vid-zelenskogo-pro-derzhperevorot--803068.html>).

Тим часом Прем'єр-міністр України в інтерв'ю виданню «Reuters» 30 листопада заявив, що за підготовкою можливого державного перевороту в Україні може стояти Росія. «Українська розвідка з'ясувала, що це робиться для того, щоб спровокувати в нашій державі “народне повстання”», – наголосив Д. Шмигаль.

Він повідомив, що Україна має секретні дані, які свідчать про те, що в країні нібито готують державний переворот. На уточнювальне запитання журналіста про те, чи може за цими діями стояти Російська Федерація, Д. Шмигаль зазначив: «Безумовно». При цьому, на його думку, стягування російських військових і техніки до кордону України – це частина плану Росії щодо руйнування прагнення України приєднатися до Європейського Союзу (URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/politics/shmigal-pro-organizatoriv-derzhperevorotu-tse-zovnishni-sili-v-ukraini-revoljutsijnih-nastroiv-nemae.htm>. 2021. 30.11).

Державний секретар США Е. Блінкен також вважає, що спроба державного перевороту в Україні може бути частиною агресії Росії. «Ми багато разів бачили “методичку” росіян. Частиною цієї “методички” є спроби штучно створити “провокацію”, щоб мати виправдання для дій, які Росія вже давно планує. Ми усвідомлюємо, що Росія переважно сполучає свої зусилля зі спробами внутрішньої дестабілізації країни», – зазначив Е. Блінкен (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/11/30/7315804>. 2021. 30.11).

Щодо пресконференції В. Зеленського, то думки спостерігачів розділилися. Дехто вважає її надто емоційною та невдалою. Інші дають позитивну оцінку. Зокрема, глава Офісу Президента А. Єрмак вважає, що виступ В. Зеленського вкотре демонструє, що Президент України готовий говорити з усіма та про все. Він не боїться гострих запитань і не використовує заздалегідь підготовлених відповідей. І найголовніше – завжди залишається людиною. «На пресмарафоні В. Зеленський такий самий, як у житті. Саме за таку людину у 2019 р. проголосували 73 % українців. Президент щодня у своїй роботі, на зустрічах, на пресконференціях викладається на 100 %. І так само 100-відсотково він завжди діє в інтересах України та українського народу. Хоч стара система й пручається, але в Україні мала з'явитися людина, яка нарешті її змінить», – заявив А. Єрмак (URL: <https://rubryka.com/2021/11/26/yermak-prokomentuvav-presmarafon-zelenskogo>. 2021. 26.11).

Він подякував усім журналістам, які поставили свої запитання. «Це і є демократія в чистому вигляді. Такою є й справжня Україна – чесна, прозора та відкрита, без цензури. І ця країна готова до будь-якого виклику», – наголосив керівник Офісу Президента.

В експертному середовищі значну увагу приділили саме заяві Президента про можливу підготовку державного перевороту та акцентували увагу на тому, для чого В. Зеленський так заявив.

На думку політологів, заява Президента В. Зеленського про те, що оточення олігарха Р. Ахметова готує державний переворот в Україні, це відповідь безпосередньо Президента на критику влади на телеканалах Р. Ахметова. «Проведенням цієї пресконференції скористалися, щоб передати привіт. Причому це не просто привіт Рінату Леонідовичу. Це превентивний сигнал», – зазначив політолог В. Фесенко (URL:

<https://delo.ua/politics/zelenskii-peredal-privet-axmetovu-politologi-o-zayavlenii-zelenskogo-o-vtyagivanii-axmetova-v-gosperevorot-389203>. 2021. 26.11).

Політолог І. Петренко також вважає заяву Президента за попередження олігарху. За його словами, ідеться не лише про українські спецслужби, які підконтрольні Президенту, а й про західні спецслужби, які надали відповідну інформацію, аудіо та документи. «Це попередження, що не варто влазити у певні авантюри. Президент наголосив, що там (на аудіозаписах. – Delo.ua) немає голосу Ахметова, а є бажання деяких сил провести таку операцію», – наголошує І. Петренко. На його думку, такий крок Президента – це підвищення ставок у протистоянні між Р. Ахметовим і Банковою, адже йдеться вже не про медіавійну, а про питання національної безпеки.

Аналітик, кандидат політичних наук О. Яхно зазначила, що пресконференція В. Зеленського вийшла надто емоційною, а безпосередньо глава держави поведився набагато впевненіше, ніж рік тому.

За її словами, незважаючи на те, що не всі журналісти були акредитовані, «теплої ванни» не було. І це добре. «Але треба частіше робити такі пресконференції, щоби всі могли потрапити», – переконана О. Яхно.

Разом з тим, як зазначає експерт, було надто багато емоцій. І з боку журналістів, і з боку Президента. «У ряді питань було закладено особистісний аспект, якесь особисте протистояння. А ви сказали так, а там на годину раніше, а там на годину пізніше... Повинне все ж таки бути розмежування між особистісним та загальнодержавним», – вважає О. Яхно (URL: <https://telegraf.com.ua/politika/2021-11-27/5689668-zelenskiy-vel-sebya-spozitsii-khozyaina-glavnye-vyvody-po-itogam-press-marafona-prezidenta>. 2021. 27.11).

Загалом, на думку аналітика, обидві сторони здобули не той результат, який хотіли.

Політолог О. Антонюк дав досить неоднозначну характеристику поведінці Президента під час пресмарафону. Він вважає, що цей пресмарафон є провальний. За його словами, В. Зеленський ніби виправдовувався й захищався. «Це не був Президент, який задавав тон, як це було на попередньому пресмарафоні, коли він давав мрії та уявлення. Тут накопичилося багато чого і на рівні емоційного зриву. І без прив'язки до будь-якого прізвища це не є риторика, яка повинна бути в Президента України. Президент – це певні манери, а їх не було. І хочуть це усвідомлювати в Офісі Президента, чи ні, але було декілька яскравих епізодів, які привідкрили вже проти В. Зеленського як політика декілька слабих місць. І ті, хто розбираються у психології, політтехнології, неодмінно цим скористаються. Але найбільше я боюсь навіть не нашої внутрішньополітичної боротьби, а дійсно загрози з боку тої самої Росії, де фахівців з психології дуже багато, і я прекрасно розумію, яку інформаційну атаку доведеться пережити державі Україна, розуміючи, що будуть бити в тому числі по Президенту і по його максимально слабких місцях» (URL: <http://ukr.radio/news.html?newsID=97290>. 2021. 26.11).

У свою чергу А. Аваков намагався заступитися за розвідників, яких В. Зеленський звинуватив у непрофесійності, а В. Бурбу назвав «авантюристом і аферистом», що хотів його дискредитувати.

А. Аваков вважає, що під час пресмарафону В. Зеленського відбулася «безпрецедентна атака на офіцерів української армії, на розвідників» з боку Президента. «Я такого ніколи не бачив... Я не хотів би, щоб Президент моєї країни, Верховний головнокомандувач дозволяв собі висловлення у такому тоні щодо своїх офіцерів. Офіцери розвідки завжди діють на межі та завжди розраховують, що за них буде стояти держава. А сьогодні я побачив безпрецедентну атаку, емоційну. Таку, знаєте, ображеність демонстративну, так не можна», – заявив ексурядовець (URL: <https://glavcom.ua/country/politics/takogo-shche-ne-bulo-avakov-nazvav-pomilku-zelenskogo-802246.html>. 2021. 26.11).

За його словами, військовослужбовців, зокрема розвідників, варто підтримувати. «Кожний офіцер і солдат має знати: спочатку його підтримають. Без цього не буде оборони країни. І тут я теж побачив, що в нас із цією ситуацією проблема», – підкреслив А. Аваков.

Щодо можливої підготовки державного перевороту нібито за участі в ньому Р. Ахметова, то, за словами експертів, це викликає багато питань. Зокрема, директор аналітичного центру «Третій сектор», політолог А. Золотарьов, коментуючи випад В. Зеленського проти Р. Ахметова, зазначив, що наслідки можуть бути руйнівними для всієї України. Адже інформація про можливий державний переворот миттєво потрапила до заголовків світових ЗМІ. Тим паче нині до України підвищена увага на тлі агресії Росії. Цю інформацію змушений був коментувати Президент США Д. Байден. Це налякало інвесторів та обвалило котирування єврооблігацій компаній, що входять до групи СКМ, де Р. Ахметов власник.

Як зазначають експерти, багато хто можливо радів падінню єврооблігацій ДТЕК, думаючи, що страждає Р. Ахметов, а його багато хто не любить. Фундаментально це відбиває повне нерозуміння процесів тими людьми, які радіють. Тому що постраждав не Р. Ахметов – постраждала інвестиційна привабливість України. Р. Ахметов, до речі, отримав можливість дешево відкупити свої борги. Якщо він раптом мав таке бажання (URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/perevorot-v-ukrajini-do-chogo-prizveli-slova-zelenskogo-pro-ahmetova-fursa-novini-ukrajini-50198681.html>. 2021. 27.11).

Як зазначив інвестиційний аналітик С. Фурса, слова Президента В. Зеленського про державний переворот, що нібито готується, ґрунтуються, як виявилось, на розмовах «відставних ментів у Криму та одного співробітника ФСБ». Вони завдали серйозної шкоди інвестиційній привабливості України та зробили біднішим кожного платника податків.

Аналітик підкреслив, що сучасна економіка будується на довірі: якщо до країни немає довіри, то гроші обходять її. «Інвестори хочуть верховенства права, надійності та передбачуваності. Просто правил гри. Чи входить до цього визначення ситуація, коли Президент прив'язує прізвище найбільшого

бізнесмена країни до перевороту? Чи захочуть вони інвестувати ще в Україну, якщо можливі такі заяви з такими наслідками? Це про передбачуваність? Хіба це про правила гри?» – підкреслив С. Фурса (URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/politics/fursa-pro-zayavu-zelenskogo-pro-derzhperevorot-nas-vidkinuli-do-krain-afriki.htm>. 2021. 28.11). На його думку, подібні безвідповідальні заяви відкидають Україну до рівня країн Африки.

Деякі експерти зазначають, що на пресконференції не почули від Президента того, що мусило б прозвучати в умовах нової загрози з боку Росії, яка брязкає зброєю на українських кордонах. «У ситуації, яка склалася сьогодні навколо України, у першу чергу влада і Президент мають простягнути руку своїм політичним опонентам, щоб консолідуватися навколо українських цінностей, українських національних інтересів. Чи звучало це у виступі Президента? Ні, не звучало», – зазначає директор Інституту світової політики Є. Магда (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/plitky-derzhperevorot-eksperty/6329220.html>. 2021. 26.11).

Проте значна частина експертів вважає, що пресконференція В. Зеленського була виваженою, незважаючи на деякі непорозуміння з журналістами. Зокрема, таку думку висловив політичний експерт Д. Гороховський, який зазначив, що пресконференція В. Зеленського вийшла яскравою та скандальною. «Варто зазначити, що 30 ЗМІ, яких було запрошено, відібрано за дуже неоднозначними критеріями. Наприклад, ряд ЗМІ, які мають великі охоплення, була банально проігнорована. При цьому важливо наголосити, що все ж таки були представники медіа, чії власники опозиційні до Президента, а В. Зеленському поставили ряд незручних питань», – наголошує Д. Гороховський.

На думку експертів, захід повністю виправдав себе. Адже, судячи із стрічок соціальних мереж, його дивилося онлайн дуже багато. Пресконференція показала, що в нас є свобода слова. Ідуть найгостріші питання в ефір, ніхто це не цензурує. При цьому в ЗМІ наголошується, що рейтинг В. Зеленського залишається найвищим і він має значну підтримку українців на президентських виборах.

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Європейська політика щодо українського питання в контексті сьогодення

Українське питання перебуває на порядку денному європейської політики вже майже протягом десятиліття – із часів Революції гідності, захоплення Росією Криму та початку російської агресії на Сході України. За цей період з боку Європейського Союзу Україна отримала переконливу та істотну політичну, дипломатичну, економічну й фінансову допомогу, яка

засвідчила незмінну підтримку нашої держави в боротьбі за свою територіальну цілісність, у проведенні реформ, прагненні стати повноправним членом європейського співтовариства. Однак і досі загострення уваги європейських партнерів на українському питанні відбувається переважно у зв'язку з нарощенням військової присутності РФ біля кордонів України та перебуває в залежності від виборчих процесів і зміни лідерів у країнах Європи.

Ключові європейські партнери не залишають поза увагою безпекову ситуацію довкола України та намагаються в різний спосіб проявити свою підтримку, яку можна розглядати як певний маркер ставлення ЄС до українського питання. Країною, від позиції якої великою мірою залежить політика всього Євросоюзу, є Німеччина. Попри процес зміни влади, який відбувається тут унаслідок парламентських виборів, Німеччина не втрачає уваги до ключових для Києва питань та обіцяє продовжувати підтримку суверенітету й територіальної цілісності України зусиллями нової урядової коаліції, переговори щодо створення якої завершилися 24 листопада.

До складу нової коаліції в бундестазі вперше увійшли три партії: Соціал-демократична партія (СДПН), що набрала на виборах 25,7 %, Союз-90/Зелені, які отримали 14,8 % голосів, та Вільна демократична партія з 11,5 % голосів. Це перша в історії післявоєнної Німеччини трьохпартійна коаліція. Її називають «світлофорною», бо кольорами учасників є зелений, жовтий і червоний. Партії домовилися про формування нового уряду Німеччини на чолі з лідером соціал-демократів О. Шольцом.

СДПН, Союз-90/Зелені та Вільна демократична партія у своїй коаліційній угоді зробили нові важливі для України акценти. Зокрема, угода містить досить жорсткі, як для соціал-демократів, формулювання щодо відносин з РФ. На відміну від уряду на чолі з А. Меркель, нова коаліція не лише згадує, що анексія Криму суперечить міжнародному праву, а і вимагає від Росії «негайно покласти їй край», так само як і «насильству на Сході України» та спробам дестабілізувати Україну.

«Ми вимагаємо негайно припинити спроби дестабілізації проти України, насильство на Сході України та незаконну анексію Криму. Шлях до мирного вирішення конфлікту на Сході України та зняття пов'язаних із цим санкцій залежить від повного виконання Мінських домовленостей», – ідеться в документі.

Загалом коаліційна угода свідчить про новий підхід до відносин з Росією. Якщо попередній уряд, попри анексію Криму та роль Москви в конфлікті на Донбасі, наголошував, що все одно прагне «хороших» відносин з Росією, то в нинішній угоді вже йдеться про готовність до «змістовних і стабільних» відносин з Росією, а також до конструктивного діалогу.

«Стає очевидно, що тональність стала більш жорсткою», – констатує професор Інституту Східної Європи у Вісмарі, політолог Г. Шредер. Коментуючи нову коаліційну угоду, він зауважив, зокрема, що в Берліні в майбутньому, будуючи відносини з Росією, хочуть більше зважати на інтереси

партнерів у Східній Європі. «Наголошується, що у Східній Європі потрібно більше безпеки, при цьому мають більше враховуватися інтереси країн Центральної і Східної Європи», – зазначає Г. Шредер. Він зауважує, однак, що за цими політичними сигналами поки не видно чіткої концепції (URL: <https://www.dw.com/uk/yevrointehratsiia-krym-i-haz-nimetski-uriadovi-partii-i-ukrainske-pytannia/a-59937076>).

Кроком уперед вважає переоцінку підходу до відносин з Росією історик і політичний оглядач К. Берендс з Центру дослідження новітньої історії в Потсдамі. Коаліційна угода, на його думку, засвідчила, що частина провідних соціал-демократів, які традиційно сповідують проросійські погляди, поступилися ініціативою партії «Союз-90/Зелені» та лібералам у цьому питанні, які дотримуються жорсткішої лінії у відповідь на російську агресію проти України.

Утім, на думку професора Боннського міжнародного центру конверсії А. Хайнеманна-Грюдера, Німеччина могла б відігравати більш активну роль у розробленні спільної політики ЄС щодо Росії. Адже В. Путін уже використовує перехідний період між старим і новим урядом у Німеччині. Затримка в запуску «Північного потоку-2» дуже нервує Кремль, і це відчувається, зокрема, через тиск, який чинить РФ на Європу, зосередивши тисячі мігрантів на білорусько-польському кордоні та значні військові сили на кордоні з Україною.

«Новий уряд Німеччини може або об'єднатися з Д. Байденом та Е. Блінкеном і, як і раніше, перешкоджати “Північному потоку-2” або піддатися московському брязканню зброєю на кордонах України», – пояснює німецький експерт. І хоча він вважає, що Україна може очікувати більше солідарності від уряду, де будуть сильні «зелені» та ліберальні голоси, ситуація ще повністю не визначена (URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/world/2021-11-29/germaniya-posle-merkel-kakoy-svet-vklyuchit-svetofornaya-koalitsiya-ukraine/43132>).

Захід має об'єднатися перед нечесною грою російського Президента В. Путіна, переконаний посол США в Німеччині часів Б. Клінтона, керівник Центру міжнародної безпеки та управління в Бонні Д. Бінденагель. «Потрібно розробити більш реалістичний підхід до відносин з Росією і Путіним. Заяви щодо Донбасу показали дуже хорошу позицію нової коаліції. Але контекст такий, що Росія намагається і розділити ЄС зсередини, і завадити його відносинам із США. Майбутній німецький уряд говорив також про “новий початок” зовнішньої політики. З філософської точки зору, “новий початок” має являти собою не стратегічну автономію, а стратегічний суверенітет – це має зміцнити Європу. Також має бути солідарність – не лише всередині Євросоюзу, а й з його партнерами, не лише зі США, а й із сусідами», – наголошує американський дипломат.

Однак не можна не помітити, що жорстку риторику стосовно безпосередньо Росії було очевидно пом'якшено: РФ визнається важливим міжнародним гравцем, підкреслюються важливість міцних і стабільних відносин з нею та необхідність конструктивного діалогу. Водночас німецька

сторона робить акцент на поважанні інтересів своїх європейських сусідів і декларує готовність брати до уваги різне сприйняття загроз для розбудови «спільної та послідовної політики ЄС щодо РФ» ([URL: https://zn.ua/ukr/international/svitloforna-koalitsija-v-nimechchini-choho-ochikuvati-ukrajini.html](https://zn.ua/ukr/international/svitloforna-koalitsija-v-nimechchini-choho-ochikuvati-ukrajini.html)).

Новим у коаліційній угоді трьох німецьких партій також є те, що в коаліційній угоді цього разу приділяється значна увага «Східному партнерству» ЄС. Новий уряд Німеччини планує спільно з європейськими партнерами «працювати над його подальшим розвитком». Україна, Молдова та Грузія, «які прагнуть вступу до ЄС», мусять мати змогу «наближатися до ЄС завдяки послідовним реформам у сфері зміцнення засад правової держави і ринкової економіки». Хоча це формулювання й не містить чітко сформульованої перспективи вступу до ЄС, показовою є вже безпосередньо згадка про євроінтеграційні прагнення східних партнерів у коаліційній угоді, зазначає К. Берендс. Він припускає, що відсутність чітко прописаного визнання перспективи членства України у ЄС – результат політичного компромісу, адже єдиною партією, яка у своїй передвиборній програмі згадувала про «відкритий шлях вступу до ЄС» для України та інших східних партнерів, був «Союз-90/Зелені». Тому відзначення в коаліційній угоді європейських амбіцій східних партнерів – важливий сигнал, вважає німецький оглядач. «Перспектива членства у ЄС – ключовий стимул для реформ. Узагалі не згадувати про неї – позбавляти самих себе важеля впливу на ситуацію в країнах, які прагнуть членства у ЄС», – констатує він.

Таким чином, для України та інших країн «Східного партнерства» зміна уряду в Німеччині може означати шанс на нові імпульси у європейській інтеграції, зазначає К. Берендс. Однак багато чого залежить від того, наскільки сильною фігурою в новому уряді буде голова МЗС. На цю посаду претендує співголова партії «Союз-90/Зелені» А. Бербок, яка має жорстку позицію щодо Росії, а також виступає проти надання ліцензії на експлуатацію «Північного потоку-2». Нещодавно вона висловила солідарність з організацією «Меморіал», яку має наміри ліквідувати російська влада. Інший співголова партії «Союз-90/Зелені» Р. Габек може стати заступником майбутнього канцлера О. Шольца та очолити «суперміністерство», яке займатиметься питаннями клімату та економіки ([URL: http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=97289](http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=97289)).

Водночас уявлення німецької партії «Союз-90/Зелені» про те, як підтримувати Україну в протистоянні з Росією, можуть дуже відрізнятись від очікувань Києва. Яскравим свідченням цього став нещодавній візит до України Р. Габек. В інтерв'ю журналістам політик зазначив, що не виключає поставок оборонного озброєння до України. Однак одразу після повернення до Німеччини Р. Габек «дав задню» та заявив, що поділяє позицію А. Бербок про те, що зброю Німеччина Україні не постачатиме. Зрештою, Союз-90/Зелені в один голос стали говорити, що Україні треба постачати хіба що засоби для розмінування та транспортування поранених.

Питання подальшого ставлення до газогону «Північний потік-2» стало однією з інтриг у сфері зовнішньої політики під час коаліційних переговорів. Соціал-демократи підтримують цей проєкт, натомість Союз-90/Зелені та ліберали у своїх передвиборних програмах вимагали його зупинки. Поки що сертифікацію «Північного потоку-2» відкладено, оскільки Союз-90/Зелені домоглися, аби вона відбувалася за нормами Європейської енергетичної хартії. У зв'язку із цим у російського «Газпрому» виникли серйозні проблеми, бо йому потрібно буде поділити свою участь з іншою компанією, тобто не бути монополістом в експлуатації «Північного потоку-2». Ідеться навіть про участь України в сертифікації цього потоку. Тобто відбувається досить запекла боротьба стосовно продовження контракту на транзит газу українською газотранспортною системою, хоча в коаліційній угоді проєкт «Північний потік-2» нові урядові партії взагалі не згадують. Водночас у документі йдеться про відмову Німеччини від вугілля до 2030 р. і фактично відмову від атомної енергетики. Це означає, що збільшуватиметься попит на природний газ як відносно чисте паливо, та залишає сподівання, що навіть у разі запуску «Північного потоку-2» значення газотранспортної системи України все одно збережеться (URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=97289>).

За дужками коаліційної угоди залишилося також питання потенційної допомоги Україні у сфері оборони. При цьому в документі закріплено намір підвищити контроль за експортом зброї на підставі національного закону. Досі були тільки політичні директиви щодо експорту озброєнь, які загалом забороняють експорт зброї в кризові регіони.

У МЗС України закликали нову коаліцію в Німеччині зайняти жорсткішу позицію щодо «Північного потоку-2». За словами міністра закордонних справ Д. Кулеби, Україна прагне бачити більш жорстку позицію нової німецької коаліції щодо «Північного потоку-2». «Процес сертифікації проєкту має повністю відповідати не лише букві, а й духу європейського законодавства», – заявив Д. Кулеба. Він також зазначив, що Україна й далі працюватиме з новим урядом Німеччини в питаннях, що стосуються російського газопроводу (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/11/24/novyna/polityka/mzs-ukrayiny-vidreahuvaly-koalicijnu-uhodu-frn>).

Загалом глава МЗС позитивно оцінив ті частини коаліційної угоди, які присвячені Україні та Росії, відзначивши дуже чіткі формулювання щодо РФ, які потребують «негайного завершення спроб дестабілізувати Україну, насильства в Східній Україні та анексії Криму», а також вирішення заморожених конфліктів у регіоні шляхом мирного врегулювання й повного виконання Мінських домовленостей.

Д. Кулеба наголосив, що «Україна вітає схвалення нової коаліційної угоди в Німеччині. Для нас дуже важливо, що майбутній німецький уряд погодився з принциповою позицією України: текст коаліційної угоди вперше

визнає важливість виділення України, Грузії та Молдови в рамках «Східного партнерства» та підтверджує підтримку України на шляху євроінтеграції».

«Крім того, нова коаліційна угода чітко фіксує постійну підтримку з боку ФРН суверенітету та територіальної цілісності України. Це свідчить і про спадковість німецької політики щодо нормандського формату та зусиль щодо політико-дипломатичного врегулювання російсько-українського збройного конфлікту», – додав Д. Кулеба.

У коаліційній угоді також зафіксовано готовність розвивати енергетичне партнерство з Україною, що закладає основу зміцнення стратегічного партнерства Києва та Берліна на багато років уперед, наголошує міністр (URL: <https://www.dw.com/uk/ukraina-khoche-chitkishoi-pozytsii-maibutnoho-uriadu-nimechchynu-shchodo-rivnichnoho-potoku-2/a-59931551>).

Іншою європейською країною, позиція якої в українському питанні заслуговує на окрему увагу, є Велика Британія, яка послідовно підтримує суверенітет і територіальну цілісність України та в останні роки розширює військово-технічне співробітництво з Україною, зокрема у сфері технічної модернізації Збройних сил України. В основному це стосується флоту. У 2015–2017 рр. Велика Британія поставила в Україну військову техніку на суму 2,2 мільярд фунтів стерлінгів (URL: <https://www.polskieradio.pl/398/7856/Artykul/2854992,Велика-Британія-підтримує-Україну-у-зв'язку-з-діями-Росії>).

У жовтні 2020 р. та червні поточного року сторони підписали два меморандуми, у тому числі один з британською промисловістю, щодо розвитку ВМС України. Таким чином Лондон отримав статус головного партнера Києва у відбудові морського потенціалу України.

Київ і Лондон підписали міжурядову угоду, яка передбачає виділення кредиту (на 10 років) на суму 1,7 млрд фунтів на розвиток українських ВМС. Ці гроші, зокрема, мають піти на спільне проектування і виробництво восьми ракетних катерів (перші два буде побудовано на британських верфях, а решта шість – в Україні), придбання двох тральщиків, а також будівництво за участі британських фахівців двох військово-морських баз – в Очакові та Бердянську.

У контексті останнього посилення військової активності Росії поблизу українських кордонів Велика Британія зробила ряд кроків, якими надіслала недвозначні сигнали Кремлю. Ідеться, зокрема, про надання розвідувальних даних про переміщення російських військ. Оборонно-розвідувальна організація «Janes», яка базується в Лондоні, 8 листопада надала виданню «Bloomberg» інформацію про те, що Росія приховано переміщує танки до кордону з Україною (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/protystoyannya-mizh-rosiyeyu-i-zakhodom-za-ukrayinu/31560850.html>).

Британське видання «The Mirror» 13 листопада повідомило, що Велика Британія створила групу з висококваліфікованих військових, щоб у разі необхідності оперативно направити її в Україну. Група складається із членів Спеціальної повітряної служби (SAS) головного підрозділу Сил спеціальних операцій британських збройних сил, спеціального розвідувального полку,

медиків, інженерів, зв'язківців і до 400 десантників із 16-ї десантно-штурмової бригади. Чисельність групи загалом може становити понад 600 британських військовослужбовців.

За повідомленнями видання, підготовка цієї групи розпочалася після того, як представники оборонних відомств і голова британської зовнішньої розвідки MI-6 поінформували уряд Великої Британії, що наразі Росія, керована В. Путіним, становить «явну й реальну небезпеку» для України та Заходу. Тобто вперше прозвучала інформація про готовність британців спрямувати саме військовий контингент до України. Тоді як, за словами високого представника ЄС з питань зовнішньої політики Ж. Борреля, у разі загострення ситуації на кордонах Україна може розраховувати, як завжди, лише на політичну, дипломатичну, економічну та фінансову допомогу з боку Європейського Союзу, оскільки Угода України про асоціацію з ЄС не передбачає оборонного альянсу.

Виразом підтримки Великої Британії Україні та підтвердженням стратегічного характеру відносин двох країн стали заяви британських політиків. Так, міністерка закордонних справ Великої Британії Е. Трасс закликала Європейський Союз об'єднатися та заблокувати сертифікацію газопроводу «Північний потік-2». Прем'єр-міністр Сполученого Королівства Б. Джонсон закликав ЄС підтримати Україну. Він заявив, що Заходу незабаром доведеться обирати між залежністю від російського газу та захистом України на тлі напруги на кордонах. «Ми сподіваємося, що наші друзі усвідомлюють, що вибір незабаром постане між тим, підсісти ще більше на російські вуглеводні, які йдуть через гігантські нові трубопроводи, або заступитися за Україну і виступити на захист справи миру й стабільності».

Б. Джонсон заявив, що його країна підтримує Україну не через «ворожість до великої країни Росії», а для того, щоб захистити «спільні для європейського континенту цінності» (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/11/16/7314119>).

Прем'єр-міністр Великої Британії також закликав В. Путіна не робити «трагічної помилки» на тлі потенційної ескалації. Відповідаючи на ці побоювання, Росія заперечила, що комусь погрожує, розкритикувала повідомлення в ЗМІ та заявила, що має право пересувати війська по своїй території як забажає. Натомість речниця російського МЗС М. Захарова заявила про посилення британської військової присутності в Україні.

«Ці коментарі додалися до ряду заяв за останні тижні, у яких Росія висловлювала дедалі більшу незгоду з будь-якою військовою підтримкою Заходу для України, не кажучи вже про можливість її вступу в НАТО», – написало британське видання «Daily Mail» (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-59337556>).

Занепокоєння нарощуванням російських військ поблизу українських кордонів висловив під час візиту до Києва державний секретар з питань оборони Великої Британії Б. Воллес. У спільній з міністром оборони України О. Резніковим заяві Б. Воллеса йшлося про те, що «Велика Британія стоїть

пліч-о-пліч з народом України і продовжуватиме свою непорушну відданість справі його підтримки». «Ми непохитні в цій підтримці і разом ми залишаємося пильними та об'єднаними в захисті наших спільних цінностей та свобод» (URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2021/11/17/spilna-zayava-ministriv-oboroni-ukraini-ta-velikoi-britanii>).

Надзвичайний і Повноважний Посол Великої Британії в Україні М. Сіммонс в інтерв'ю телеканалу «Україна 24» заявила, що Лондон продовжить підтримувати Україну в протидії російській агресії у військовій та економічній сферах. За її словами, Велика Британія порушуватиме українське питання на дипломатичному рівні та не залишить Україну віч-на-віч із Росією.

«Для Великої Британії цілком зрозуміло, що Росія багатьма способами може послабити Україну, і вона намагалася це зробити. Це не тільки про військову силу, а ще про постачання енергоносіїв. Саме тому ми занепокоєні через “Північний потік-2”. Ми від самого початку пропонували відмовитися від розвитку “Північного потоку-2”, тому що ми бачили, як легко його можна використовувати як зброю», – зазначила М. Сіммонс (URL: <https://ua.news/ua/velikobritaniya-zayavila-o-podderzhke-ukrainy-v-protivostoyanii-s-rf>).

Деяко стриманішу реакцію на активізацію російських військ поблизу українського кордону продемонструвала Франція. У заяві французького МЗС, опублікованій після зустрічі міністрів закордонних справ та оборони Франції та Росії, обидва міністри висловили стурбованість погіршенням ситуації з безпекою в Україні та чітко попередили про серйозні наслідки, які можуть мати будь-які нові спроби підірвати територіальну цілісність України. Французькі міністри закликали Москву відновити переговори в рамках нормандського формату та домовитися про проведення в найближчому майбутньому міністерської зустрічі відповідно до зобов'язань Президента РФ В. Путіна.

«Вони також нагадали Росії про зобов'язання, взяті нею в рамках ОБСЄ щодо прозорості пересування та діяльності військових і повного здійснення заходів щодо зміцнення довіри та транспарентності, передбачених у цих рамках», – зазначили в МЗС Франції (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/11/13/7130234>).

Президент Франції Е. Макрон у телефонній розмові з Президентом РФ В. Путіним висловив «глибоке занепокоєння» і заявив, що Франція готова захищати територіальну цілісність України (URL: <https://glavcom.ua/ru/news/makron-zayavil-putinu-chto-franciya-budet-zashchishchat-territorialnuyu-celostnost-ukrainy--799205.html>).

Франція традиційно вважається скептично налаштованою до європейських перспектив України та дружньою до РФ. За словами керівниці Центру Росії та нових незалежних держав Французького інституту міжнародних відносин Т. Кастуєвої-Жан, політика Франції щодо України вибудовується з певним озиранням на Росію, хоча після початку українсько-російського протистояння ця тенденція поступово змінюється. Тим не менше,

як показує опитування громадської думки у Франції, в середньому 20–25 % французів позитивно оцінюють В. Путіна, при цьому серед республіканців, а це права партія, цей відсоток сягає 35 %, серед крайніх правих партій – до 50 %. Так само погляд на Україну теж дуже сильно відрізняється залежно від партійних симпатій (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/11/12/7130194>).

Президент Франції Е. Макрон від початку своєї каденції не мав жорсткої позиції щодо Росії. Ще до обрання він приїжджав із візитом до Москви і говорив, що санкції незручні, вони заважають бізнесу працювати, а Росія – велика країна, де Франція має чималі економічні інтереси. Утім, це не допомогло йому стати «кандидатурою Кремля» на минулих виборах Президента Франції, Москва зробила ставку на ультраправу М. Ле Пен.

Нині Франція перебуває на порозі президентських виборів, перший тур яких відбудеться 10 квітня наступного року, а ймовірний другий тур – через два тижні, 24 квітня. Лідером електоральних симпатій французів залишається Е. Макрон, рейтинг якого протягом останнього року стабільно перебуває на рівні 24–25 %.

Донедавна фактично безальтернативним виглядав сценарій, за якого до другого туру виборів разом з Е. Макроном вийде лідер ультраправої партії «Національні збори» М. Ле Пен, яка вже втретє боротиметься за президентський пост. На виборах 2012 р. вона посіла третє місце, в 2017-му вийшла в другий тур з Е. Макроном, де впевнено йому прогнала, набравши вдвічі менше голосів.

Як показує опитування компанії «Elabe», проведене 23–24 листопада, М. Ле Пен готові підтримати 20–22 % французів. Цей результат може забезпечити їй вихід до другого туру разом із чинним французьким лідером. У цьому випадку Е. Макрон міг би отримати 55 % голосів, М. Ле Пен – 45 %. При цьому соціологи зазначають, що кількість охочих проголосувати за М. Ле Пен у другому турі зросла на 3 % порівняно з попередніми дослідженнями (URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/world/u-le-pen-est-shansy-vyuti-vo-vtoroy-tur-prezidentskih-vyborov-vo-francii-opros-25112021-443759>).

На відміну від Е. Макрона, який за час президентства помітно поправішав, М. Ле Пен, навпаки, зсунула свою партію трохи ближче до центру, розраховуючи на голоси не тільки праворадикалів, а й більш поміркованих виборців. Це проявилось навіть у зміні назви її партії, яка з 2018 р. називається «Національні збори» замість більш войовничого «Національного фронту». Тепер М. Ле Пен вже не виступає за вихід Франції з Євросоюзу (так званий Frexit) чи про відмову від євро.

Найвищі шанси стати кандидатом у президенти від найбільшої опозиційної партії «Республіканців» має К. Бертран, якому опитування дають 13 % підтримки. І Е. Макрон, і М. Ле Пен, і К. Бертран належать до правого політичного спектра, що не дивно: соціологічні дослідження доводять, що за останні п'ять років французи помітно поправішали в ідеологічному сенсі. Утім, ліві ідеї також традиційно залишаються популярними в країні.

Найбільш рейтинговим лівим кандидатом є лідер «Нескореної Франції» Ж.-Л. Меланшон із 9 % підтримки.

Такий склад кандидатів, на перший погляд, дає підстави прогнозувати, що президентські вибори у Франції пройдуть досить передбачувано та повністю повторять сценарій п'ятирічної давності – у другий тур вийдуть Е. Макрон і М. Ле Пен, де діючий президент здобуде впевнену перемогу. Однак такий сценарій може змінити поява ще одного рейтингового кандидата – ультраправого письменника, публіциста і телеведучого Е. Земмура. Він офіційно не оголосив про свої плани балотуватися, але фактично вже веде агітаційну кампанію. За усередненим рейтингом Politico, наразі він із рейтингом в 15 % займає третє місце за популярністю, але в окремих дослідженнях виходить і на друге, обганяючи М. Ле Пен і явно перебуваючи на висхідному тренді.

Е. Земмур, якого часто називають «французьким Трампом», – підкреслено антисистемний кандидат, який грає на розчаруванні обивателів у політичних елітах. Одна з головних тем Е. Земмура – радикальна боротьба з імміграцією. Він пропонує обмежити не тільки нелегальну, а й легальну міграцію до Франції, особливо для неєвропейців. Е. Земмур також є адептом конспірологічної теорії «Великого заміщення», згідно з якою населення Франції і всієї Європи планомірно заміщається вихідцями з Африки та Азії, ймовірно, не без участі якихось «світових еліт».

Антимігрантські погляди Е. Земмура органічно переплітаються з антимусульманськими – іслам він вважає таким, що суперечить «французьким цінностям», і навіть виступає за те, щоб французьким дітям заборонили давати мусульманські імена.

Ще одна улюблена Е. Земмуром тема – Друга світова війна і діяльність колабораціоністського уряду Віші, який керував південною і частиною центральної Франції. На думку кандидата в президенти, режим Віші «захищав французьких євреїв», проте насправді тисячі з них були відправлені в концентраційні табори. За такі висловлювання Е. Земмур регулярно отримує ще й звинувачення в антисемітизмі, він із ними не погоджується, вказуючи на власне єврейське походження і звично звинувачує в усьому арабів ([URL: https://bankova.news/2021/11/24/francuzkyj-tramp-i-fanat-putina-konkurent-makrona-na-vyborah/](https://bankova.news/2021/11/24/francuzkyj-tramp-i-fanat-putina-konkurent-makrona-na-vyborah/)).

Е. Земмур вважає, що «Євросоюз – непотрібна структура. ЄС підпорядкований німецьким інтересам, а сама Німеччина – на службі інтересів Америки». При цьому він просуває проєкт «федералізації Європейського Союзу», закликає «вбити євро» й повернутися до національних валют.

Для України важливим є той факт, що Е. Земмур – активний прихильник російського Президента В. Путіна, виступає проти антиросійських санкцій, а Україну у 2015 р. називав «мертвою». В одному з виступів він зазначив, що «союз Франції, Німеччини та Росії ознаменував би кінець американського панування в Західній Європі», в іншому зауважував, що «разом із Москвою Париж перемагає, а в протистоянні програє». Провідні

теми його дискурсу фактично співзвучні російським, тож дедалі частіше оглядачі та експерти називають Е. Земмура найкращим кандидатом для Кремля.

Французька журналістка та письменниця Г. Аккерман називає Е. Земмура «новою надією Росії», оскільки його «політичні та суспільні тези очевидно збігаються з основами режиму Путіна». Наприкінці жовтня у французькому виданні «L'Obs» вийшла стаття з однозначним заголовком – «Кремль голосує за Земмура» (URL: <https://tyzhden.ua/%D0%A1%D0%B2%D1%96%D1%82/253717>).

Натомість у європейських країнах Е. Земмура сприймають стримано. У Лондоні йому відмовили в оренді престижного Royal Institution. «Кожен, хто прагне сіяти ворожнечу між громадами, не є бажаним гостем», – пояснив мер Лондона С. Хан. Мер Женеви також не дозволив Е. Земмуру виступати в жодному з державних закладів міста, «щоб не стати співучасником поширення закликів до ненависті».

Е. Земмур та М. Ле Пен змагатимуться на спільному електоральному полі, зменшуючи шанси на перемогу одне одному та граючи на руку Е. Макрону, зазначив соціолог Е. Гарсія. Проте сумарний успіх носіїв цієї ідеології, за його словами, не може не бентежити. Він доводить, що 34 %, які здобула в другому турі на попередніх президентських виборах М. Ле Пен, – це свідомо позиція третини французького електорату, а не «збіг обставин», як писала п'ять років тому французька преса.

Очевидно, що для України перемога Е. Земмура є найбільш небажаним і небезпечним результатом виборів у Франції, однак шансів на те, щоб здобути перемогу над Е. Макроном у Е. Земмура, як наразі видається, небагато. Але вони все ж є. У статті Європейської ради з міжнародних відносин описується апокаліптичний сценарій, за яким у другий тур пройдуть одночасно М. Ле Пен і Е. Земмур (URL: <https://ecfr.eu/article/frances-presidential-election-how-the-far-right-could-win>).

Це може статися, якщо праві виборці так і не зможуть визначитися між Е. Макроном і кандидатом від «Республіканців», а загальна явка буде невисокою, або ж якщо до виборів правий електорат радикалізується. Однак такі варіанти все ж виглядають малоімовірними. Швидше за все, повториться сценарій виборів 2017 і 2002 р., коли в другий тур виходили поміркований кандидат на пару з праворадикалом, і поміркований здобував упевнену перемогу.

Отже, політика ключових європейських країн щодо українського питання на тлі загострення ситуації через нарощення військової присутності РФ біля кордонів України та в умовах перехідних після- і передвиборчих процесів у провідних державах Європи залишається переважно незмінною. Вони продовжують підтримку суверенітету і територіальної цілісності України, висловлюють своє ставлення до основних процесів, що відбуваються всередині та навколо України, загалом дотримуються санкційного режиму проти РФ та, в міру прихильності до України й власних ресурсів, надають

допомогу в різних сферах. Найбільш чіткою та послідовною виглядає позиція Великої Британії, яка разом із розширенням військово-технічного співробітництва з Україною, надсилає однозначно дружні політичні сигнали про підтримку України в протистоянні з Росією. У Німеччині, де після виборів сформувалася нова коаліція, позитивним сигналом є призначення на ключові для українсько-німецького співробітництва посади представників партії «Зелених» прихильних до України та противників Росії. Франція, де є досить багато так званих друзів Путіна, займає найбільш помірковану позицію щодо України через зосередженість на внутрішніх проблемах у період передвиборчої кампанії та історично зумовлене тяжіння в бік Росії.

Загалом, Україна не зникає з порядку денного Європи, яка займає переважно консолідовану позицію щодо підтримки української влади в її прагненні реформ та протистоянні російській агресії.

О. Аулін, ст. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Ісламський чинник міграційної проблеми у провідних країнах Євросоюзу

Міграційні процеси в провідних країнах сучасного Європейського Союзу історично відрізняє різноспрямований характер. Протягом XVI – першої половини XX ст. велика кількість західних європейців мігрували в Північну та Південну Америку (значно менше європейців вирушало до африканських країн). Починаючи з другої половини XX ст., спостерігається зворотний процес, у якому беруть активну участь іммігранти з африканського та азійського континентів. Левову частку сучасних переселенців становлять мусульмани. На жаль, серед них є й радикально налаштовані особи. Унаслідок цього міграційна проблема у ЄС поступово зміщується з економічної та соціокультурної сфери в безпекову.

У свій час європейська еміграція на інші континенти привела до заселення та розвитку малонаселених районів Північної Америки та Океанії. З початку колонізації до Другої світової війни з Європи за океан виїхало близько 60 млн осіб. Близько 60 % емігрувало до США, де корінне індіанське населення зазнало знищення або було витіснене до резервацій. Аналогічна ситуація склалася на територіях теперішньої Канади, Австралії, Нової Зеландії, частково Латинської Америки, де корінне населення збереглося більшою мірою. Кількість емігрантів з Європи сягла свого піку перед Першою світовою війною. У 1903–1913 рр. щорічно переселялося понад 1 млн осіб. Перша світова війна, імміграційні обмеження, запроваджені приймаючими країнами, економічна криза 1930-х років і Друга світова війна позначилися скороченням еміграції з Європи. Після закінчення Другої світової війни еміграція за океан відновилася, але колишніх масштабів уже не спостерігалось. За даними Міжнародного бюро праці, з 1946 до 1959 р. з

Європи емігрувало приблизно 7,5 млн осіб. У середньому це становить 0,5 млн осіб на рік (URL: <https://geographyofrussia.com/mezhkontinentalnye-migracii-analiz-i-prognoz>).

До 1960-х років європейська еміграція на інші континенти значно зменшилася. На зміну їй прийшли внутрішньоєвропейські міграції робочої сили між державами, що входили до західного геополітичного блоку, які доповнювалися міграційними потоками з країн Африки та Азії. У 1950–1970-х рр. на захід континенту мігрувало 2,3 млн італійців, близько 2 млн португальців, 1,5 млн іспанців, 600 тис. греків, 1 млн вихідців з тогочасної Югославії. Загалом південноєвропейська міграція становила 7–10 млн осіб (URL: http://www.idea6fp.uw.edu.pl/pliki/WP13_Europe_continent_of_immigrants.pdf).

Починаючи з другої половини XIX ст., спостерігалася велика еміграція до Латинської Америки, насамперед з Південної Європи. До середини 1940-х років до Аргентини емігрувало близько 6,6 млн, до Бразилії – 4,7 млн європейців. У період з 1946 по 1960 р. кількість переселенців зростає ще на 2 млн осіб. Проте із середини 1950-х років потік переселенців поступово зменшувався – водночас виник досить потужний зворотний рух. Це означало початок нового етапу міжнародної міграції взагалі (URL: <https://geographyofrussia.com/mezhkontinentalnye-migracii-analiz-i-prognoz>).

У першій половині 1960-х років країни Західної Європи на тлі економічного зростання, що об'єктивно супроводжувалося нестачею трудових ресурсів, почали їх імпортувати із-за кордону. Найбільшими постачальниками робітників стають на той час південноєвропейські країни. Імпортування робочої сили постійно збільшувалося, досить швидко його основні джерела опинилися за межами Європи. До західноєвропейських країн почалася масова трудова міграція алжирців, турків, тунісців, вихідців з інших країн Північної Африки та Близького Сходу. Якщо в середині 1970-х років у Німеччині лише один із семи промислових робітників був іноземцем, то у Великій Британії, Бельгії, Швейцарії навіть один із чотирьох. Ще одним важливим джерелом імміграції була репатріація європейців унаслідок деколонізації. Так, до Нідерландів повернулося 300 тис. осіб, до Великої Британії – 750 тис. У 1950-ті роки до Франції прибуло 20 тис. осіб з Південно-Східної Азії: після 1962 р. – майже 1 млн з Алжиру. До Португалії у 1970-ті роки в'їхало 750 тис. осіб з Мозамбіку та Анголи. Переважно це були вихідці з метрополій і їхні нащадки. За різними оцінками, до 7 млн осіб (URL: <https://geographyofrussia.com/mezhkontinentalnye-migracii-analiz-i-prognoz>). Крім того, серед іммігрантів були численні представники корінних народів колоній: військовослужбовці колоніальних сил, працівники колоніальної адміністрації, колаборанти з місцевих еліт. Крім права на в'їзд, вони також отримували громадянство колишніх метрополій. Через деколонізацію й трудову міграцію кількість іноземців у Європі з 1950 р. до 1975 р. більше ніж подвоїлася.

Нафтова криза початку 1970-х років викликала інтерес до енергоощадних технологій, а також реструктуризацію економіки на користь наукоємних виробництв. Потреба в додатковій робочій силі істотно зменшилася, політика залучення іноземних працівників переглядалася в бік скорочення. Встановлювалися жорсткі імміграційні бар'єри, запроваджувалися програми повернення трудових мігрантів на батьківщину. Такі заходи не зменшили імміграційних потоків, а лише змінили їх спрямованість. Втрата мігрантами можливості періодично повертатися на заробітки до Європи змушувала їх залишатися в країнах працевлаштування на тривалий термін і перевозити закордон свої сім'ї. У 1990-х роках прошарок біженців істотно поповнився через війну в колишній Югославії та конфлікти, що супроводжували розпад СРСР. На початку 2000-х років завдяки зниженню в цілому конфліктогенного потенціалу в самій Європі головним каналом прибуття іммігрантів у ЄС знову стала трудова міграція. Світова криза 2008–2009 рр. дещо уповільнила міграційні процеси на європейському напрямку. Проте їхня динаміка істотно зросла в умовах сьогодення, коли лише впродовж 2015 р. до Європи прибуло 2,4 млн іммігрантів (URL: <http://ec.europa.eu/eurostat>).

Загалом протягом останніх десятиліть у Європі з'явилося кілька десятків мільйонів нових переселенців. Лєвова частка з них – вихідці з мусульманських країн. Наявність на території Євросоюзу 15 млн мусульман дала змогу ісламу витіснити іудаїзм з позиції другої за поширеністю релігії у ЄС. У цьому контексті також не треба залишати поза увагою ще майже 100 млн мусульман Албанії, Боснії, Туреччини. Поступово ісламський фактор стає однією з головних проблем Євросоюзу. Якщо інтеграцію європейських країн до єдиного об'єднання можна вважати цілком успішним проектом, то стосовно громад ісламських іммігрантів така політика часто не спрацьовує, що «породжує складні проблеми у сфері безпеки, які ЄС із великими труднощами намагається розв'язати» (URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/biloshytskyi_migratsiini.pdf).

На погляд прихильників підходів Роккана – Хіршмана, сьогодні іммігранти-мусульмани утворюють внутрішню периферію європейських політій, що породжує нову соціокультурну та соціоекономічну «дистанцію». Раніше такі дистанції неодноразово ставали джерелом політико-територіальних криз, перешкоджаючи соціокультурній консолідації. Віруючі мусульмани вважають себе частиною умми (світової ісламської громади) і зберігають вірність її культурним та ідеологічним центрам. Специфіка ісламу як релігійної системи призводить до того, що вплив з боку таких центрів може набувати політичної складової. Водночас формування ментальних і поведінкових стереотипів сучасних європейських мусульман багато в чому залежить від закордонних правознавців, а також тих мусульманських учених, які діють усередині ЄС, але свою освіту отримали в ісламських країнах. Останні поширюють релігійно-юридичні судження щодо різних питань життя, зокрема щодо подій світової політики. Конкуренція ідеологічних

центрів веде до структурування нових конфліктних ліній у європейських демократіях (URL: https://book.ivran.ru/f/book-bibikova-muslims-europe-2015-content_2.pdf).

Міграційний потік 2015 р. істотно відрізнявся від попередніх масштабами, а також причинами переселення й отримав назву «Європейська міграційна криза». Ідеться переважно про біженців, які рятувалися від громадянської війни на Близькому Сході та в Афганістані. Через це у Євросоюзі додатково опинилося понад 800 тис. осіб. Було прокладено новий маршрут міграції через Туреччину, Грецію, а також Угорщину, Австрію, Німеччину. На відміну від «середземноморської» міграції, що була обумовлена економічними чинниками, міграція з Близького Сходу від самого початку відрізнялася політичним характером. Мігранти «нової хвилі» мали законне право на міжнародний захист. Це накладало на країни ЄС зобов'язання давати притулок біженцям та мігрантам, які потребують міжнародного захисту. Зі схожою ситуацією ЄС уже стикався у 1990-ті роки, коли Західна Європа приймала біженців з Боснії та Герцеговини й Косова. Проте специфіка ситуації 2015 р. складалася з таких моментів:

- потужного припливу біженців протягом стислого терміну, що похитнуло внутрішньополітичну стабільність у більшості країн ЄС;
- залучення багатьох центрально- та східноєвропейських країн, що зробило проблему спільною для всіх членів ЄС;
- левова частка іммігрантів була мусульманами.

Додатковою відмінністю міграційної кризи 2015 р. і водночас чинником, що ускладнив ситуацію, виявилася потужна негативна реакція корінного населення європейських країн, яка помітно вплинула на політичний розклад у Європі. Міграція прискорила зміни на європейській політичній сцені, додавши підтримки популістським партіям та значно скоротивши кількість прихильників правлячих партій. Водночас вона оновила політичний порядок денний, висунувши на перший план теми інтеграції та безпеки. Зокрема, терористичні акти у Франції та Бельгії у 2015–2016 рр. показали, що радикальні ісламісти використовують міграційні канали для інфільтрації до країн ЄС своїх бойовиків. Такі події дали новий імпульс для риторики про терористичну загрозу, пов'язану з мігрантами; про те, що вони шкодять конкуренції на ринку праці та не приймають цінностей західного суспільства (URL: <https://carnegie.ru/2017/02/09/ru-pub-67923>).

Одним з наслідків кризи стали відкриті відмови національних урядів Польщі, Угорщини та Чехії приймати мусульманських біженців, які, на їхню думку, становлять загрозу безпеці. Крім того, контрольовані громадськістю ЗМІ в цих країнах намагалися виправдати антиіммігрантську та антимусульманську риторику. У 2016 р. Прем'єр-міністр Польщі Б. Шидло заявила, що її країна прийматиме християнських біженців із Сирії, а не мусульман, асоціюючи останніх з потенційною загрозою. Незабаром після терактів у Брюсселі у 2016 р. Б. Шидло зазначала, що польська влада не прийматиме біженців з міркувань безпеки. Така політика лише розпалює

антимусульманські настрої. Згідно з опитуванням Польського центру дослідження громадської думки (С.В.О.С.), поляки є найбільшими єврофілами у ЄС, і все ж очевидна більшість воліла б втратити кошти від ЄС, ніж приймати мусульманських біженців у межах процесів переселення. Щонайменше 31 % респондентів вважають, що біженці мають намір «ісламізувати Європу», а 23 % вбачають у них потенційних терористів.

Середній громадянин Польщі вважає, що мусульмани становлять понад 7 % суспільства, тоді як насправді – менше 0,1 %, тобто в 70 разів менше, ніж гадається. Таке хибне сприйняття можна спостерігати і в інших країнах-членах ЄС. Опитування 2016 р., яке було проведено Ipsos Mori (дослідна компанія, що базується в Лондоні), і виміряло розрив між сприйняттям суспільства та реальністю в 40 країнах, показало, що громадські оцінки чисельності мусульманських громад більше ніж утричі перевищували фактичний рівень у Великій Британії та в чотири рази у Франції. Кількість таких оцінок неухильно зростає з різних причин, беручи до уваги антиіммігрантські позиції уряду, недостатню освіту, проблеми безпеки й відсутність особистих контактів з мусульманами. У липні 2017 р. Єврокомісія виступила проти Угорщини, Польщі та Чехії за відмову приймати біженців з мусульманських країн (URL: <https://www.mei.edu/europes-islamophobia-and-refugee-crisis>).

З іншого боку, ряд експертів, зокрема Б. Кадер з Католицького університету Лувена (Бельгія), вважають, що мусульмани постійно оселяються у Європі, а їх переважна більшість хоче жити в мирі з представниками інших конфесій (лише незначна меншість мусульман займається радикальною діяльністю). Разом з тим, крім релігійної радикалізації (релігійно мотивованих груп чи окремих осіб), існує екстремізм, заснований на ідентичності (ультраправі партії), який є не менш небезпечним, і Європа повинна протистояти обом викликам, локалізуючи ідеологічні джерела екстремізму. Б. Кадер підкреслює, що ісламістський радикалізм у Європі залишається маргінальним. Він є не результатом невдалої інтеграції, а, скоріше, специфіки локально-глобальних зв'язків, які пов'язані з розривом ідентичності та впливом на молодих європейських мусульман картин руйнування й насильства в багатьох ісламських країнах, переважно на Близькому Сході. «Чи є це насильство результатом західного втручання, такого як вторгнення в Ірак та ізраїльські наступи в Секторі Газа, чи результатом нападу мусульманських режимів на їхнє власне населення, наприклад в Іраку чи Сирії, не має значення», – підкреслює дослідник (URL: <https://www.bbvaopenmind.com/en/articles/muslims-in-europe-the-construction-of-a-problem>).

У результаті в жовтні 2020 р. Європейська комісія прийняла план дій, який передбачає швидший контроль перед в'їздом і швидке повернення тих, кому не надається притулок. Зусилля міністрів зовнішніх справ були зосереджені на тому, щоб припинити іноді навмисно повільні, нелюдські та неефективні процедури управління кордонами, які призводять до появи

«убогих, переповнених таборів, таких як Морія, де люди можуть залишатися в підвішеному стані роками. Повернення тих, кому відмовлено в притулку, може здійснюватися за допомогою новопризначеного “координатора повернення ЄС”». У. фон дер Ляєн, президент Європейської комісії, висловила сподівання, що ці та інші зміни переконують уряди ЄС розглядати міграцію не як зло, а як надбання, що «визначило наші суспільства, збагатило нашу культуру та сформувало багато чого з нашого життя» (URL: <https://www.theguardian.com/world/2020/oct/08/europe-migration-crisis-prejudice-eu-refugee-orban-christian>).

Комісар ЄС із внутрішніх справ І. Йоханссон із цього приводу зазначила, що «хоче зняти драму з міграції та зробити цю політику нормальною». Але перш ніж вони зможуть домовитися про нові міграційні правила, політикам доведеться вирішити три тісно пов’язані, але, здавалося б, не пов’язані проблеми. По-перше, Європа має протистояти – і змінити – свої упередження щодо раси, релігії та етнічної приналежності. По-друге, має бути чесна розмова про європейські цінності та ідентичність. По-третє, Європі необхідно визнати невідкладність перезавантаження відносин з африканськими державами та іншими країнами, що розвиваються (URL: <https://www.theguardian.com/world/2020/oct/08/europe-migration-crisis-prejudice-eu-refugee-orban-christian>).

Водночас у 2017–2020 рр. провідними країнами Європи було взято курс на здійснення сек’юритизації ісламу. Тобто надання проблемі статусу екзистенціальної загрози, що потребує надзвичайних, наближених до силових (за необхідності й силових) заходів протидії. У такому випадку проблема, що загрожує, фактично виводиться в позаполітичну сферу. Водночас у разі зниження рівня загрози здійснюється її реполітизація (URL: https://www.researchgate.net/publication/274649174_Security_A_New_Framework_for_mAnalysis).

Зокрема, у межах цього курсу в липні 2020 р. австрійським урядом було засновано Центр документації політичного ісламу (Dokumentationsstelle Politischer Islam). Уперше в історії Австрії створено орган, який незалежно та науково досліджує ідеологію політичного ісламу й аналізує приховані ісламістські мережі (URL: https://www.deutschlandfunk.de/dokumentationsstelle-politischer-islam-in-wien.886.de.html?dram:article_id=490600). У жовтні 2020 р. після звернень керівництва Федеральної служби захисту конституції Німеччини про те, що діяльність «Братів-мусульман» (далі – БМ) несе для ФРН загрозу у сфері безпеки, після реакції політичних кіл Група німецького альянсу допомоги призупинила членство в місцевому філіалі організації «Ісламська допомога» (далі – ІД) до грудня 2021 р., водночас фінансування діяльності ІД було заморожено. Політики Швеції також закликали припинити підтримку місцевої філії «Ісламської допомоги» та провести офіційне розслідування зв’язків зареєстрованої у Великій Британії благодійної організації з «Братами-мусульманами» (URL:

<https://www.facebook.com/denis.brilyov>; <https://www.fdpbt.de/anfrage/kleine-anfrage-islamic-relief>). У листопаді 2020 р. після теракту у Відні (Австрія) було проведено широкомасштабну поліцейську операцію «Луксор». Здійснювалися перевірочні заходи щодо 70 осіб, а також кілька асоціацій і товариств, що підозрюються в приналежності й підтримці радикальних угруповань «Брати-мусульмани» та «Хамас» (URL: https://www.krone.at/2271562?fbclid=IwAR24L2JmF9qa2cCFwl8NLaXx_R1oFkOmQZCb5h86_EWrZZN1P05KNC5_e-I).

Обезголовлення ісламістським терористом професора С. Паті в жовтні 2020 р. стало приводом для виступу з програмною промовою Президента Франції Е. Макрона, під час якої він оголосив війну «ісламістському сепаратизму». Одним з наслідків стало внесення на розгляд парламенту законопроекту «Про боротьбу із сепаратизмом і повагу до принципів Республіки», який було остаточно ухвалено в липні 2021 р. На думку ініціаторів, новий закон має дати можливість уряду краще справлятися із загрозами ісламізму. Зокрема, відтепер у Франції державне фінансування громадських некомерційних асоціацій можливе лише за умови підписання асоціацією так званого «республіканського договору», у якому вона «зобов'язується поважати принципи та цінності республіки». Розширюються підстави для розпуску асоціацій. Будь-які іноземні пожертви на адресу релігійних організацій, що перевищують 10 тис. євро, за новим законом, підлягають обов'язковій декларації. Префектури зможуть контролювати перехід духовних установ під керування іноземними державами. Префектів – закривати на два місяці релігійні установи, якщо в них поширюються заклики до ненависті або насильства. Особам, засудженим за підбурювання до ненависті, насильства або тероризму, може бути заборонено відвідування релігійних установ. Законодавчі новели сприяють істотному посиленню контролю за сферою освіти та шлюбних відносин, а також дотримання «нейтралітету» в громадській сфері.

Новий законодавчий акт одразу зазнав гострої критики від правозахисників, а також парламентської опозиції як лівого, так і правого спрямування. Так, ультраправа партія «Республіканці», що має більшість місць у верхній палаті парламенту, назвала законодавчі ініціативи уряду «напівзаходами» і внесла ряд поправок для посилення «боротьби з ісламізмом». Наприклад, пропонувалося заборонити носити хіджаб неповнолітнім, а буркіні – відвідувачкам громадських басейнів. Ліві, навпаки, вважають, що закон є антимусульманським і загрожує конституційним правам та свободам громадян. Президент Туреччини Р. Т. Ердоган назвав закон «ударом гільйотини по демократії» (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/07/27/7125859>).

Саме на цьому тлі, коли політичні еліти Євросоюзу поки ще не можуть відпрацювати єдиної позиції щодо мусульманських мігрантів, почалися події, які іноді називають новою міграційною кризою. Унаслідок захоплення влади в Афганістані талібами, які почали знову вводити шаріатські норми, а також

продовження системної кризи на Близькому Сході тисячі іммігрантів-мусульман намагаються опинитися в провідних країнах Євросоюзу. Додатковим чинником, який погіршує й так вибухонебезпечну ситуацію на східному кордоні ЄС, стало намагання білоруської влади шантажувати за допомогою іммігрантів керівництво Європейського Союзу.

Підсумовуючи викладене, можна погодитися з висновками європейських експертів про те, що зв'язок між кризою біженців на Близькому Сході та зростаючою ісламофобією у Європі є циклічним. Поки триває криза біженців, викликана різними конфліктами в регіоні, Європа стикатиметься з напливом мігрантів, що стимулюватиме антиісламські настрої на континенті. І якщо ісламофобія впливатиме на прийняття рішень у Європі, ці рішення, імовірно, зашкодять біженцям. Тому в безпосередніх інтересах Європи є пошук довгострокових мирних рішень конфліктів на Близькому Сході. Саме завдяки спільним зусиллям можливо розв'язати проблему біженців. Європа повинна знайти вірний шлях, щоб зупинити хвилю припливу біженців і зупинити зростання ісламофобської політики. Своє місце в спільних заходах необхідно знайти й Україні, яка прагне до вступу у Євросоюз, має з ЄС і Білоруссю протяжний загальний кордон, а також багаточисельну мусульманську громаду.

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Під головуванням президента НАН України академіка НАН України А. Загороднього 24 листопада в режимі відеоконференції відбулося чергове засідання Президії НАН України.

Під час засідання було заслухано дві доповіді. Заступник директора з наукової роботи Інституту фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова НАН України член-кореспондент НАН України В. Кладько виступив із темою «Щодо створення державної ключової лабораторії для розвитку мікроелектроніки в Україні».

В її обговоренні взяли участь академіки О. Беляєв, В. Горбулін, Я. Яцків, В. Семиноженко, З. Назарчук, В. Локтев та начальник Центрального науково-дослідного інституту озброєння та військової техніки Збройних Сил України, генерал-майор, доктор технічних наук І. Чепков.

Далі було заслухано доповідь академіка В. Старостенка про результати виконання цільового проекту «Геофізичні дослідження літосфери зони з членування Східно-Європейської та Західно-Європейської платформ України у зв'язку з перспективами нафтогазоносності».

Він розповів, що експериментальні геофізичні дослідження на території України співробітники Інституту геофізики ім. С. І. Субботіна проводили

спільно з ДГП «Укргеофізика», «Спецвибухпром» та провідними фахівцями з Нідерландів, Німеччини і Польщі.

Результати цих досліджень дають нову унікальну інформацію про природу тектонічних процесів, які впливають на формування та розташування родовищ корисних копалин в Україні. Зокрема, науковцями встановлено низку закономірностей у розподілі покладів нафти і газу та їх зв'язок з коровими розломами. Дослідження вздовж профілю TTZ-South дали змогу отримати нові дані щодо еволюції основних тектонічних одиниць Транс'європейської шовної зони та південно-західного сегмента Східноєвропейського кратону. По поперечному Тячівсько-Надвірнянському розломі фахівці відзначили різку зміну будови земної кори тощо.

В обговоренні доповіді взяли участь перший заступник генерального директора – головний інженер Державного геофізичного підприємства «Укргеофізика» А. Толкунов та академіки НАН України О. Хімич і О. Пономаренко (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 24.11).

Привітання президента НАН України академіка А. Загороднього з нагоди річниці від дня заснування Національної академії наук України

Президент НАН України привітав членів академії із 103-ю річницею від дня заснування Національної академії наук України.

Протягом усієї своєї історії академія є найбільшим інтелектуальним осередком нашої держави. У скарбниці її здобутків – незлічена кількість унікальних розробок, наукових відкриттів, що приносять користь як українцям, так і всьому людству, і є результатом натхненої праці багатьох поколінь видатних науковців зі світовим ім'ям. Наша академія пишається самобутніми науковими школами, славиться своїми традиціями, з якими чудово поєднує сучасні новаторські підходи.

Розпочинаючи нову сторінку свого літопису, Національна академія наук України готова до змін на вимогу часу. Ми визначили основні напрями та пріоритети реформування й удосконалення діяльності академії, і вже почали це втілювати в життя. Наше головне завдання сьогодні – забезпечити високий рівень наукових досліджень заради розвитку суспільства, зробити науку зрозумілішою кожному українцеві.

Сьогодні, 27 листопада, ми згадуємо людину-легенду, багаторічного президента Національної академії наук України Б. Є. Патона, якому виповнилося б 103 роки... Його життєвий приклад служіння науці та академії дає нам насагу гідно продовжувати справу його життя – розвивати і примножувати наукові здобутки академії на благо держави та її громадян (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 27.11).

COVID-19 (2019-nCoV): поширення, заходи запобігання та лікування

Фахівці Інституту молекулярної біології і генетики НАН України виявили 11 різних варіантів штаму «Дельта» в Україні

Проведені науковцями Інституту молекулярної біології і генетики (ІМБГ) НАН України останні дослідження зразків, взятих у хворих на коронавірус із різних регіонів, дають підстави стверджувати, що в Україні цілковито панує «Дельта» штаму вірусу SARS-CoV-2.

Майже в 60 % зразків – «материнський» варіант «Дельти В.1.617.2», так званий індійський. Водночас учені виявили ще 10 інших варіантів штаму «Дельта», які походять зі США, Великої Британії та інших країн Європи, а також з Африки.

У жовтні науковці ІМБГ дослідили 75 зразків, зібрані Центром громадського здоров'я МОЗ України наприкінці вересня (з Черкаської обл. – 5 зразків; Чернівецької – 1; Івано-Франківської – 13; Київської – 1; Львівської – 7; Полтавської – 9; Рівненської – 6; Тернопільської – 4; Запорізької – 2, м. Сєверодонецьк, Луганщина – 27). Дослідження проведено на замовлення Ради національної безпеки та оборони України.

Зауважимо, що в червні-серпні 2021 р. штаму «Дельта» було виявлено лише в половині досліджуваних зразків, решта – штаму «Альфа», так званий британський, який почав широко розповсюджуватися на початку 2021 р.

Керівник проекту, директор Інституту молекулярної біології і генетики академік М. Тукало підкреслив, що «Мутовані варіанти штаму “Дельта” відрізняються критичними змінами в ділянках вірусу, що відповідають за швидкість розмноження вірусу в клітині та реактивність імунної системи людини. Тобто вони швидше розповсюджуються. Існуючі вакцини дієві проти цих штамів», – пояснив академік і закликав усіх якомога швидше вакцинуватися.

Загалом від лютого 2021 р. до сьогодні науковці ІМБГ проаналізували 159 зразків вірусу SARS-CoV-2, взятих у хворих віком від 13 до 85 років. Майже всі ці пацієнти (95,6 %) були госпіталізовані з середньою та важкою формою ковіду (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 18.11).

Нові результати секвенування коронавірусу з восьми регіонів України отримали науковці Інституту молекулярної біології і генетики НАН України

Учені Інституту молекулярної біології і генетики (ІМБГ) НАН України завершили роботу зі встановлення штамів коронавірусу в чергових зразках, наданих Центром громадського здоров'я України.

Для аналізу науковцям було надано 75 зразків, взятих наприкінці жовтня у хворих із восьми регіонів України: Харків – 8 зразків, Херсон – 10, Київ – 9, Львів – 9, Ужгород – 10, Одеса – 10, Дніпро – 10, Луцьк – 9.

У всіх без винятку зразках детектовано «Дельта» штам вірусу SARS-CoV-2. Останні дослідження так само, як і попередні, проведені в ІМБГ НАН України на початку листопада, свідчать про те, що переважає «материнський» штам «Дельта», так званий індійський (B.1.617.2) – його виявлено у 60 % зразків.

У решті досліджуваних зразків виявлено 9 різних варіантів цього штаму. Серед них є «Дельта AY.4», котрий, як уже довели британські вчені, має підвищений рівень контагіозності (тобто швидкості інфікування) порівняно з «материнським» індійським штамом.

Науковці ІМБГ НАН України виявили «Дельта AY.4» штам у 8 досліджуваних зразках. Найбільше уражена ним, судячи з вибірки, Волинь: у третині досліджуваних зразків із цієї області детектовано «Дельта AY.4» штам. «Дельта AY.4» штам виявлено також у двох зразках зі Львівщини, по одному зразку – з Одеси, Дніпра та Херсонської області.

Уперше в Україні зафіксовано появу штаму «Дельта AY.4.2» у місті Дніпро. Цей варіант «Дельти» (його уперше зафіксували у Великій Британії влітку 2021 р.), британські вчені вважають найбільш контагіозним з усіх варіантів вірусу SARS-CoV-2 (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 25.11).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Інтерв'ю історика Я. Затилюка «Битва під Хотиним 1621 року: український вимір війни, яка відбулася 400 років тому»

У цій розмові в програмі «Громадська хвиля» в ефірі медійної платформи «Громадське радіо» ішлося про причини битви під Хотиним, її наслідки для Центрально-Східної Європи й українську складову.

Експертом виступив науковий співробітник Інституту історії України НАН України кандидат історичних наук Я. Затилюк, який повідомив про те, що Хотинська війна – перше повномасштабне зіткнення Речі Посполитої, до якої входили й українські землі та Османської імперії.

Успішна оборона Хотинської фортеці зупинила просування османської армії вглиб Центрально-Східної Європи. Сьогодні на цю сторінку минулого претендують кілька держав- правонаступниць Речі Посполитої.

Україна відзначає річницю події на державному рівні (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 26.11).

«Старіння населення – загальносвітовий процес»: дослідження члена-кореспондента НАН України О. Гладуна (Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України)

«Українське суспільство стрімко старіє, тому що в нас вища, ніж в Європі, смертність, і нижча народжуваність. І за рахунок зменшення

кількості народжень зростає частка осіб похилого віку», – підкреслює О. Гладун.

Далі вчений зауважує, що на мапі Європи Україна насправді не така вже й стара країна. Наприклад, у нас осіб старше 60-ти років – приблизно 23 %. А в Португалії, скажімо, ці ж 23 % – це особи у віці 65 років і старше. Старіння населення – загальносвітовий процес. З одного боку, довше життя – це досягнення цивілізації, а з іншого – виклик для держави, її економічної та пенсійної систем. Державна політика має спрямовуватися на збалансування продовження тривалості життя й економічних спроможностей держави.

Немає окремої демографічної політики, спрямованої на поліпшення демографічної ситуації, – є соціально-економічна політика, яка може сприяти поліпшенню демографічної ситуації.

Більшість опитаних українців стверджують, що не можуть дозволити собі мати двох і більше дітей саме через економічні причини – низьку заробітну платню, відсутність власного житла і нерозвинену соціальну інфраструктуру (в деяких містах бракує дитсадків і гнучкої системи їхньої роботи). Змінилась і репродуктивна поведінка жінок: спочатку вони навчаються та роблять кар'єру, а вже потім створюють сім'ю і народжують дітей. Досягнувши певного рівня на роботі, жінка починає замислюватися скількох дітей народжувати. Бо ризикує втратити і певну кількість років, і зарплатню, і здобутий статус (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 2.12).

Велике витіснення, або «Ніде жити – вимирай». Інтерв'ю вченого-зоолога та природозахисника О. Василюка (Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України) телеканалу «Апостроф TV».

Як зауважив учений, в історії життя на Землі відомо щонайменше шість великих вимирань, одне з яких триває нині. Але якщо попередні були пов'язані з виключно природними чинниками (падінням метеорита, зміною хімічного складу атмосфери, льодовиковими періодами), то нинішнім «завдячуємо» діяльності людини. Переважна більшість суходолу зайнята сільськогосподарськими угіддями, а океани забруднені. Людина, звісно, не така, як усі, проте теж є одним із видів живих істот, а отже, так само потребує чистого повітря, чистої питної води, а ще – залежить від зміни сезонів.

Різні групи тварин зазнають різного впливу людини. Передусім зникають великі види. Це пояснюється кількома причинами. По-перше, вони потребують великого простору. Скажімо, на одну особину амурського тигра чи леопарда мають припадати сотні тисяч гектарів, бо ці види не живуть і не полюють парами – лише поодиночі. Однак на нашій планеті залишилося небагато природних територій такої площі. В Україні, скажімо, їх немає зовсім. Наші ведмідь, вовк, рись і лісовий кіт живуть, фактично, на окремих, порівняно диких острівцях. Але абсолютна більшість українців не натрапляла навіть на їхні сліди, не кажучи вже про те, щоб побачити цих тварин на

власні очі (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 19.11).

Наукові видання НАН України

Вийшов друком свіжий номер журналу «Вісник Національної академії наук України» (№ 11, 2021 р.)

Відкриває випуск інформація про засідання Президії НАН України 29 вересня 2021 р., зокрема подано стенограми виголошених на ньому наукових доповідей: «Полімери спеціального призначення» (доповідач – директор Інституту хімії високомолекулярних сполук НАН України доктор хімічних наук О. Бровко) і «Репозитарій наукових текстів НАН України в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського: стан і перспективи розвитку» (доповідач – директор Інституту інформаційних технологій Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського доктор наук із соціальних комунікацій К. Лобузін).

Продовжує випуск стаття «Роль мікробіома в розвитку онкологічної патології» завідувача кафедри мікробіології, вірусології і імунології Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця академіка НАН України В. Широбокова, генерального директора Науково-виробничої компанії «О. Д. Пролісок» доктора біологічних наук Д. Янковського і директора наукового центру Науково-виробничої компанії «О. Д. Пролісок» кандидата технічних наук Г. Димент.

У розділі «Наукова спадщина» опублікована стаття «Каталіз як справа життя» (До 100-річчя від дня народження члена-кореспондента НАН України В. Власенка), директора Інституту сорбції та проблем ендоекології НАН України члена-кореспондента НАН України В. Брея і старшого наукового співробітника Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського НАН України кандидата хімічних наук Н. Власенко, а також стаття «Від бактеріофага до вірусів рослин» (Пам'яті відомих українських вірусологів В. Г. Дроботька і С. М. Московця) провідного наукового співробітника лабораторії вірусів рослин Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України доктора біологічних наук О. Коваленка і директора Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України академіка НАН України В. Підгорського.

Завершують номер вітальні публікації з нагоди ювілеїв членів академії: 80-річчя члена-кореспондента НАН України Я. Руцицького, 80-річчя члена-кореспондента НАН України О. Никоненка, 80-річчя члена-кореспондента НАН України В. Сіренка, 75-річчя члена-кореспондента НАН України В. Сорокіна, 70-річчя члена-кореспондента НАН України О. Корчина, 60-річчя члена-кореспондента НАН України С. Мосякіна (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 26.11).

«Слобідська воля», – під таким заголовком у газеті «Український тиждень» [№ 47 (731)] від 24 листопада опубліковано статтю філософа Т. Лютого.

Старший науковий співробітник відділу філософської антропології Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, професор кафедри філософії та релігієзнавства Національного університету «Києво-Могилянська академія» доктор філософських наук Т. Лютий у своїй статті пише про формування «слобідської волі», соціальний та політичний уклад «Слобідської України»: «Як зазначав автор “Історії Слобідської України” Дмитро Багалій, іще за царя Алексея Михайловича першими слобожанами ставали колишні право- й лівобережні мешканці, які несли за собою культуру господарювання, управління, звичаї, ритуали й освіту. Нові поселення виростили зі слобід і об’єднань у козацькі полки для оборони від татарського набігу, поєднуючи громадянський і військовий устрій. Водночас тут з’являлися нечисленні представники інших етносів: великороси, волохи, калмики, серби, роми, євреї, поляки, греки. У пригоді поселенцям ставали монастирі. Проте московити намагалися контролювати міграційні процеси, спостерігаючи за розкутістю «черкаської обвиклості». Монархи, віддавна поклавши око на ці території, роздавали слобідським полкам жалувані грамоти, хоч і непорівнянні з паперами про автономію Гетьманщини. Тимчасом їхні намісники не дуже погоджувалися з вільготами осадчих, але визнавали владу козацьких очільників. (...) З 1722 до 1732 року контроль поступово міцнішає: перш за все слобожан переписали, за Єкатеріни I полки підпорядкували Воєнній колегії, а за Анни самоврядування ліквідували начисто. Право займанщини теж скасували, проте передавати в спадок набуте таки дозволили. Після 1748 р. козакам заборонили переходити до Гетьманщини чи Росії, закріпивши за полками. Замість платні дали право на вільне гендлювання. (...) Побачивши, що на підставі трудового начала слобожани ставилися до землі як до власності, влада заходила закріпляти їх у дикому полі, роблячи з них підданців. Перше землеволодіння регулювали вільні заїмки, податки підвищували поступово, а послужливість винагороджували роздаванням угідь, адже дбати про них усе одно хтось мусив. Принагідно козацтво примушувало будувати й обслуговувати фортифікації з мостами. Та й на квартирування завжди було куди прилаштувати служивого. Після створення за наказом Єкатеріни II Слобідсько-Української губернії старшину зрівняли з дворянством, а нижчому козацтву довелося продавати ґрунти й переходити в міщани, хлібороби, кустарі чи крамарі».

Наостанок Т. Лютий зауважує: «Описуючи нориви слобожан, Багалій відзначає їхню слухняність до начальства, якщо до них ставилися поштиво. Строгості вони корилися, втім, обурюючись. Але гнутися не

хотіли навіть під тих, від кого залежали. Їхня загальна сумирність доповнювалася бешкетами, лише без радикалізму. Мовою вони поволі наближалися до росіян, але вдачею – ніскільки. Познайомившись з укладом цього краю, поволі збагнеш, чому туди тягло Сковороду. Називаючи Малоросію (Гетьманщину) матір'ю, а Україну (Слобожанщину) тіткою, філософ окреслює зв'язок між ними. Відповідним робом змінювалася і мова його творів, адже адресувалися вони нащадкам слобідської старшини. Та навіть знаходячи собі в тих місцях затишні схови для рефлексії, він усвідомлює, що останнім оплотом свободи залишається особистість» *(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2021. – 30.11).*

Інтернет-видання «Дзеркало тижня. Україна» 24 листопада опублікувало статтю старшого наукового співробітника відділу державних фінансів Інституту економіки та прогнозування НАН України кандидата економічних наук Н. Назукової «Яких професій не вистачає Україні, і що з цим робити». У ній йдеться про проблеми і напрями розвитку вітчизняної професійної освіти.

Як зазначає авторка, зволікання з реформуванням, неефективна організація, недостатнє фінансування професійної освіти в Україні призвели до значного дефіциту на ринку праці одних кваліфікованих робітників і надмірної кількості – інших.

Спираючись на світовий досвід, науковиця пропонує: «Для розв'язання проблеми невідповідності кількості підготовлених фахівців із певних спеціальностей реальній потребі в них необхідно будувати прогнози потреб ринку праці: довго- та середньострокові. Більшість розвинених країн такі прогнози мають. <...> В Україні з 2014 р. мінекономіки розробляє середньостроковий прогноз потреби у фахівцях і робітничих кадрах на ринку праці. Однак відсутність необхідних даних щодо продуктивності праці та кількості зайнятих у розрізі всіх без винятку видів діяльності перекреслює будь-яку можливість застосувати прогноз для якісних змін у сфері підготовки кадрів. Довгострокового прогнозу, який би враховував глобальні тенденції у сфері праці та різні сценарії національного економічного зростання, теж немає. <...> ...Реалізована на регіональному рівні практико-орієнтована підготовка кадрів не може розв'язати проблему кваліфікаційного розриву (skills mismatch). Для цього потрібно, за прикладом розвинених країн, розробляти довгостроковий прогноз потреби у фахівцях із залученням до роботи всіх зацікавлених сторін» *(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2021. – 24.11).*

Вийшов друком 5-й номер науково-популярного журналу «Світогляд» (вересень-жовтень)

Цей випуск присвячений пам'яті трагедії Бабиного Яру, 80-річчя якої відзначила Україна і весь світ у вересні цього року.

Автори журналу полемізують за якими показниками слід судити про досягнення та втрати України? Над цим питанням розмірковують професор Українського Католицького університету (м. Львів) доктор історичних наук Я. Грицак у статті «30 із 40: ПОСТУП УКРАЇНИ» та академік-секретар Відділення фізики і астрономії НАН України академік НАН України В. Локтев у своєму коментарі до цієї статті.

Найбільша у світі інтернаціональна могила знаходиться в Києві. Це Бабин Яр – незагоєна глибока рана на українській землі, яка болить до сих пір. 29–30 вересня в Україні відбулися пам'ятні заходи з відзначення 80-річчя трагедії Бабиного Яру – одного із символів Голокосту на території тодішнього СРСР.

«БАБИН ЯР: ПАМ'ЯТАЄМО РАДИ МАЙБУТНЬОГО» – редколегія і редакція журналу «Світогляд» цим випуском приєднуються до вселюдного вшанування пам'яті жертв фашистських злодіянь у місті Києві в 1941–43 рр. (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 24.11*).

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Міжнародна науково-практична конференція «Досвід ЄС у стимулюванні місцевого економічного зростання у процесі європейської інтеграції: кращі практики країн Східного партнерства»

Конференція відбувалась у змішаному форматі – онлайн і офлайн. До участі в ній долучилося близько 60 науковців і практиків із різних регіонів України (зокрема, з Києва, Дніпра, Ужгорода, Чернівців), представники міністерства розвитку громад та територій України, Державної митної служби України, місцевих органів влади Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей, прикордонних відомств сусідніх держав (Румунії та Словаччини), а також науковці з Румунії, Молдови, Польщі, Угорщини та Естонії.

У межах першої тематичної секції порушувалися питання регіонального та місцевого економічного розвитку, інновацій як запоруки економічного зростання. Зокрема, заступниця директора з наукової роботи Інституту регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України доктор економічних наук, професор І. Сторонянська окреслила процеси формування нової моделі регіонального розвитку України та наголосила, що без зміни інституційного середовища досягти цілей регіонального розвитку й

економіки загалом неможливо. Представниці Варшавської школи економіки та Польської асоціації досліджень Європейського Союзу професорка Є. Латошик, докторка М. Пахоцька та докторка А. Войтовіч у своїй доповіді «Cooperation of the European Union and Poland for sustainable energy development» («Співпраця Європейського Союзу й України у сфері сталого розвитку енергетики») акцентували на стійкому розвитку в енергетичному секторі з урахуванням викликів зміни клімату (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 24.11).

Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України розвиває міжнародну співпрацю

Інститут економіки природокористування та сталого розвитку (ІЕПСР) НАН України тісно співпрацює з близько 80-ма європейськими, азійськими, африканськими, північно- та південноамериканськими науково-дослідними установами і організаціями, напрями діяльності яких пов'язані зі сталим розвитком, природоохоронною та природоресурсною проблематикою. Поглиблюючи наукове співробітництво й обмін досвідом, співробітники ІЕПСР НАН України були лекторами міжнародної літньої школи Mountain Ecosystems & Resources Management, заснованої Інститутом спільно із The Grassroots Institute (Канада) та взяли участь у роботі школи-лабораторії, започаткованої разом із Фондом ім. Фрідріха Еберта (ФРН) (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 30.11).

Новий етап у співробітництві Радіоастрономічного інституту НАН України з Центром космічних досліджень Польської академії наук

Нещодавно було підписано Додаткову Угоду до Договору про співпрацю між Радіоастрономічним інститутом (РІ) НАН України і Центром космічних досліджень (ЦКД) Польської академії наук (ПАН), яка передбачає об'єднання зусиль дослідників Відділення фізики Сонця ЦКД ПАН і РІ НАН України щодо спільного аналізу та інтерпретації експериментальних даних, отриманих і що поточно надходять із сонячного рентгенівського спектрометра-телескопа STIX (The Spectrometer/Telescope for Imaging X-rays) міжпланетної космічної місії Європейського Космічного Агентства Solar Orbiter.

Спектрометр STIX охоплює широкий діапазон енергій фотонів від 4 до 150 кеВ та одночасно відтворює зображення джерел жорсткого рентгенівського випромінювання. На борту космічного апарата Solar Orbiter, виведеного у відкритий космос у лютому 2020 р., цей новітній прилад спостерігає гальмівне випромінювання від сонячних спалахів і в такий спосіб забезпечує діагностику найгарячішої (близько 10 мільйонів градусів) плазми спалаху. Як прилад, що відтворює зображення, STIX одночасно визначає розташування, спектр та енергетичний вміст прискорених сонячними

спалахами нетеплових електронів. Привабливість спільної обробки даних полягає в тому, що через діагностику жорсткого рентгенівського випромінювання STIX надає важливу інформацію для розуміння процесів прискорення електронів на Сонці та їхнього подальшого транспортування в міжпланетному просторі.

Предбачені науковою темою дослідження, які виконуватиме інтернаціональний колектив із РІ НАН України і ЦКД ПАН, є складовою частиною заходів проєкту Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2021–2025 рр. за завданням «Фундаментальні та прикладні космічні дослідження» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 30.11).

Здобутки української археології

Східноподільська археологічна експедиція Інституту археології НАН України (під керівництвом наукового співробітника відділу археології енеоліту – бронзової доби кандидата історичних наук В. Рудя) цьогоріч провела польові дослідження пам'яток енеоліту, епохи бронзи і залізного віку на території Вінницької та Тернопільської областей. Ці роботи організовано спільно з європейськими науковими інституціями у межах виконання міжнародних проєктів із вивчення давніх суспільств Східної Європи.

Понад сім тижнів тривали спільні польові роботи археологів академії та Дослідницького центру (*CRC-1266*) *Scales of Transformation – Human-Environmental Interaction in Prehistoric and Archaic Societies*) Університету ім. К. Альбрехта у Кілі (Німеччина) за проєктом «Агломерації населення на мегапоселеннях Кукутені-Трипілля», що продовжили програму спільних досліджень культурного комплексу Кукутень-Трипілля південно-східної Вінниччини. З німецького боку роботами керував доктор Р. Хофманн, співкерівницею польових досліджень була науковий співробітник відділу «Наукові фонди» Інституту археології НАН України кандидат історичних наук Л. Мироненко.

Навесні вчені здійснили суцільні розвідки на території Бершадської, Чечельницької та Ольгопільської територіальних громад (ТГ) Гайсинського району на Вінниччині – для вивчення системи заселення мікрорегіону навколо великого поселення трипільської культури Білий Камінь, насамперед за доби енеоліту. Загалом учасники експедиції обстежили близько 140 різночасових археологічних об'єктів. Зокрема, виявили городище залізного віку, матеріали якого вказують на впливи північно-балканського населення на пам'ятки регіону. Несподіванкою стало також відкриття гігантського поселення трипільської культури площею майже 150 га, розташованого на межі Ольгопільської та Чечельницької ТГ, а також поселень останньої чверті

V тис. до н. е. в мікрорегіоні (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 22.11).

У межах науково-популярного археологічного лекторію «Про що розповідає археологія» молодший науковий співробітник, завідувачка фондово-експозиційної частини Археологічного музею Інституту археології О. Вотякова проведе 18 грудня лекцію-воркшоп «Як обробляли камінь в середньому палеоліті (реконструкція за матеріалами стоянки Рубань, Закарпаття)».

Давні технології виробництва є важливою темою для будь-якого періоду в археології. Від змін чи занепаду технологій, інновацій залежить розвиток людства. Доба каменю – найдовший і надзвичайно цікавий у технологічному аспекті період людської історії. Технологія кам'яного виробництва – це основне джерело для вивчення історичних процесів, що відбувалися протягом середнього палеоліту – часу існування неандертальців у Центральній Європі. Аби відтворити ці процеси на території Закарпаття в період 75–65 тис. років тому, було здійснено комплексне дослідження, значна частина якого присвячується технологічному аналізу і ремонту. Наразі розпочато роботи з експериментального розколювання (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 2.12).

Біотехнології

«Від бактеріофага до вірусів рослин», – під такою назвою вийшла друком стаття провідного наукового співробітника Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України доктора біологічних наук О. Коваленка і директора цього Інституту академіка НАН України В. Підгорського (Джерело: журнал «Вісник Національної академії наук України», №11, 2021 р.).

Вона присвячена пам'яті відомих українських вірусологів В. Г. Дроботька (1885–1966) і С. М. Московця (1900–1971), які свого часу очолювали інститут.

В. Дроботько був першим, хто зайнявся вивченням бактеріофагії в Україні. Його перші наукові праці в цьому напрямі датовано 1920–1930 рр. Під його керівництвом та за безпосередньої участі було проведено низку досліджень, які стали вагомим внеском у теорію і практику бактеріофагії. На всіх етапах – починаючи з виділення бактеріофагів та вивчення їх поширення в різних природних екологічних нішах (вода, повітря, ґрунт, харчові продукти тощо) і завершуючи з'ясуванням їх ролі в перебігу кишкових інфекцій та видужуванні хворих на них людей – ці дослідження проводилися під контролем учених-мікробіологів. Для роботи з бактеріофагами В. Дроботько сконструював простий і зручний у роботі фільтр, названий у літературі його ім'ям. Він також першим запропонував використовувати

бактеріофаги як маркери санітарного стану природних водойм та якості питної води у водогонах. Проблема бактеріофагів тоді була надзвичайно актуальною – ними займалися вчені більшості наукових підрозділів інституту.

Усе, про що мріяв, але не встиг зробити мікробіолог В. Дроботько, гідно і з великим ентузіазмом здійснив вірусолог С. Московець, очоливши інститут. Була здійснена структурна перебудова та відроджена українська фітовірусологічна школа, зародки якої було втрачено у 1934 р. Отже, С. Московець був гідним продовжувачем справи свого попередника в оновленні та реорганізації інституту.

Важливою особливістю В. Дроботька і С. Московця, як організаторів науки, було те, що їх обох турбував стан і перспективи розвитку мікробіології і вірусології не лише у своєму інституті, а й в Україні загалом. Під їхнім керівництвом інститут став головним консультативним та координаційним центром із багатьох проблем мікробіології і вірусології (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 3.12).*

Інноваційні розробки та технології

Співробітники Інституту ядерних досліджень (ІЯД) НАН України випробували нову радіаційно стійку систему RMS-R3 для моніторингу пучків і фону в модернізованому експерименті LHCb на Великому адронному колайдері.

ІЯД НАН України – повноправний член міжнародної Колаборації LHCb (Large Hadron Collider beauty) у Європейській організації з ядерних досліджень (ЦЕРН, Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire, CERN), яка збудувала Великий адронний колайдер (ВАК, Large Hadron Collider, LHC), і належить до ініціаторів експерименту LHCb. Сьогодні членами колаборації LHCb є тринадцятеро співробітників Інституту. Очолює цю групу науковців завідувач відділу фізики високих енергій ІЯД НАН України член-кореспондент НАН України В. Пугач.

Цьогоріч представляти інститут в експерименті LHCb було відряджено аспірантів відділу фізики високих енергій – аспіранта 4-го року, заступника голови Ради молодих вчених (РМВ) ІЯД НАН України В. Добішука й аспіранта 2-го року С. Чернишенка, які успішно навчаються та мають високий фаховий рівень (В. Добішук є стипендіатом Президента України). Окрім навчання в аспірантурі, вони працюють провідними інженерами згаданого відділу (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 30.11).*

У листопаді виповнилося 50 років найстарішій науковій програмі ЮНЕСКО в галузі збереження довкілля, що заклала основи концепції сталого розвитку.

16-а сесія Генеральної конференції ЮНЕСКО 9–19 листопада 1971 р. започаткувала програму «Людина і біосфера» (МАБ – від англійського Man and the Biosphere, МАВ) як міждержавну наукову програму, основним завданням якої є поліпшення взаємодії між людиною та довкіллям, зокрема зменшення загроз для біологічного та ландшафтного різноманіття, розроблення наукових засад збереження, відтворення, функціонування і раціонального використання екосистем на локальному, регіональному, національному та глобальному рівнях і формування на цій основі екологічної складової забезпечення сталого розвитку. Одним із найважливіших здобутків програми МАБ-ЮНЕСКО стало створення Всесвітньої мережі біосферних резерватів (ВМБР), яка щорічно поповнюється новими об'єктами, а отже, дедалі більше країн демонструють прагнення реалізувати цілі та завдання Програми. ВМБР охоплює всі типи екосистем і станом на листопад 2021 р. складається з 727 біосферних резерватів (зокрема 22 транскордонних) у 131 країні світу. На територіях біосферних резерватів наразі проживає понад 260 млн осіб, а загальна площа резерватів становить близько 5 % поверхні Землі, що еквівалентно площі Австралії (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>) .– 2021. – 30.11*).

Нещодавно з нагоди Всесвітнього дня науки в ім'я миру та розвитку, Національний фонд досліджень України (НФДУ) організував захід «Наукова Super Nova 2», серед спікерів якого були й учені НАН України – керівники проєктів, що виконуються в установах академії за грантами цього Фонду.

Науковий співробітник відділу фізико-хімії вуглецевих наноматеріалів Інституту хімії поверхні ім. О. О. Чуйка НАН України кандидат хімічних наук К. Войтко представила підтриманий Фондом проєкт «Розробка наноантиоксидантів на основі графену для терапії серцево-судинних захворювань», що під її керівництвом виконують учені Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця й Інституту хімії поверхні ім. О. О. Чуйка.

Переважна більшість серцево-судинних захворювань спричинені оксидативним стресом через накопичення вільних радикалів у клітині під дією ультрафіолетового випромінювання, забрудненого довкілля, радіації, паління, а також низки внутрішніх процесів (запалення, порушення метаболізму тощо). Вільні радикали згубно впливають на ядро клітини, руйнуючи її або призводячи до мутацій. Аби зменшити вплив вільних радикалів, необхідно вести здоровий спосіб життя – щодня бути фізично активним, вживати корисну їжу й пити багато чистої води, а також включити у свій раціон антиоксиданти (речовини, що протидіють впливові вільних

радикалів). «Антиоксиданти містяться в різних харчових продуктах, але їх також штучно синтезують, чим займається і наша дослідницька група», – зауважила вчена (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 23.11).

Нагороди та відзнаки

Науковців Національної академії наук України відзначено державними нагородами з нагоди 30-ї річниці підтвердження всеукраїнським референдумом Акта проголошення незалежності України 1 грудня 1991 р.

Президент України В. Зеленський 30 листопада 2021 р. підписав Указ «Про відзначення державними нагородами України з нагоди 30-ї річниці підтвердження всеукраїнським референдумом Акта проголошення незалежності України 1 грудня 1991 року».

Згідно з документом, за значний особистий внесок у соціально-економічний, науково-технічний, культурно-освітній розвиток України, вагомі трудові досягнення, багаторічну сумлінну працю відзначено науковців Національної академії наук України:

- орденом князя Ярослава Мудрого I ступеня нагороджено директора Інституту держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України академіка НАН України Юрія Сергійовича Шемшученка;

- орденом князя Ярослава Мудрого IV ступеня нагороджено директора Інституту сцинтиляційних матеріалів Національної академії наук України академіка НАН України Бориса Вікторовича Гриньова (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 1.12).

Наука і влада

Президент Національної академії наук України академік А. Загородній зустрівся з Прем'єр-міністром України Д. Шмигалем

Під час зустрічі академік НАН України А. Загородній проінформував Прем'єр-міністра про хід реформування Національної академії наук. Зокрема, він повідомив, що для посилення зв'язків із виробничою сферою та оборонно-промисловим комплексом в академії створено Науково-технічну раду. Здійснена інвентаризація нерухомого майна і земельних ділянок. Затверджена нова редакція Статуту НАН України, що враховує рекомендації Комісії з підготовки нової редакції Статуту НАН України, Наукового комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій, громадських наукових організацій.

Ішлося також про діяльність Національної академії наук України, спрямовану на розвиток фундаментальних і прикладних досліджень. Зокрема, А. Загородній розповів про нещодавній фізичний пуск ядерної підкритичної установки «Джерело нейтронів».

У свою чергу очільник уряду наголосив на важливості розвитку наукового потенціалу країни. «Держава приділяє особливу увагу розвитку науки та дослідницької інфраструктури, підтримці молодих талановитих українських науковців, адже саме такий шлях є передумовою економічного зростання», – зазначив Д. Шмигаль.

Також сторони обговорили питання фінансування Національної академії наук України (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2021. – 23.11).

До уваги держслужбовця

Т. Добко, завідувачка відділу НБУВ

С. Блиндарук, мол. наук. співроб. НБУВ

Павло Григорович Тичина. До 130-річчя від дня народження (23.01.1891–16.09.1967)

У 2021 р. відзначається 130-років від дня народження видатного українського поета, літературознавця, державного й громадського діяча Павла Григоровича Тичини. Він – автор багатьох поетичних збірок, поем, художніх перекладів, літературознавчих, мовознавчих і публіцистичних праць, академік Академії наук УРСР, Герой Соціалістичної Праці, директор Інституту літератури АН УРСР (1936–1939, 1941–1943), міністр освіти УРСР (1943–1948), Голова Верховної Ради УРСР (1953–1959), лауреат Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка.

В історію української літератури П. Тичина увійшов як поет-новатор, який збагатив лексику, ритміку, музично-зображальні можливості української поезії, створив власний поетичний стиль, який отримав власну назву – «кларнетизм». Поезія П. Тичини – музична, наповнена зоровими, слуховими та іншими образами. У ранній творчості поета мелодія слова переплітається з музичною мелодією («Ви знаєте, як липа шелестить», «Де тополя росте...», «Що місяцю зіроньки кажуть ясенькі»). Відгуком на українську національну маніфестацію в Києві, що відбулася 19 березня 1917 р., є вірш П. Тичини «Гей, вдарте в струни, кобзарі...». Відгуком на початок національного відродження в той час є його дума «Ой, що в Софійському заграли дзвони, затремтіли...» (10 листопада 1917 р.). Пам'яті київських студентів, які на початку 1918 р. загинули біля залізничної станції Крути, захищаючи Українську Народну Республіку, П. Тичина присвятив вірш «Пам'яті тридцяти».

Вихід у світ першої збірки віршів П. Тичини «Сонячні кларнети» (1918) став знаковою подією в українській літературі. Видана за сприяння А. Ніковського, вона стала видатним явищем не лише в українській, а й у європейській поезії. Поетичні рядки видання пройняті вірою в життя, людину, у рідний народ. Ця книга одразу поставила 27-річного поета поруч із першорядними митцями українського відродження.

Поезія П. Тичини попри всю її розмаїтість і популярність – явище надзвичайно цілісне. Вона є вираженням великої любові поета до України, її народу, мови, культури.

Його перу належить 15 поем, зокрема поема-симфонія «Сковорода», у якій провідні мотиви – пошуки славетним українським філософом особистої внутрішньої гармонії, його шлях до душевного прозріння. Це – лебедина пісня П. Тичини і водночас книга його життя, адже працював він над нею, як з'ясувалося, упродовж кількох десятиріч, так до кінця і не завершивши. У поемі «Прометей» П. Тичина розкриває тему тоталітарного суспільства.

П. Тичина – невтомний шукач нових форм поезії та експериментатор. Його ерудиція охоплювала суміжні з літературою види мистецтва – музику й живопис. Художня спадщина поета має велику цінність, займає вагоме місце в золотому фонді національної культури. Усе своє життя поет зазнавав тиску з боку влади, що позначилося на результатах його творчої діяльності. Чимало творів П. Тичина писав як на вимогу часу, так і під тиском обставин.

В умовах антиукраїнської політики поет був змушений йти на поступки комуністичній владі і створювати поезії в «партійно витриманому» стилі [збірки «Чернігів» (1931), «Партія веде», «Перемагають і жить!», «І рости, і діяти», «Зростай, пречудовий світе» та ін.].

Друга світова війна посилила героїку поезій П. Тичини [«Ми йдемо на бій», «Перемагають і жить!» (1941), «Похорон друга» (1942), «День настане» (1943) та ін.]. Після війни П. Тичина часто зустрічався з воїнами-фронтовиками, товаришував із С. Ковпаком і створив поему «Руднев і Ковпак». Ряд поетичних збірок було видано за повоєнного часу: «Живи, живи, красуйся!», «І рости, і діяти» (1949), «Могутність нам дана» (1953), «На Переяславській Раді» (1954), «Ми свідомість людства» (1957), «Дружбою ми здружені» (1958), «До молоді мій чистий голос» (1959), «Батьківщині могутній», «Зростай, пречудовий світе» (1960), «Тополі арфи гнуть» (1963), «Срібної ночі» (1964), «Вірші» (1968) та ін.

П. Тичина – автор численних наукових розвідок і статей, присвячених культурам народів СРСР. Відомо, що поет постійно займався самоосвітою, був знавцем понад 20 іноземних мов. Він залишив велику спадщину як перекладач: переклав на українську мову багато творів письменників народів СРСР та кращі зразки світової літератури. Поету належить ряд літературознавчих праць про Т. Шевченка, І. Франка, М. Коцюбинського, О. Довженка та інших письменників.

У другій половині ХХ ст. твори П. Г. Тичини широко видавалися та популяризувалися. Незважаючи на згубний для творця вплив тоталітарної системи, він став одним з найвизначніших українських письменників у жанрах поезії, прози, публіцистики, а також літературної критики. Творчість П. Тичини вивчається в середній школі, до неї повсякчас звертається широке коло читачів.

Матеріали до біобібліографії П. Тичини
(з фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського)
(1918–2021 рр.)

Бібліографічні записи систематизовано за розділами «Основні друковані праці Павла Тичини» та «Література про життя і діяльність Павла Тичини».

Розділ «Основні друковані праці Павла Тичини» містить бібліографічні описи праць письменника, які згруповано за хронологією, а в межах року за абеткою. У межах розділу виділено підрозділи: Зібрання творів П. Тичини; Вибрані твори; Окремі видання; Щоденники, листування П. Тичини.

Бібліографічні записи в розділі «Література про життя і діяльність Павла Тичини» систематизовано за хронологією, у межах року – окремі видання та публікації, вміщені в періодиці, довідкових, енциклопедичних та монографічних виданнях, збірниках. Окремі підрозділи: Вшанування пам'яті П. Тичини; Бібліографічні посібники.

Після бібліографічного опису вказано шифри зберігання у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. ВЗУ – відділ зарубіжної україніки; ВФМФ – відділ формування музичного фонду НБУВ; Арх. – архівний фонд. Включено літературу, видану упродовж 1927–2020 рр.

Зібрання творів П. Тичини

1. Твори : в 6 т. / Павло Тичина ; вступ. ст. акад. О. І. Білецького, с. 5–43 ; дереворити В. К. Стеценка. – Київ : Держлітвидав України, 1961–1962.

Т. 1. – 1961. – 399 с. : іл.

Т. 2. – 1961. – 331 с. : іл.

Т. 3. – 1961. – 267 с. : іл.

Т. 4 : [З літератур народів СРСР]. – 1962. – 499 с. : іл.

Т. 5 : [Публіцистика. Літературно-критичні статті]. – 1962. – 395 с.

Т. 6 : [Публіцистика. Літературно-критичні статті]. – 1962. – 415 с.

A122266/ 1–6

2. Зібрання творів : у 12-ти т. / П. Г. Тичина ; редкол.: О. Т. Гончар (голова) [та ін.] ; АН УРСР, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – Київ : Наук. думка, 1983–1990.

Т. 1 : Поезії. 1906–1934 / упоряд. та прим. О. І. Кудіна ; авт. вступ. ст. «В поколіннях я озвуся (Творчість Павла Тичини)» Л. Новиченка. – 735 с. : іл. портр.

Т. 2 : Поезії. 1938–1953 / упоряд. та прим. А. О. Ковтуненка. – 1984. – 663 с.

Т. 3 : Поезії. 1954–1967. – 1984. – 511 с. : 1 л. портр.

Т. 4 : Сковорода. Симфонія / ред. Л. М. Новиченко. – 1985. – 591 с. : іл.

Т. 5. Кн. 1 : Переклади. – 1986. – 591 с.

Т. 5. Кн. 2 : Переклади. – 1986. – 630 с.

Т. 6 : Переклади. – 1986. – 703 с. : 2 арк. іл., портр.

Т. 7 : Проза / ред. Л. М. Коваленко. – 1986. – 405 с. : портр.

Т. 8–10 : Наука. Критика. Публіцистика.

Т. 8. Кн. 1 : Статті, рецензії, доповіді, виступи / ред. М. Г. Жулинський. – 1986. – 492 с.

Т. 8. Кн. 2 : Статті, рецензії, доповіді, виступи 1943–1945 / ред. М. Г. Жулинський. – 1986. – 453 с. : портр.

Т. 9 : Статті, рецензії, доповіді, виступи 1946–1959 / ред. К. М. Сєкаревої ; ред. тому С. В. Тельнюк. – 1987. – 701 с.

Т. 10 : Статті, рецензії, доповіді, виступи 1960–1967 / ред. тому В. М. Русанівський. – 1987. – 582 с.

Т. 11–12 : Щоденникові записи. Листи.

Т. 11 : Щоденникові і літературно-мистецькі записи. Підготовчі матеріали. – 1988. – 552 с.

Т. 12, кн. 1 : Листи. – 1990. – 485 с.

Т. 12, кн. 2 : Листи. Фольклорні записи. – 1990. – 480 с.

В332664/1–12

Вибрані твори

3. Вибрані поезії / Павло Тичина. – Київ ; Харків : Держлітвидав : Друк. ім. М. В. Фрунзе, 1939. – 88 с., 1 вкл. арк. іл. – (Шкільна бібліотека).

Во107854

4. Вибрані твори / Павло Тичина. – Київ ; Харків : Держлітвидав : Друк. ім. М. В. Фрунзе, 1939. – 308, [12] с. : іл.

Во135619; Айзеншток № 6766; СКУ № 3269

5. Вибрані поезії / Павло Тичина. – Львів : Радян. письменник, 1940. – 104 с.

Ао47177

6. Вибрані поезії / Павло Тичина. – Київ : Держлітвидав, 1941. – 282, [10] с. : 1 вкл. арк., портр.

Во325805

7. Вибрані поезії / Павло Тичина ; ред. М. Рильський. – М. : Радян. письменник, 1945. – 348 с. : портр.

Во345043

8. Вибрані твори : в 3 т. / Павло Тичина. – Київ : Держ. вид-во худож. літ. ; Держлітвидав, 1946–1947.

Т. 1. – Київ : Держ. вид-во худож. літ., 1946. – 327 с.

Т. 2. – Київ : Держлітвидав, 1947. – 300 с.

Т. 3. – Київ : Держлітвидав, 1947. – 199 с.

A53518/2–3; СКУ № 14/1; РЛ 2551/3

9. Вірші й поеми / П. Тичина. – Київ : Радян. письменник, 1950. – 454, [6] с.

Во409871

10. Вибрані поезії / Павло Тичина. – Київ : Держлітвидав України, 1951. – 532 с. : портр.

Во438162

11. Вибрані поезії / П. Г. Тичина. – Київ : Радян. шк., 1952. – 240 с. : портр. – (Шкільна бібліотека).

Во455717

12. Вибране / П. Г. Тичина. – Київ : Держлітвидав, 1954. – 291, [1] с., [1] арк. портр.

Во611132

13. Вибрані твори : в 3 т. / Павло Тичина ; вступ. ст. О. І. Білецького. – Київ : Держлітвидав України, 1957.

Т. 1 : Поезії. – 344 с. : портр.

Т. 2 : Поезії. – 344 с.

Т. 3 : Публіцистика. Літературно-критичні статті. – 552 с.

V303093/1–3; Айзеншток № 3681/1–3; Попов 9860–9862

14. Вибране / Павло Тичина. – Київ : Дніпро, 1966. – 395 с. : портр.

Ао175657

15. Вибране. Поетичні твори / Павло Тичина ; вступ. ст. С. М. Шаховського «Слово ніжне, мужнє і мудре», с. 5–20. – Київ : Дніпро, 1969. – 367 с. : іл., 4 арк. іл., портр.

Ва93300

16. Вибрані твори / П. Г. Тичина ; [передм. О. Гончара]. – Київ : Дніпро, 1971.

Т. 1 : Вірші. – 393 с.

Т. 2 : Поеми та цикли. – 363 с.

Ао122540/1–2

17. Твори / П. Г. Тичина ; авт. вступ ст. С. В. Тельнюк ; портр. роботи худож. В. Я. Чебаника ; іл.: В. Ф. Голованов, Б. С. Куйбіда. – Київ : Молодь, 1976. – 238 с. : 8 арк. іл., портр. – (Шкільна бібліотека).

Ва286177

18. Твори : в 2 т. / Павло Тичина ; вступ. слово О. Гончара ; підгот. текстів та прим. О. І. Кудіна. – Київ : Дніпро, 1976.

Т. 1. – 415 с. : іл.

Т. 2. – 423 с. : іл.

В326737/1–2

19. Твори / П. Г. Тичина ; вступ. ст. С. В. Тельнюка. – Київ : Молодь, 1984. – 240 с. : іл. – (Шкільна бібліотека).

Арх 1984 Т–469

20. Золотий гомін : вибрані твори / Павло Григорович Тичина ; вступ. ст., упоряд. та прим. С. А. Гальченка. – Київ : Криниця, 2008. – 608 с. : портр. – (Бібліотека Шевченківського комітету).

Ва703024

21. Вибране / Павло Тичина, Максим Рильський ; передм. і комент. Л. В. Ушкалова. – Харків : Фоліо, 2011. – 538 с. : портр. – (Шкільна бібліотека української та світової літератури).

Ва735592

22. Вибрані твори : у 2 т. / Павло Тичина ; редкол.: Драч І. Ф. [та ін.]. – Київ : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2011–2012. – (Бібліотека Української Літературної Енциклопедії: вершини письменства).

Т. 1 : Вірші, поеми / редкол.: Зяблюк М. П. (голова) [та ін.] ; вступ. ст. А. Г. Погрібного ; уклад.: С. А. Гальченко, Ю. Г. Попсуєнко, Т. В. Сосновська. – 2011. – 606 с. : портр.

Т. 2 : Переклади / редкол.: Зяблюк М. П. (голова) та ін. ; уклад.: С. А. Гальченко, Ю. Г. Попсуєнко, Т. В. Сосновська. – 2012. – 605 с. : портр.

В353520/1–2

23. Вибране / Павло Тичина, Максим Рильський ; передм. і комент. Л. В. Ушкалова. – Харків : Фоліо, 2012. – 538 с. – (Шкільна бібліотека

української та світової літератури) (Шкільна бібліотека. Українська література).

Va761243

24. Вибрані вірші / Павло Тичина, Максим Рильський ; передм. і комент. Л. В. Ушкалова. – Харків : Фоліо, 2013. – 156 с. – (Серія «Шкільна бібліотека української та світової літератури»).

Va763513; Табачник Д. В./Va2239

25. Вибране / Павло Тичина, Максим Рильський ; передм. і комент. Л. В. Ушкалова. – Харків : Фоліо, 2020. – 538 с. – (Шкільна бібліотека української та світової літератури) (Шкільна бібліотека. Українська література).

Va845439

Окремі видання

26. Соняшні кларнети : поезії / П. Тичина. – Київ : Сяйво, 1918. – 62 с.

Vu2181

27. Замість сонетів і октав / П. Г. Тичина. – Київ : Друкар, 1920. – 29, [2] с.

Vu4839; Vu9031

28. Плуг / П. Г. Тичина. – Київ : Друкар, 1920. – 48 с. – Вид. в одній оправі з кн.: Тичина П. Г. Вітер з України : поезії.

Vu7500; Vu9030

29. Плуг / П. Г. Тичина. – 3-тє вид. – Київ : Держвидав України, 1920. – 48 с.

Au3228

30. Сонячні кларнети / П. Г. Тичина. – 2-ге вид. – Київ : Друкар, 1920. – 67, [5] с. – Вид. в одній оправі з кн.: Тичина П. Г. Вітер з України : поезії.

Au7505; Au16132

31. В космічному оркестрі / Павло Тичина. – Харків : Всеукрлітком, 1921. – 16 с.

Au316

32. Золотий гомін : поезії : (зб. збірок) / П. Тичина. – Львів ; Київ : з накладом вид. спілки «Нові шляхи», 1922. – 104 стовпці. – (Новітня бібліотека ; ч. 42).

Vo300194; УНД № 776

33. В космічному оркестрі / Павло Тичина. – 2-ге вид. – Львів : Нова культура, 1923. – 8 с.
Во348848; Попов 9856
34. Вітер з України : поезії / П. Г. Тичина. – [Харків] : Червон. шлях, 1924. – 86 с. – Вид. в одній оправі з кн.: Тичина П. Г. Сонячні кларнети; Тичина П. Г. Плуг.
Ви6033; Вр1907
35. Живем комуною : поема / П. Г. Тичина. – [Харків] : Червон. шлях, [1924]. – 14 с.
Ви6032
36. Живем комуною : поема / П. Г. Тичина. – [Харків] : Червон. шлях, [1925]. – 14 с.
В213105; Вр1908; Микитенко І./Р45
37. Плуг : [Вірші] / П. Г. Тичина. – Вид. 3-тє. – Київ : Держвидав України, 1925. – 45, [3] с.
Аи3228; Ар662; Аи25203
38. Сонячні кларнети / П. Тичина. – Вид. 3-тє. – Харків : Держвидав України, 1925. – 66 с.
Ар661
39. Плуг : поезії / П. Г. Тичина. – Вид. 4-тє. – Київ : Держвидав України, 1927. – 46, [2] с.
Аи5065
40. Надходить літо : вибр. поезії / Павло Тичина. – Київ : Б-ка газ. «Пролетар. Правда», 1929. – 45 с.
Аи5377/30
41. Поезії / П. Г. Тичина. – Вид. 2-ге. – [Харків] : Держвидав України, 1929. – 164, [6] с. : іл., портр.
Аи7769; Ао49545
42. На майдані / Павло Тичина. – Харків : Укр. робітник, 1930. – 32 с.
Аи9613
43. Чернігів / П. Тичина. – [Харків] : ДВОУ ; ЛІМ, 1931. – 32 с.
РЛ № 934; Попов 9884

44. Поезії / П. Г. Тичина. – Вид. 3-тє. – Харків : [ДВОУ] ; Літ. і мистецтво, 1932. – 180 с.
Аu24665; Аo102618
45. Партія веде : [пісні, пеани, гімни] / П. Тичина ; ред. А. Панів. – Київ : Радян. літ., 1934. – 54, [5] с. : портр.
Аo101592; А70098; А65636
46. Партія веде : [пісні, пеани, гімни] / П. Тичина. – Харків : Держлітвидав, 1936. – 53 [3] с. – (Бібліотека читача-початківця).
Аo102437
47. Пісня молодості / Павло Тичина. – Київ : Молодий більшовик, 1938. – 56 с. : іл. – (Шкільна бібліотека).
Аo31395
48. Чуття єдиної родини / Павло Тичина. – Київ : Держлітвидав, 1938. – 114 с. : іл.
Аo12020; Аo15887
49. Григорій Сковорода : вступ. слово на урочистому вечорі в Держ. Київ. ун-ті 19 XI. 1939 р. / П. Тичина. – Київ, 1939. – 51 с.
Во360338
50. Коцюбинський М. Сміх : інсценізація П. Тичини. – Київ : Держлітвидав, 1939. – 18 с.
Аo35048
51. Федькович у повстанця Кобилиці / П. Тичина ; ред. О. Ольховик. – [Одеса] : ЦК ЛКСМУ : Дитвидав, 1940. – 16 с.
Арх. 84384
52. Магістралями життя : ст. та промови / Павло Тичина. – Київ : Радян. письменник, 1941. – 160 с. : портр.
Во328426; ВUО 355
53. Сталь і ніжність. Поезії / дереворити худож. О. Рубана. – Київ : Держлітвидав УРСР, 1941. – 136 с. : портр.
Аo50726
54. Перемагать і жить! : поезії. / Павло Тичина. – [Б. м.] : Спілка радян. письменників України, 1942. – 28 с. – (Фронт і тил ; № 45).
Аo148727

55. Тебе ми знищимо – чорт з тобою / Павло Тичина. – Уфа : Спілка радян. письменників України, 1942. – 27 с.
Попов 9882
56. Геть брудні руки від України / П. Тичина ; ред. О. Білоус. – [Київ] : Укрвидав ЦК КП(б)У, 1943. – 14 с.
АУО 187
57. Похорон друга / П. Тичина. – М. : Укрвидав ЦК КП(б)У, 1943. – 14 с.
АУО 177; Ао59306
58. Творча сила народу : статті / П. Тичина ; ред. Н. Рибак. – Уфа : Спілка радян. письменників України, 1943. – 184 с.
ВУО 332; Попов 17158
59. Івасик-Телесик : віршов. казка / П. Тичина ; мал. В. Литвиненка. – Київ ; Харків : Укрдержвидав, 1944. – 16 с.
Попов 10313
60. Перемагатимуть і живуть / Павло Тичина. – М. : Укрвидав ЦК КП(б)У, 1944. – 199 с. : портр.
Ао62690
61. Сирітка / П. Тичина. – Київ ; Харків : Держвидав України, 1944. – 14 с. : іл.
АУО 114
62. Поезії (1941–1944) / П. Тичина. – Київ ; Харків : Укрдержвидав, 1945. – 128 с.
Ао66295
63. Похорон друга / П. Тичина. – Київ ; Харків : Укрдержвидав, 1945. – 12 с.
Ао64577
64. Світи, наше сонце / Павло Тичина ; мал. О. Довгала. – Київ : Молодь, 1947. – 64 с. : іл.
Во365764
65. Благородна місія сільської інтелігенції / П. Тичина. – Київ : Укрполітвидав, 1948. – 13 с.
Во377462

66. Живи, живи, красуйся! / П. Тичина. – Київ : Держ. вид-во худож. літ., 1949. – 20 с.
Во401971

67. І рости і діяти : поезії / П. Г. Тичина. – Київ : Держлітвидав України, 1949. – 198 с. : 1 арк. портр.
Ао109925; СКУ №756; Попов 9866

68. Вірші й поеми / П. Тичина. – Радян. письменник, 1950. – 454, [6] с.
Во409871

69. Державний гімн Української Радянської Соціалістичної Республіки : для двоголосого хору з супровод. фортепіано / текст Павла Тичини і Миколи Бажана ; музика групи композиторів під керівництвом А. Д. Лебединця. – Київ : Мистецтво, 1950. – 3 с.
Попов 11185

70. В армії Великого Стратега : ст. і виступи / П. Г. Тичина. – Київ : Радян. письменник, 1952. – 487 [5] с. – Бібліогр.: с. 483–488.
Во468744; Попов16525

71. Пароплав «Мичурин» в Індії / П. Г. Тичина. – Київ : Радян. письменник, 1952. – 13 с.
Ао124145; СКУ № 758

72. Могутність нам дана / П. Тичина. – Київ : Держлітвидав, 1953. – 216 с.
Ао129554

73. Вірші / П. Г. Тичина. – Київ : Радян. шк., 1954. – 79 с. – (Шкільна бібліотека).
Арх 1954 Т–469

74. На Переяславській Раді / П. Тичина. – Київ : Молодь, 1954. – 76 с. : 1 вкл. арк.
Во601432

75. Шевченко й Чернишевський : драм. поема, поезії / Павло Тичина. – Київ : Радян. письменник, 1954. – 118 с.
Ао132076

76. Патріотизм у творчості Мажита Гафурі / П. Г. Тичина ; Т-во для поширення політ. та наук. знань УРСР. – Київ, 1955. – 35 с.
Во636473; Айзеншток № 10143/17

77. Іван Франко – непримиренний борець проти українського буржуазного націоналізму / П. Тичина ; Т-во для поширення політ. і наук. знань УРСР. – Київ, 1956. – 19 с.

Во647530; Айзеншток № 7641

78. Ми свідомість людства : поезії / П. Тичина. – Київ : Радян. письменник, 1957. – 102 с.

Ао142772; Білодід І. К. № 1442

79. Дружбою ми здружені / П. Тичина. – Київ : Держлітвидав, 1958. – 48 с.

Во711660

80. До молоді мій чистий голос : поезії / П. Тичина. – Київ : Молодь, 1959. – 108 с.

Ао147149

81. Батьківщині могутній : [вірші] / П. Тичина. – Київ : Держлітвидав, 1960. – 190 с. : портр. – (Декада української літератури та мистецтва).

Ао151128; Білодід І. К. № 1737

82. Зростає, пречудовий світе : поезії / П. Тичина. – Київ : Радян. письменник, 1960. – 82 с.

Ао151679

83. Комунізму далі видні : [зб. поезій] / Павло Тичина. – Київ : Держлітвидав України, 1961. – 60, [2] с. : іл.

Ао155062

84. Сила «Кобзаря» : [доп. на Наук. сесії Ін-ту укр. літ. АН УРСР, присвяч. сторіччю з дня виходу в світ 1-го вид. «Кобзаря»] / П. Тичина. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. – 23 с. – (Видатні діячі культури про Т. Г. Шевченка).

Ао152767

85. На «суботах» М. Коцюбинського : [вірші, стаття] / П. Г. Тичина. – Київ : Молодь, 1963. – 47, [4] с.

Ао164693

86. Тополі арфи гнуть : вибране / П. Тичина. – Київ : Держлітвидав УРСР, 1963. – 263 с.

Ао163306

87. Срібної ночі : [вірші і поема] / Павло Тичина. – Київ : Дніпро, 1964. – 141, [2] с. : портр.

Ао168571

88. Людині гімн ... : поезії / П. Тичина ; [вступ. ст.: С. Шаховський «З глибин і верховин», с. 3–17]. – Київ : Дніпро, 1966. – 199 с. : портр.

Ао178886

89. Золотий гомін : поезії : (зб. збірок) / Павло Тичина. – [Б. м.] : Життя і Шк. – 1967. – 93, [1] с. : іл., портр. – (Шкільна бібліотека).

ВЗУ 2823 укр.

90. Арфами, арфами ... : [поезії] / Павло Тичина ; іл. Н. Денисової. – Київ : Дніпро, 1968. – 94, [1] с. : іл.

Ва71843

91. Подорож до Іхтімана : поема : [з рукоп. спадщини] / П. Г. Тичина ; [післямова «Фінал». Фрагменти з книги «Поліфонія Павла Тичини», с. 95–120 та прим. З. Гончарука]. – Київ : Радян. письменник, 1969. – 125 с. : іл.

Ао190405

92. В серці у моїм ... : вірші та поеми : із ненадрук. й призабутого / П. Г. Тичина ; [вступ. ст. Л. Новиченка «З потоку десятиліть», с. 5–35]. – Київ : Дніпро, 1970. – 303 с. : іл., [1] л. портр. – Бібліогр. в прим.: с. 291–299.

Ао194559; Попов 17005

93. Безсмертне Леніна ім'я : поезії / П. Г. Тичина ; упоряд. та передм. І. Ільєнка. – Київ : Молодь, 1971. – 143 с. : іл.

Ао262088; Ао196043

94. Квітни, мово наша рідна : [праці та поетич. твори про укр. мову] / П. Г. Тичина ; упоряд. та комент. Г. М. Колесника ; відп. ред. та авт. вступ. ст. «Золота арфа укр. слова» І. К. Білодід ; за ред. М. Л. Мандрика ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Київ : Наук. думка, 1971. – 207 с. : іл., 1 л. портр.

Ао197223; Айзеншток № 6163

95. Сковорода : симфонія / П. Г. Тичина ; [редкол.: Н. М. Новиченко (голова) [та ін.] ; вступ. ст.: Ст. Тельнюк «Перед очима душі», с. 5–47 ; гравюри на дереві Ю. Г. Логвина]. – Київ : Радян. письменник, 1971. – 403 с. : іл.

Ао197933; Айзеншток № 2221

96. Пеан дружбі : поезії / П. Тичина, М. Ісаковський, В. Маяковський [та ін.] ; упоряд. В. Г. Струтинський ; пер. А. Малишко [та ін.]. – Київ : Молодь, 1972. – 221 с.

Ао199687

97. З минулого – в майбутнє : ст., спогади, нотатки, начерки, інтерв'ю / П. Тичина ; упоряд. та прим. С. Тельнюка. – Київ : Дніпро, 1973. – 344 с., 4 арк. іл.

Ва222965; Айзеншток № 5277

98. Читаю, думаю, нотую : (ст., нотатки, рец., інтерв'ю) / П. Г. Тичина ; упоряд., підгот. текстів та приміт. С. Тельнюка. – Київ : Радян. письменник, 1974. – 187 с. : 6 л. іл.

Ва245255

99. Юності непереможний дух : поезії / П. Г. Тичина ; авт. вступ. ст. Б. Олійник. – Київ : Молодь, 1974. – 263 с. : іл. – (Поетична бібліотека комсомольця).

Ва251952

100. Живи, живи, красуйся : [вибрані поезії] / П. Г. Тичина ; упоряд. Г. Донця. – Київ : Дніпро, 1975. – 190 с. : іл.

Ао208065

101. Клятва: Павло Тичина, Микола Бажан, Володимир Сосюра : [зб. віршів] / худож. В. Я. Савадов. – Київ : Дніпро, 1975. – 111 с. : мал.

Зі змісту: «Ми йдемо на бій» / П. Тичина. – С. 7–9; «Я утверждаюсь» / П. Тичина. – С. 85–89.

Ао208915

102. Народні пісні в записах Павла Тичини / упоряд., і прим. В. І. Суржа ; авт. вступ. ст. О. А. Правдюк. – Київ : Муз. Україна, 1976. – 175 с. – (Українські народні пісні в записах письменників).

Ва274853; Довженко В.Д. № 76

103. Я тобі дарую пісню : зб. поезій / П. Тичина, В. Сосюра, М. Шаповал [та ін.] ; пер. П. Скунець [та ін.]. ; упоряд. та прим. Д. М. Федаки ; післям. Ю. І. Балега, Д. М. Федака «Вогнем єднання гартована» ; іл. О. І. Мікловда. – Ужгород : Карпати, 1976. – 216 с. : іл.

СКУ № 1150

104. Поезії / П. Тичина. – Київ : Радян. письменник, 1977. – 253, [6] с. : портр. – (Бібліотека поета).

Ао215390

105. Гімн Української Радянської Соціалістичної Республіки / текст Павла Тичини і Миколи Бажана ; ред. Л. В. Левітова ; музика авт. кол. під керівництвом Антона Лебединця. – Київ, 1978. – 8 с. : нот.

Зі змісту: «Живи, Україно, прекрасна і сильна...» / П. Тичина. – С. 3.

Арх 1978 Г–484

106. Партія веде : пісні, пеани, гімни / П. Тичина. – Київ : Радян. письменник, 1980. – 94 с. : портр., іл.

Ао225896

107. Похорон друга : поема / П. Тичина. – Київ : Дніпро, 1980. – 29 с.

Ва348765

108. Про мистецтво і літературу : збірник / П. Г. Тичина ; упоряд., вступ. ст. та прим. Л. М. Коваленка. – Київ : Мистецтво, 1981. – 285, [2] с. – (Пам'ятки естетичної думки).

Ао227988

109. Я єсть народ ... : поезії / П. Г. Тичина. – Київ : Дніпро, 1981. – 287 с. : портр.

Ва359357

110. Цвіт в моєму серці : вірші та поеми для серед. та ст. шк. віку / П. Г. Тичина ; упоряд. та авт. передм. С. Тельнюк ; худож. Ю. Чеканюк. – Київ : Веселка, 1986. – 138, 3 с. : іл.

Арх 1986 Т–93

111. Революція іде : поезії / Т. Г. Тичина ; упоряд. О. І. Шпильової. – Київ : Дніпро, 1987. – 191 с. : іл.

Вс25374

112. Чуття єдиної родини : мовами народів СРСР / П. Г. Тичина. – Київ : Дніпро, 1987. – 126 с. : мал.

Ао245793

113. Сонячні кларнети : поезії / П. Г. Тичина. – Київ : Дніпро, 1990. – 399 с.

Ва518981

114. Десь на дні мого серця : поезії / П. Г. Тичина ; упоряд. Д. А. Головка. – Київ : Радян. письменник, 1991. – 221 с.

Ва531560

115. Панахидні співи : поезії / Павло Тичина ; упоряд., публ. та ст. С. З. Лущика. – Одеса : Хайтех, 1993. – 114 с.
Ва561583

116. Ранні збірки поезії Павла Тичини = The complete early poetry collections of Pavlo Tychyna / П. Г. Тичина ; авт. пер., передм. від перекладача і прим. М. Найдан ; авт. передм. В. Неборак ; ред. М. Прихода. – Львів : Літопис, 2000. – 430 с. – Текст укр. та англ.
Ва602648

117. Лавріненко Ю. Розстріляне відродження : антологія, 1917–1933 : поезія – проза – драма – есей / Ю. А. Лавріненко ; підгот. тексту, фахове ред. і передм. М. К. Наєнко. – Київ : Просвіта, 2001. – 794 с.
Зі змісту: Павло Тичина : [нарис, вірші]. – С. 18–57.
Ва615610

118. Лірика / Павло Тичина ; передм. І. Драча «Як співає соловейко, або Інтим поета» ; іл. А. Чебикіна. – Київ : Дан, 2002. – 85 с. : іл.
Ва785377

119. Розстріляне відродження : антологія, 1917–1933 : поезія – проза – драма – есей / Ю. А. Лавріненко ; упоряд., передм., післямова Ю. Лавріненко. – 2-ге вид. – Київ : Просвіта, 2003. – 984 с. : іл.
Зі змісту: Павло Тичина, 1891–1967 : [нарис, вірші]. – С. 17–60.
Ва641646

120. Кива О. П. Твори для голосу та камерного оркестру [Ноти] : в 3 зошитах. Зошит. 3. Три поеми для баритона та камерного оркестру на вірші Павла Тичини / Олег Кива. – Камерна кантата № 3 для сопрано (народний голос) та камерного оркестру на вірші Павла Тичини / вступ. ст. Г. Є. Луніна. – Київ : Муз. Україна, 2007. – 95 с.
ВФМФ 2007/К–382

121. В іншому світлі : антологія укр. літ. в англ. пер. В. Ткач і В. Фипс та в театр. дійствах мистец. групи «Яра» / упоряд., ред., авт. вступ. слова та біогр. довідки О. Лучук ; передм. Н. Пилип'юк. – Львів : Срібне слово, 2008. – 790, XVI с. : фотоіл. – Укр., англ.
Зі змісту: Павло Тичина. – С. 84–95.
Вс45255

122. Золотий гомін : вибр. твори / П. Г. Тичина ; вступ. ст., упоряд. та прим. С. А. Гальченка. – Київ : Криниця, 2008. – 608 с. – (Серія «Бібліотека Шевченківського комітету»)
Ва703024

123. Крути : зб. у пам'ять героїв Крут / упоряд.: О. і Н. Зінкевичі ; передм. О. Зінкевич. – Київ : Смолоскип, 2008. – 422 с. : фотоіл.
Зі змісту: Пам'яті тридцяти; Зразу ж за селом / П. Тичина. – С. 293–294.
Ва691905

124. Послав я в небо свою молитву : вибране : до 120-річчя поета : [поезії] / Павло Тичина ; упоряд. Т. Сосновська ; мал. В. Франчук. – Київ : АДЕФ-Україна, 2011. – 137, [1] с. : іл.
Вс52147

125. До кого говорить? : вірші на щодень / Павло Тичина. – Київ : АДЕФ-Україна, 2013. – 31 с. : портр.
Р123431

126. Лірика / Павло Тичина ; упоряд. Т. М. Панасенко. – Харків : Фоліо, 2013. – 253 с. : іл.
Ао272379

127. Любая, милая... : інтимна лірика : вірші на щодень / Павло Тичина. – Київ : АДЕФ-Україна, 2013. – 32 с.
Р123432

128. Грінченко Б. Д. Ще не вмерла Україна : патріот. поезії / Б. Грінченко, П. Тичина, М. Рильський. – Харків : Фоліо, 2015. – 30, [1] с. – (Патріотична бібліотека).
Р128604

129. Лавріненко Ю. Розстріляне відродження : антологія, 1917–1933 : поезія – проза – драма – есей / упоряд., передм., післямова Ю. Лавріненка ; [післямова та ред. Є. Свєрстюка]. – 7-ме вид. – Київ : Смолоскип, 2015. – 973 с.
Зі змісту: Павло Тичина, 1891–1967 : [нарис, вірші, з щоденника]. – С. 17–59.
Ва799622

130. Ранній Тичина : [твори 3-х перших зб. та неопубл. вірші] / Павло Тичина ; передм. К. Смаглій. – Київ : АДЕФ-Україна, 2015. – 112 с.
Ва789581

131. Розстріляне Відродження : поезія та проза / Павло Тичина [та ін.] ; упоряд. Ганна Копилова ; ред. Л. Таран. – Київ : Основи, 2015. – 151 с. : іл.
Зі змісту: Павло Тичина, 1891–1967 : [нарис, вірші]. – С. 4–15.
Ва836636

132. Вірші / Павло Тичина. – Харків : Фоліо, 2018. – 125, [1] с.

Зі змісту: «Гаї шумлять»; «Світ в моєму серці»; «Я стою на кручі»; «Гантує дівчина»; «А я у гай ходила»; «На стрімчастих скелях»; «Скорбна мати»; «По блакитному степу»; «Хор лісових дзвіночків»; «На майдані»; із циклу «Сотворіння світу»; «Ронделі»; «Ходить Фауст»; «Осінь така мила»; «Харків»; поезії 1907–1926 рр. (поза збірками); «Ви знаєте, як липа шелестить»; «Свобода, рівність і любов»; «Прорив».
Ао274659

133. Не бував ти у наших краях! : вибрані твори / П. Тичина. – Київ : Знання, 2019. – 255 с. – (Скарби ; 2019, № 7).
Ао275836

134. Соняшні кларнети. 1914–1920 : [збірка] / П. Г. Тичина ; авт. передм. С. Прудивус ; іл. Д. Гриценко. – Вінниця : Твори, 2019. – 108, [1] с. : іл.
Вс66879

Твори П. Тичини у перекладах на інші мови

135. Избранные стихи : пер. с укр. / Павло Тычина ; авториз. пер. с укр. под ред. А. Гатова. – Харьков : Гос. изд-во Украины, 1927. – 144, [6] с. : портр.
Аи5073; Айзеншток № 7510; Микитенко І. /Ао149

136. Стихи : пер. с укр. / Павло Тычина. – М. : Гос. изд-во худож. лит., 1934. – 45 с.
А72231

137. Избранные стихи : пер. с укр. / Павло Тычина ; под ред. Н. Брауна. – М. : Гослитиздат, 1940. – 192 с. : портр.
Ао47635

138. Лирика : пер. с укр. / П. Тычина ; под ред. Б. Турганова. – М. : Правда, 1941. – 48 с. – (Библиотека «Огонек» ; № 1).
Ао50496

139. Мы истребим тебя – и черт с тобою / П. Тычина ; пер. с укр. Б. Турганова. – [Уфа] : Изд-во Союза сов. писателей Украины, 1942. – 28 с. – (Фронт и тыл. Библиотека Союза советских писателей Украины).
Попов 9867

140. Отплатим за все! : стихи : пер. с укр. / П. Тычина ; под общ. ред. Б. Турганова. – М. : Гослитиздат, 1943. – 32 с.
АУО 136

141. Избранное : в пер. с укр. / П. Тычина ; под ред. А. И. Белецкого, Б. А. Турганова ; вступ. ст. А. И. Белецкого. – М. : Гослитиздат, 1946. – 406 [2] с. : портр.
Во359616; Во355824; Попов 9865
142. Избранное : в пер. с укр. / П. Тычина. – М. : Совет. писатель, 1948. – 207 [5] с. : портр.
Во387226; СКУ 2176
143. Вибір поезій / П. Тичина. – Єреван : Держвидав, 1950. – 152 с. : портр. – Вірм.
Во688133
144. Дударик : сказка / П. Тычина ; пер. с укр. Т. Волгиной ; рис. Д. Шавыкина. – Киев : Молодь, 1950. – 16 с. : ил.
Попов 10314
145. Жить, трудиться и расти : стихотворения : пер. с укр. / П. Тичина. – М. : Худож. лит., 1950. – 340 с.
Во417337; СКУ № 2114
146. В армии Великого Стратега : ст. и выступления : пер. с укр. [на лит. и полит. темы] / П. Г. Тычина. – Киев : Радян. письменник, 1951. – 328 с. – (Декада украинского искусства и литературы).
Во440967; Попов 8391
147. За Сталина, за Родину, за мир! : стихи : пер. с укр. / П. Тычина. – М. : Совет. писатель, 1951. – 127 с.
Ао119040; Попов 9863
148. Избранные произведения : пер. с укр. / П. Тычина ; под. ред. Н. Ушакова. – Киев : Гос. изд-во худож. лит. УССР, 1951. – 352 с. : портр.
Во436961
149. Стихи : пер. с укр. / Павло Тычина. – М. : Правда, 1951. – 40 с. : портр. – (Библиотека «Огонек» ; № 5).
Ао120119; Попов № 9879
150. Стихотворения / П. Тычина ; пер. с укр. – М. : Гослитиздат, 1957. – 302 с. : 1 л. портр. – (Библиотека советской поэзии).
Ао141933; Попов № 9881, № 17200; СКУ № 765
151. Мы – совесть человечества : стихи : пер. с укр. / П. Тычина. – М. : Совет. писатель, 1959. – 102 с.

Ао148807

152. Избранное : пер. с укр. / П. Тычина ; вступ. ст. Л. Озерова. – М. : Худож. лит., 1965. – 247 с. : портр.

Ао172165

153. Избранная лирика / П. Тычина ; пер. с укр. Л. Озерова. – М. : Молодая гвардия, 1967. – 32 с. – (Библиотечка избранной лирики).

Ао178561

154. В серебряную ночь. Стихотворения и драматическая поэма : пер. с укр. / П. Тычина. – М. : Совет. писатель, 1968. – 144 с. : ил.

Ао185463; Ао185748

155. Избранные произведения : в 2 т. : пер. с укр. / П. Тычина ; вступ. ст. и общ. ред. Л. Озерова. – М. : Худож. лит., 1971.

Т. 1 : Стихотворения и поэмы. [1907–1939]. – 383 с. : ил., портр.

Т. 2 : Стихотворения и поэмы. [1940–1967]. – 383 с. : ил., портр.

В321331/1–2

156. Стихотворения и поэмы / П. Тычина ; вступ. ст. Л. Н. Новиченко ; сост.: Л. П. Тычина, Б. Л. Корсунская ; ред. поэт. пер.: Н. Л. Браун, П. В. Жур. – Л. : Сов. писатель, 1975. – 710 с. – (Библиотека поэта. Основана М. Горьким. Большая серия ; Второе издание).

Ва260210 ; Ва262631

157. Чуття єдиної родини. В перекладі на мови народів СРСР : [вірш] / П. Тычина ; упоряд. С. М. Шаховського. – Київ : Дніпро, 1976. – 96 с. : іл.

Книга містить переклади вірша «Чуття єдиної родини» російською, білоруською, узбецькою, казахською, грузинською, азербайджанською, литовською, молдавською, латиською, киргизькою, таджицькою, вірменською, туркменською та естонською мовами.

Ао211071

158. Партія веде: в перекладі на мови народів СРСР : [вірш] / П. Тычина ; упоряд. С. М. Шаховського. – Київ : Дніпро, 1976. – 95 с.

Ао211070

159. Вибрані твори / П. Г. Тычина ; передм. О. Гончара. – Київ : Дніпро, 1979. – 157 с. : іл. – Текст укр., фр.

Ва330473

160. Избранное : стихотворения и поэмы : в пер. с укр. / П. Тычина ; сост., авт. вступ. ст. и прим. Л. Новиченко. – М. : Худож. лит., 1981. – 295 с. : портр.

Ва368783

161. Вибрані поезії = Selected poetry / П. Г. Тичина ; передм. О. Гончара ; пер. з укр. Г. Еванс [та ін.]. – Київ : Дніпро, 1987. – 163 с. : портр. – Текст укр., англ.

Ва456370

162. Де тополя росте / Павло Тичина ; пер. з укр. С. Комарницького = Where the poplar grows / Pavlo Tyshyna : [вibr. твори в англ. пер.]. – Київ : АДЕФ-Україна, 2012. – 47 с. – Текст укр., англ.

P121122

163. Скорбна мати : [вірш] / Павло Тичина ; авт. пер.: І. Качуровський (пер. рос.) [та ін.] ; упоряд.: Т. Сосновська, А. Генералова ; іл. В. Франчука. – Київ : АДЕФ-Україна, 2012. – 47 с. : іл. – Текст парал. укр., рос., англ., фр., груз.

P120917

Щоденники, листування П. Тичини

164. Із щоденникових записів / П. Г. Тичина ; [упоряд. та підгот. тексту Л. П. Тичини, С. В. Тельнюка ; редкол.: І. В. Зуб [та ін.] ; передм. Л. Новиченка ; прим. С. В. Тельнюка ; вступ. ст. Л. Новиченка]. – Київ : Радян. письменник, 1981. – 430 с., 24 арк. іл.

Ао226263

165. Подорож з капелою К. Г. Стеценка : [щоденник] / П. Г. Тичина ; упоряд., підгот. текстів, комент. та приміт. І. Д. Блюдо, С. А. Гальченка ; передм. О. Гончара. – Київ : Радян. письменник, 1982. – 261 с. : портр., факсиміле, 8 арк. іл.

Ао229499

166. Листи до Олени Журливої / П. Тичина ; вступ. ст. «Ще одна сторінка з життя П. Тичини», комент. та публ. текстів А. Полотай // Слово і час. – 1998. – № 8. – С. 39–44. – (Дати).

Ж27444

167. «Кохана, люба, і дружина, й друг» // Любов славетних письменників у листах і в житті : зб. худож.-док. нарисів / авт.-упоряд. В. Кирилук. – Київ, 2008. – С. 142–155. – (Серія «Серця скоряються коханню»).

Листи П. Тичини. – С. 145–154.

Ва834993

Література про життя та діяльність П. Тичини

168. Павло Тичина // Ніковський А. *Vita nova* : крит. нариси : П. Тичина, М. Семенко, Я. Савченко, М. Рильський / Андрій Ніковський. – Київ, 1919. – С. 21–58.

Айзеншток № 7933; РЛ № 7194

169. Майдан І. Зріст і сила творчости Павла Тичини / І. Майдан // Червон. шлях. – 1925. – № 3. – С. 189–201. – URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000014604>.

Ж21932

170. Майфет Г. Матеріяли до характеристики творчости П. Тичини / Г. Майфет // Червон. шлях. – 1925. – № 10. – С. 132–162. – URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000014725>.

Ж21932

171. Майфет Г. Характеристика творчости П. Тичини / Г. Майфет // Червон. шлях. – 1926. – № 1. – С. 177–205. – URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000014733>.

Ж21932

172. Майфет Г. Матеріяли до характеристики творчости П. Тичини / Г. Майфет // Червон. шлях. – 1926. – № 9 – С. 212–245. – URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000014787>.

Ж21932

173. Юринець В. Павло Тичина : спроба критичного аналізу / Володимир Юринець. – [Харків] : Книгоспілка, 1928. – 115 с. : портр. – 115 с. – (Критика й теорія літератури).

Ва621302; РЛ № 5185

174. Степняк М. До проблеми поезики Павла Тичини / М. Степняк // Червон. шлях. – 1934. – № 5/6. – С. 129–146 ; № 11/12. – С. 99–118.

Айзеншток 15599/14

175. Лавріненко Ю. Творчість Павла Тичини. – Харків : Укр. робітник, 1930. – 80 с. – (Масова літературно-критична бібліотека).

РЛ № 152

176. Коваленко Б. Поети : [П. Тичина, М. Бажан та інші] / Б. Коваленко // Літ. критика. – 1936. – № 1. – С. 31–46.

Про П. Г. Тичину – С. 32–36.

Ж22292

177. Подгайный Л. Тычина Павел Григорьевич / Л. Подгайный // Литературная энциклопедия : в 11 т. – М., 1939. – Т. 11. – Стб. 457–462 : портр.

В90928/11

178. Дінерштейн М. «Івасик Телесик» Павла Тичини / М. Дінерштейн // Літ. критика. – 1940. – № 8/9. – С. 151–158.

Айзеншток № 9945/25

179. Новиченко Л. М. Павло Тичина: (провідні ідеї творчості) / Л. М. Новиченко ; ред. О. Корнійчук. – Київ : Радян. письменник, 1941. – 56, [2] с.

Ао51335; Ао 51451

180. Сенченко І. З нотаток читача про поезію П. Тичини / Іван Сенченко // Радян. літ. – 1941. – № 4/5. – С. 289–295.

Айзеншток № 10041/14

181. Озеров Л. Павло Тичина / Лев Озеров. – Уфа : Спілка радян. письменників України, 1944. – 28 с. – (Фронт і тил).

Ао69730; Кротевич 464

182. Озеров Л. Маяковский и Тычина / Лев Озеров // Дружба народов. – 1947. – № 14. – С. 211–223.

Айзеншток № 10124/20

183. Шаховський С. Павло Тичина : літ.-крит. нарис / С. Шаховський. – Київ : Радян. письменник, 1948. – 58 с.

Ао108831

184. Новиченко Л. М. Творчість Павла Тичини / Л. М. Новиченко ; Т-во для поширення політ. та наук. знань УРСР. – Київ, 1949. – 42 с. : портр.

Во407103

185. Іщук А. Павло Тичина : критико-біогр. нарис / А. Іщук. – Київ : Держлітвидав УРСР, 1954. – 164 с., 9 арк. іл., портр.

Во613086

186. Новиченко Л. М. Поезія і революція. Творчість П. Тичини в перші післяжовтневі роки / Л. М. Новиченко. – Київ : Радян. письменник, 1956. – 284 с.

Во661786

187. Губар О. І. Павло Тичина : літ. портр. / О. І. Губар. – Київ : Держлітвидав України, 1958. – 111 с. – Бібліогр.: с. 109–110.
Ао145819

188. Шаховський С. М. В майстерні поетичного слова. Лірика Павла Тичини / С. М. Шаховський. – Київ : Держлітвидав, 1958. – 252 с. : портр.
Во701463

189. Шаховский С. М. Лирика Павла Тичины / С. М. Шаховский ; авториз. пер. с укр. И. Карабутенко. – М. : Совет. писатель, 1958. – 286 с. : портр.
Зі змісту: Книги П. Тычины и литература о П. Тычине. – С. 283–285.
Во699996; Попов 16526

190. Кетков О. Вірші Павла Тичини болгарською мовою / О. Кетков // Всесвіт. – 1960. – № 11. – С. 118–119.
Подано відомості про вірші П. Тичини: «До болгарського народу», «Миру запорука», «Білий голуб миру», у яких поет оспіває дружбу з болгарським народом.
Жс27966

191. Павло Григорович Тичина // Письменники Радянської України : [довідник] / упоряд. О. Килимник. – Київ, 1960. – С. 477–479 : портр.
Во774332

192. Грузман З. М. Павло Тичина – літературознавець і критик / З. М. Грузман. – Київ : Держлітвидав УРСР, 1961. – 207 с.
Ао154421

193. Губар О. І. Павло Тичина : літ. портр. / О. І. Губар. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – Київ : Держлітвидав УРСР, 1961. – 134 с. – Бібліогр.: с. 133–134.
Ао155021

194. Павлові Тичині : зб. присвячений сімдесятиріччю з дня народж. і п'ятдесятиріччю літ. діяльності поета / упоряд. О. Килимник. – Київ : Радян. письменник, 1961. – 391 с. : портр.
Попов 16527

195. Павло Тичина : зб. ст. / редкол.: І. М. Дузь (відп. ред.) [та ін.] ; М-во вищ. і серед. спец. освіти УРСР, Одес. держ. ун-т. ім. І. Мечникова. – Одеса, 1962. – 283 с. : 4 арк. іл.
Во840912

196. Тичина Павло Григорович // Українська радянська енциклопедія : у 18 т. – Київ, 1963. – Т. 14. – С. 415–416 : портр.

V306670/14

197. Козій Д. До глибин існування: (про один образ [Діви Матері] у Федьковича і Тичини) / Д. Козій // Листи до Приятелів. – 1964. – Кн. 9/10. – С. 7–11.

Ж16313

198. Лозинський І. Поет квітучої України : [до 75-річчя з дня народж. Павла Тичини. П. Тичина у пол. періодиці та критиці] / Іван Лодзинський // Всесвіт. – 1966. – № 1. – С. 59–60.

Жс27966

199. Павло Григорович Тичина // Письменники Радянської України: біобібліогр. довід. / уклад. О. Петровський. – Київ, 1966. – С. 672–674 : фот.

Ао174769

200. Тельнюк С. В. Червоних сонць протуберанці. Чотирі зустрічі з П. Тичиною / С. В. Тельнюк. – Київ : Радян. письменник, 1968. – 189 с. : портр.

Ао186145

201. Шаховський С. М. Павло Тичина. Життєпис поета і громадянина / С. М. Шаховський. – Київ : Дніпро, 1968. – 219 с., 8 арк. іл., портр.

Ао183846; Ао183998

202. Тичина Павло Григорович // Український радянський енциклопедичний словник : в 3 т. – Київ, 1968. – Т. 3. – С. 485 : фот.

V315879/3

203. Павло Григорович Тичина // Письменники Радянської України: біобібліогр. довід. / упоряд.: О. Килимник, О. Петровський. – Київ, 1970. – С. 431–432 : фот.

Ва131762

204. Співець нового світу. Спогади про Павла Тичину / упоряд. та прим. Г. П. Донця. – Київ : Дніпро, 1971. – 511 с. : іл.

Ва168649; Айзеншток № 8445

205. Бандура О. І. З епістолярної спадщини Павла Тичини / О. І. Бандура, П. М. Візир // Радян. літературознавство. – 1971. – № 11. – С. 72–78.

Ж27444

206. Ищук А. Тычина Павло Григорьевич / А. Ищук // Краткая литературная энциклопедия. – М., 1972. – Т. 7. – Стб. 703–706 : портр., ил.
В310491/7

207. Павло Тичина : життя і творчість у док., фот., іл. / упоряд.: В. І. Грунічев, С. М. Шаховський. – Київ : Радян. шк., 1974. – 262, [1] с. : іл., портр. – Бібліогр.: с. 258–262.
Вс12142

208. Тычина Паўло Рыгоровіч // Беларуская савецкая энцыклапедыя : в 11 т. – Мінск, 1974. – Т. 10. – С. 365 : партр.
В319473/10

209. Грузман З. М. Павло Тичина – літературознавець і критик / З. М. Грузман. – [Вид. допов.]. – Київ : Дніпро, 1975. – 194, [2] с.
Ао208437

210. Про Павла Тичину : статті. Нариси. Спогади / упоряд. Г. П. Донець. – Київ : Радян. письменник, 1976. – 295 с.
Ао212789; Айзеншток № 7018

211. Юдіна В. В. Музика в житті Павла Тичини. – Київ : Муз. Україна, 1976. – 85 с. : іл.
Ао211566

212. Корсунська Б. Л. Філософські мотиви у творчості Павла Тичини / Б. Л. Корсунська ; АН УССР, Ін-т літ. ім. Т. Шевченка. – Київ : Наук. думка, 1977. – 226 с. : портр.
Ао214308

213. Новиченко Л. М. Поезія і революція : кн. про П. Тичину / Л. М. Новиченко. – Київ : Дніпро, 1979. – 365 с. : фотоіл.
Зі змісту: Павло Тичина: критико-біографічний нарис. – С. 5–121; Поезія і революція: творчість Павла Тичини в перші повоєнні роки. – С. 121–339.
Ва334137

214. Тельнюк С. В. Павло Тичина : біогр. повість / С. В. Тельнюк ; [передм. Ю. Збанацького]. – Київ : Молодь, 1979. – 331, [2] с., [8] арк. іл. – (Уславлені імена. Серія біографічних творів ; вип. 43).
Ва342168

215. Лавріненко Ю. Павло Тичина і його поема «Сковорода» на тлі епохи : (спогади і спостереження) / передм. авт. – Нью-Йорк : Сучасність, 1980. – 63 с. – (Бібліотека Прологу і Сучасности ; ч. 144).

ВЗУ 5889 укр.

216. Губар О. І. Павло Тичина : літ.-крит. нарис / О. І. Губар. – Київ : Радян. письменник, 1981. – 258 с. : портр. – Бібліогр. в підряд. прим.
Ао226349

217. Дашкевич В. Я. Видатний майстер поетичного слова : до 90-річчя від дня народж. П. Г. Тичини / В. Я. Дашкевич // Вісн. АН УРСР. – 1981. – № 12. – С. 86–91.
Ж20611

218. Співець єдиної родини : статті, есе, спогади, худож. твори про П. Г. Тичину / упоряд. З. В. Гончарук. – Київ : Радян. письменник, 1981. – 303 с. : портр.
Ва374291

219. Костенко Н. Поетика Павла Тичини: особливості віршування. – Київ : Вища шк. : Вид-во при КДУ, 1982. – 254 с.
Ао232439

220. Губар О. І. Павло Тичина : семінарій / О. І. Губар, Л. М. Чернець. – Київ : Вища шк., 1984. – 262 с. : портр.
Ао236350

221. Крижанівський С. А. Тичина Павло Григорович / С. А. Крижанівський // Українська радянська енциклопедія : в 12 т. – 2-ге вид. – Київ, 1984. – Т. 11, кн. 1. – С. 260.
В328608/11.1

222. Семчишин М. Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу. – 2-ге вид., фототип. – Київ : Друга рука ; Фенікс, 1985. – 550 с.
Тичина П. – С. 397; 436, 37, 38, 40, 41, 42, 46; 504.
Вс29683

223. Клочек Г. Д. «Душа моя сонця намріяла ...» : (поетика «Сонячних кларнетів» Павла Тичини) / Григорій Димитрович Клочек. – Київ : Дніпро, 1986. – 367 с.
Ао240707

224. Історія української літератури : у 2 т. / редкол.: І. О. Дзевєрін (голова) [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1987–1988.

Т. 1 : Дожовтнева література / М. П. Бондар, О. І. Гончар, М. С. Грицюта [та ін.]; відп. ред. М. Т. Яценко. – 1987. – 632 с.

Тичина П. Г. – С. 40, 145, 334, 446, 489, 544, 555, 565, 570, 606.

Т. 2 : Радянська література / Л. М. Новиченко, І. О. Дзеверін, В. Г. Дончик [та ін.] ; відп. ред. Л. М. Новиченко. – 1988. – 742 с.

Тичина П. Г. – С. 6, 7, 10, 11, 14, 15–17, 22, 24, 25, 29–33, 36, 37, 39, 40, 43, 44, 46, 47, 49, 50, 68, 72, 75, 78–83, 88–90, 92, 94–96, 99, 107, 109, 111, 113, 127, 130, 132, 140–142, 143–147, 149, 150, 153, 156, 159, 160, 181–186, 188–191, 192, 193–196, 201, 212, 217, 218, 220, 228, 232, 270, 271, 276, 279, 280, 284, 293, 295, 319, 324, 338, 343–346, 351, 358, 360, 365–380, 382, 385, 393, 395, 399, 401, 443, 446, 453, 456, 459, 474, 480, 488, 490, 491, 510, 522, 530, 532, 557, 559, 562, 564, 569, 587, 590, 599, 626, 674, 692, 694, 697, 701, 704, 722.

В335067/1,2

225. Тичина Павло Григорович // Український радянський енциклопедичний словник : в 3 т. / редкол.: А. В. Кудрицький (відп. ред.) [та ін.]. – 2-ге вид. – Київ, 1987. – Т. 3. – С. 390–391 : фот.

В334254/3

226. Новиченко Л. Павло Тичина (1891–1967) / Л. Новиченко // Історія української літератури : у 2 т. / редкол.: І. О. Дзеверін (голова) [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1988. – Т. 2 : Радянська література / Л. М. Новиченко, І. О. Дзеверін, В. Г. Дончик [та ін.] ; відп. ред. Л. М. Новиченко. – С. 366–379 : портр.

В335067/2

227. Павло Тичина // Письменники Радянської України (1917–1987) : біобібліогр. довід. / авт.-упоряд.: В. К. Коваль, В. П. Павловська. – Київ, 1988. – С. 590–591 : фот.

Ва480061

228. Булаховська Ю. Л. Творчість П. Г. Тичини і польська література / Ю. Л. Булаховська ; Т-во «Знання» УРСР. – Київ, 1989. – 48 с.

Р66371

229. Історія української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст. / за ред. Н. Й. Жук, В. М. Лесина. – 3-тє вид., допов. і перероб. – Київ, 1989. – 438 с.

Тичина П. Г. – С. 47, 143, 196, 274, 334, 423, 424.

Ва509136

230. Коцюбинська М. Корозія таланту: болючі роздуми про поезію Павла Тичини і не тільки про неї / Михайлина Коцюбинська // Радян. літературознавство. – 1989. – № 11. – С. 46–58.

Ж27444

231. Тычина Павло Григорьевич // Украинский советский энциклопедический словарь : в 3 т. – Киев, 1989. – Т. 3. – С. 427–428 : фот.

В335215/3

232. Гальченко С. А. Грані великого таланту : до 100-річчя від дня народж. П. Г. Тичини / С. А. Гальченко. – Київ, 1990. – 48 с. – (Сер. 6 «Духовний світ людини» ; Т-во «Знання» УРСР ; № 10).

P70953

233. З архіву П. Г. Тичини : зб. док. і матеріалів / П. Г. Тичина ; упоряд. Р. М. Корогодський [та ін.] ; АН УРСР, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1990. – 604 с.

Ва521853

234. Тельнюк С. В. Молодий я, молодий ... : поетичний світ Павла Тичини (1906–1925) / С. В. Тельнюк. – Київ : Дніпро, 1990. – 417 с.

Ва524914

235. Коцюбинська М. З любов'ю і болем : спогади про поета // Україна. Наука і культура. – 1990. – Вип. 21. – С. 260–266 : фот.

Ж66776

236. Літературно-громадська діяльність П. Тичини і сучасність : тези ювілейн. читань / Черніг. ін-т удосконалення вчителів. – Чернігів, 1991.

Ч. 1. – 43 с.

Ч. 2. – 95 с.

В339914/1–2

237. Павло Тичина – поет, педагог, громадянин : тези доп. міжвуз. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. поета / Уман. держ. пед. ін-т ім. П. Г. Тичини ; [уклад.: В. І. Кузь, Ю. І. Молотковський, Д. І. Пащенко та ін.]. – Умань, 1991.

Кн. 2. – 88 с.

Кн. 3. – 44 с.

Ва338012/2–3

238. Павло Тичина (1891–1967) // Історія української літератури ХХ століття : у 2 кн. / В. Г. Дончик, В. П. Агєєва, Ю. І. Ковалів [та ін.] ; за ред. В. Г. Дончика ; голов. ред. М. С. Тимошик. – Київ : Либідь, 1993. – Кн. 1 : 1910–1930-ті роки. – С. 183–203.

В339439/1

239. Koshelivets I. Tychyna, Pavlo / I. Koshelivets // Encyclopedia of Ukraine : in 5 vol. / ed. by D. N. Struk. – Toronto ; Buffalo ; London : Univ. of Toronto Press Inc., 1993. – Vol. 5 : St–Z. – P. 325–326 : phot.

В276504/5

240. Шалата М. Талант красен, та нещасен: (Павло Тичина у сучасному прочитанні) / Михайло Шалата // Дивослово. – 1994. – № 12. – С. 47–49.

Ж28928

241. Яровий О. С. Ліро-епос П. Тичини (особливості поетики) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01; 10.01.06 / Яровий Олександр Степанович ; Київ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Київ, 1995. – 18 с.

Ра289826

242. Яровий О. С. Ліро-епос П. Тичини (особливості поетики) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Яровий Олександр Степанович ; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 1995. – 197 арк.

Дс48523

243. Даниленко В. Павло Тичина / В. Даниленко // Історія України в особах ХІХ–ХХ ст. / авт. кол.: І. Войцехівська (керівник) [та ін.]. – Київ : Україна, 1995. – С. 376–381.

Ва562303

244. Жила С. Аналіз ранньої творчості Павла Тичини у взаємозв'язку з суміжними видами мистецтв / Світлана Жила // Дивослово. – 1995. – № 4. – С. 39–43.

Ж28928

245. Охріменко О. Г. Павло Тичина і світова література / О. Г. Охріменко, П. П. Охріменко ; відп. за вип. В. М. Василенко ; Сум. обл. орг. т-ва «Знання». – Суми, 1996. – 33 с.

Зі змісту: Павло Тичина і світова література. – С. 3–25; Записки про світову літературу в щоденникових записках і підготовчих матеріалах П. Г. Тичини. – С. 26–32.

Р79377

246. Лесин В. Г. Павло Тичина – поет і блазень [Електронний ресурс] / В. Г. Лесин // Питання літературознавства. – 1996. – Вип. 3. – С. 46–55. – Режим доступу: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/P1_1996_3_7.

247. Качуровський І. Павло Тичина – легенда і дійсність / І. Качуровський // Визвол. шлях. – 1997. – Кн. 1. – С. 87–97.

Ж15065

248. Хархун В. П. Типи системоутворюючих рівнів у поемі П. Г. Тичини «Похорон друга» / В. П. Хархун // Література та культура Полісся : збірник / Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. В. Гоголя. – Ніжин, 1997. – Вип. 9 : Творча спадщина письменників Полісся (М. Гоголя, Є. Гребінки,

Л. Глібова, П. Куліша, П. Тичини та ін.) та особливості мови їх творів / упоряд. і відп. ред. Г. В. Самойленко. – С. 128–131.

Онищенко О. С.: Ж91/1997/9

249. Губар О. Павло Тичина... поза колом репресованих знайомих : [фото 1915–1916 рр.] / О. Губар // Слово і час. – 1998. – № 6. – С. 57.

Ж27444

250. Калібаба Д. Тичина Павло Григорович (1891–1967) / Д. Калібаба // Калібаба Д. Відомі діячі культури, науки, політики Чернігівщини / Д. Калібаба ; ред.: І. Каганова, О. Астаф'єв. – Чернігів, 1998. – С. 221.

Ва588137

251. Комариця М. Сонячне соло у «космічному оркестрі» Павла Тичини / Мар'яна Комариця // Збірник праць і матеріалів на пошану Л. І. Крушельницької / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника ; редкол.: М. М. Романюк (відп. ред.) [та ін.]. – Львів, 1998. – С. 249–259.

Вс32857

252. Тичина Павло Григорович // Національна академія наук України, 1918–1998: персональний склад / уклад.: В. М. Палій, Ю. О. Храмов ; відп. ред. В. Ф. Мачулін. – 3-тє вид., допов. і перероб. – Київ, 1998. – С. 83 : фот.

Вс32943

253. Новиченко Л. Недописані рядки... : [Про творчість П. Тичини] / Л. Новиченко // Слово і час. – 1999. – № 3. – С. 49–50 ; № 7. – С. 50–55.

Ж27444

254. Шаров І. Тичина Павло Григорович / І. Шаров // Шаров І. 100 видатних імен України / І. Шаров. – Київ : Видав. дім «Альтернативи», 1999. – С. 402–404 : фот.

Ва604850

255. Тичина – художник. – Київ : Поліграф. центр, [2000]. – 79, [1] с. : іл.

Зміст: Цвітуть мелодії поезій / Микола Шудря. – С. 3–28; Малюнки Павла Тичини. – С. 31–50; Поезії / Павло Тичина. – С. 51–78.

Ва785369

256. Коцюбинська М. З любов'ю і болем: спогади про поета // Тичина П. Панахидні співи. З юнацького зошита: Вибране; Коцюбинська М. З любов'ю і болем: Спогади про поета. – Київ, 2000. – С. 3–17.

Р81272

257. Тичина Павло / Р. М. [Редакційний матеріал] // Енциклопедія українознавства : слов. частина / голов. ред.: В. Кубійович [та ін.] ; Наук. т-во ім. Шевченка. – Перевид. в Україні. – Львів, 2000. – Т. 9. – С. 3216–3217 : портр.

В339091/9

258. Павленко М. С. Патріотичне виховання молодших школярів на матеріалах творчості Павла Тичини : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Павленко Марина Степанівна ; Ін-т проблем виховання АПН України. – Умань, 2001. – 20 с.

Ра315946

259. Павленко М. С. Патріотичне виховання молодших школярів на матеріалах творчості Павла Тичини : дис... канд. пед. наук : 13.00.07 / Павленко Марина Степанівна ; Ін-т проблем виховання АПН України. – Умань, 2001. – 238 арк. – Бібліогр.: арк. 194–212.

Дс70611

260. Українське слово: хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття : навч. посіб. : в 4 кн. / упоряд., фах. ред. та біобібліогр. довідки В. Яременко. – Київ : Аконт, 2001.

Кн. 1 : Культурно-історична епоха Модернізму. Ранній модернізм: від «Зів'ялого листя» (1896) І. Франка до «В космічному оркестрі» (1921) П. Тичини. – 800 с. : іл.

В343899/кн.1

261. Шестопалова Т. П. Міфологеми поезії Павла Тичини: спроба інтерпретації : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Шестопалова Тетяна Павлівна ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – Київ, 2001. – 18 с.

Ра315556

262. Шестопалова Т. П. Міфологеми поезії Павла Тичини: спроба інтерпретації : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Шестопалова Тетяна Павлівна ; Луган. держ. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2001. – 199 арк. – Бібліогр.: арк. 185–199

Дс70454

263. Павло Тичина // Видатні діячі України минулих століть : мемор. альбм. – Київ, 2001. – С. 530–531 : фот. – (Золоті імена України).

Со24384

264. Особові архівні фонди Інституту рукопису : путівник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису ; авт. кол.:

О. С. Боляк, С. О. Булатова, Т. І. Воронкова [та ін.] ; редкол.: О. С. Онищенко (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 2002. – 767 с.

Тичина П. Г. – С. 5, 7, 84, 101, 143, 186, 188, 189, 205, 229, 232, 238, 240, 284, 286, 320, 323, 359, 366, 367, 379, 418, 432, 443, 444, 447, 448, 450, 451, 466, 477, 484, 485, 512, 530, 550, 551, 613, 622.

Вс37277

265. Павленко М. С. Тичининська формула українського патріотизму / М. С. Павленко. – Умань : АЛМІ, 2002. – 180 с. – Бібліогр.: с. 163–174.

Ва635249

266. Крупач М. Тичина Павло Григорович / М. Крупач // Довідник з історії України (А–Я) / Ін-т іст. дослідж. Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка ; за заг. ред. І Підкови, Р. Шуста. – Вид. 2-ге, доопрац. і допов. – Київ : Генеза, 2002. – С. 860–861.

Вс36382

267. Павло Григорович Тичина // Народжені Україною : мемор. альм. : у 2 т. – Київ, 2002. – Т. 2. – С. 624–625 : фот. – (Золоті імена України).

В346899/2

268. Павло Тичина (1891–1967) // Сто найвідоміших українців. – Вид. 2-ге, випр. і допов. – Москва ; Київ, 2002. – С. 488–493 : фот.

Ва637934

269. Буркут К. С. Зіставно-порівняльна характеристика словесно-образних систем О. Олесья, П. Тичини, М. Рильського : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Буркут Костянтин Станіславович ; НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Київ, 2003. – 16 с.

Ра322701

270. Буркут К. С. Зіставно-порівняльна характеристика словесно-образних систем О. Олесья, П. Тичини, М. Рильського : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Буркут Костянтин Станіславович ; НАН України, Укр. мовно-інформ. фонд. – Київ, 2003. – 193 арк. – Бібліогр.: арк. 179–193.

Дс78270

271. Логвиненко М. С. До останнього патрона...: долі українських письменників ХХ сторіччя очима літературознавця, критика : спогади, нариси, штрихи (шкіци) до портретів / Михайло Логвиненко. – Харків : III тисячоліття, 2003. – 412 с.

Зі змісту: Його шляхи, його боління ... На хвилі споминів і роздумів про Павла Тичину : етюди. – С. 9–68.

Ва647204

272. Маленовський Ю. Л. Фоносемантична організація поетичного твору: аспект рецепції (на матеріалі поезії Павла Тичини) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Маленовський Юрій Леонідович ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2003. – 20 с.

Ра351857

273. Маленовський Ю. Л. Фоносемантична організація поетичного твору: аспект рецепції (на матеріалі поезії Павла Тичини) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Маленовський Юрій Леонідович ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2003. – 212 арк. – Бібліогр.: арк. 201–212.

Дс95228

274. Поетичні голоси Чернігівщини / упоряд.: П. О. Сердюк, О. В. Забарний. – Чернігів : [Чернігів. обереги], 2003. – 334 с.

Зі змісту: Поезія Павла Тичини (Трагедійне як домінанта ранньої творчості) / О. Ковальчук. – С. 96–100; Барви веселки П. Тичини / П. Сердюк. – С. 100–104; Поема П. Тичини «Похорон друга» / В. Хархун. – С. 104–107.

Ва641552

275. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України : путівник / Держ. ком. архівів України, Центр. держ. архів-музей літ. і мистецтва ; голов. редкол. серії: Г. Боряк, В. Волковинський, Л. Гурбова [та ін.] авт.-упоряд.: М. Крячок, С. Куш, З. Сендик. – Київ, 2003. – (Архівні зібрання України. Путівники).

Вип. 1 / редкол. тому: Г. Боряк (голова), Ю. Кулініч, М. Ходоровський. – 553 с.

Тичина П. Г. – С. 20, 22–24, 27, 31, 36, 41, 42, 59, 64, 65, 75, 77, 82, 88, 94–96, 99, 107, 111, 112, 123, 124, 135, 136, 140, 144, 146, 149–152, 156, 159, 161, 166, 170, 181, 183, 189, 191, 194, 200, 202–218, 220, 221, 223, 232–235, 237, 242, 256–258, 261, 262, 318, 324, 332, 337, 350.

Вип. 2 / редкол. тому: Г. Боряк (голова), Ю. Кулініч, М. Ходоровський. – 619 с.

Тичина П. Г. – С. 23, 25, 31, 35, 49, 57, 58, 87, 90, 92, 96, 102, 113, 114, 125, 133, 135, 140, 144, 162, 172, 178, 186, 187, 194, 197, 198, 201, 204, 210, 220, 227, 236, 238, 263–265, 268, 271, 283, 284, 287–289, 299, 300, 304, 315, 319, 325, 327, 329, 339, 344, 356, 357, 360–362, 365, 375, 378, 379, 382, 397, 398, 403, 452.

В347185/1–2

276. Шестопалова Т. П. Міфологеми поезії Павла Тичини: спроба інтерпретації / Тетяна Павлівна Шестопалова. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 198 с. – Бібліогр.: с. 186–196.

Ва635844

277. Павленко М. Споріднення і перегукування душ: П. Тичина і В. Сухомлинський про патріотичне виховання / Марина Павленко //

Дивослово. – 2003. – № 9. – С. 22–24. – (До 85-річчя від дня народж. Василя Сухомлинського).

Ж28928

278. Тичина Павло Григорович // Національна академія наук України, 1918–2003: персональний склад / уклад.: В. М. Палій, Ю. О. Храмов ; відп. ред. В. Л. Богданов. – Київ, 2003. – С. 89 : фот.

Вс43565

279. Тичина Павло Григорович // Провідники духовності в Україні : довідник / за ред. І. Ф. Кураса. – Київ, 2003. – С. 322–323.

Ва646191

280. Тычина Пауло Рыгоровіч // Беларуская энцыклапедыя : у 18 т. – Мінск, 2003. – Т. 16. – С. 85 : партр.

В341126/16

281. Шумило М. Поет епохи великих зрушень та перетворень [П. Тичина] : спогад-есе / Микита Шумило ; публ. підгот. Н. Шумило // Дивослово. – 2003. – № 6. – С. 73–75. – (Пам'ятні дати: до 100-річчя з дня народження Микити Шумила).

Ж28928

282. Бистрова О. Близькість віддалених сенсів: П. Тичина «Похорон друга» ; М. Цветаєва «Стихи к Чехии» / О. Бистрова // Слово і час. – 2004. – № 7. – С. 42–47.

Ж27444

283. Тичина Павло Григорович // Видатні постаті України : біогр. довід. – Київ, 2004. – С. 341–343 : фот.

Вс40641

284. З любов'ю і болем : спогади про П. Тичину : збірник / упоряд. М. Павленко ; ред. і авт. передм. М. Коцюбинська. – Київ : Міленіум, 2005. – 347 с. : фотоіл.

Ва674597

285. Гуменюк В. Творчість Павла Тичини в контексті мистецьких віянь його доби / Віктор Гуменюк // Дивослово. – 2005. – № 5. – С. 56–60.

Ж28928

286. Деркачова О. Мотив сонцепоклонництва у ліриці 20-х рр. ХХ ст.: на матеріалі текстів А. Казки, П. Тичини, В. Свідзинського / Ольга Деркачова // Дивослово. – 2005. – № 4. – С. 49–53.

Ж28928

287. Мельничук Г. «Сонячні кларнети». Павло Тичина (1891–1967) // Мельничук Г. 1000 незабутніх імен України / Георгій Мельничук ; худож. Ю. А. Демидьонук. – Київ, 2005. – С. 163–164 : іл.

Ва661851

288. Українські поети ХХ століття: Павло Тичина, Максим Рильський, Володимир Сосюра / уклад. А. Я. Бельдій ; ред. К. В. Харченко. – Київ : Наук. думка, 2006. – 256 с.

Павло Тичина (1891–1967) : [вірші]. – С. 11–71.

Ва682444

289. Подранецька Н. Павло Тичина – «дивний мрійник з очима дитини ...» / Наталія Подранецька // Дивослово. – 2006. – № 12. – С. 15–16.

Ж28928

290. Тычина Павло (Павел) Григорьевич // Большая энциклопедия : в 62 т. / редкол.: Г. В. Кожевников и др. ; гл. ред. С. А. Кондратов. – М., 2006. – Т. 52. – С. 435.

В350159/52

291. Бернадська Н. І. Павло Тичина / Н. І. Бернадська // Бернадська Н. І. Українська література ХХ століття : довідник. – Київ : Знання-Прес, 2007. – С. 9–20.

Проаналізовані літературні твори П. Тичини, зокрема вірші з його ранньої лірики, пов'язаної з мотивами природи та людини, збірка «Сонячні кларнети», поема «Похорон друга». Окремий підрозділ «Невідомий» П. Тичина містить інформацію про так звані вірші з шухляди, написані за часів Української революції й донедавна замовчувані.

Ва693944

292. Клочек Г. Д. Художній світ поезії Павла Тичини «Ви знаєте, як липа шелестить...»: (до проблеми аналізу внутрішнього світу художнього твору з позицій рецептивної поетики) / Г. Д. Клочек // Клочек Г. Д. Енергія художнього слова : [зб. ст.] / Григорій Димитрович Клочек. – Кіровоград, 2007. – С. 102–122.

Ва692054

293. Литвин В. Альфа : хрестоматія української літератури та літературної критики. Літературна Бориспільщина. кн. 1. / Володимир Литвин. – Київ : Вид. В. Карпенко, 2007. – С. 105–118 : іл., портр.

Зі змісту: Павло Тичина (1891–1967):

Довгий О. «Це був ...» / Олексій Довгий. – С. 105 : фот.

Панченко В. В Ньюсі я довго любив Полю ... / Володимир Панченко. – С. 107–112.

Шудря М. Любові усміх квітне раз ... / Микола Шудря. – С. 113–115.

V350844/1

294. Погрібний А. Г. Сонцекларнетні карби віку (П. Тичина) / А. Г. Погрібний // Погрібний А. Г. Літературні явища і з'яви : (статті, портрети, силуети, наближення) / А. Г. Погрібний. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. – С. 527–561.

Va707245

295. Сулима М. Павло Тичина і поети-модерністи / М. Сулима // Слово і час. – 2007. – № 4. – С. 32–38.

Ж27444

296. Тичина Павло Григорович // Київ : іст.-біогр. енциклопед. довід. / авт. кол.: Г. Ю. Івакін, М. Б. Кальницький, Ю. В. Павленко, О. Ю. Храмов ; Ін-т гуманітар. дослідж. Укр. АН. – Київ, 2007. – С. 982–983 : портр.

Со27296

297. Тичина Павло Григорович // Усі письменники і народна творчість / Н. І. Черсунова, Р. Б. Шутько, О. В. Козир [та ін.] ; ред.: Н. Д. Кусайкіна, О. С. Кітченко. – Київ : Майстер-клас, 2007–2008. – С. 329–340.

Va692818

298. Тичина Ю. Про дослідження родоводу Павла Тичини : комент. через 20 р. / Ю. Тичина // Кур'єр Кривбасу: література, культурологія, політика, народознавство. – 2007. – № 214/215 (верес.-жовт.). – С. 167–177.

Ж14746

299. Тітаренко Ю. О. Збірка П. Тичини «Замість сонетів і октав»: семантика і поетика : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Тітаренко Юлія Олегівна ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2007. – 184 арк. – Бібліогр.: арк. 167–184.

Дс109977

300. Карпенко Н. С. Тичина Павло Григорович / Н. С. Карпенко // Українські мовознавці та письменники-мовотворці : довідник / НДІ українознавства ; керівники проекту: П. П. Кононенко, А. Ю. Пономаренко ; ред. С. Я. Єрмоленко. – Київ, 2008. – С. 284–287 : фот.

Va709154

301. Коваленко Л. «Ми – люди майбутнього, ми – не минулі» : статті, щоденники, спогади, листи / Леонід Коваленко ; упоряд.: М. Л. Калениченко, О. Б. Поліщук ; вступ. слово М. Г. Жулинського. – Дніпродзержинськ : Вид. дім «Андрій», 2008. – 512 с. : фот.

Зі змісту: Про Павла Тичину : [статті і рецензії] : Павло Тичина і поезія слов'ян. – С. 20–111; Відлуння могутнього таланту. – С. 111–123; Широчінь, глибина, пристрасть. – С. 124–130.

Ва697137

302. Наєнко М. К. Павло Григорович Тичина (Символізм) // Наєнко М. К. Художня література України. Від міфів до модерної реальності / М. К. Наєнко. – Київ : Просвіта, 2008. – С. 710–734.

Схарактеризовано окремі збірки творів Павла Тичини: «Сонячні кларнети», «Плуг», «Замість сонетів і октав», «Вітер з України» та ін.

Вс46612

303. Панченко В. Є. «Так ніхто не кохав...» : десять шедеврів української любовної лірики / В. Є. Панченко. – Київ : Веселка, 2008. – 95 с.

Зі змісту: «О Панно, Інно ...» / Павло Тичина. – С. 67; «В Нюсі я довго любив Полю...» / Володимир Панченко. – С. 68–77 : фот.

Ао267139

304. Тичина Павло Григорович // Палій В. М. Національна академія наук України, 1918–2008: персональний склад / уклад.: В. М. Палій, Ю. О. Храмов ; відп. ред. В. Л. Богданов. – 5-те вид., допов. і випр. – Київ, 2008. – С. 106 : фот.

Вс46509

305. Титаренко Ю. О. Збірка П. Тичини «Замість сонетів і октав»: семантика і поетика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Титаренко Юлія Олегівна ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2008. – 19 с.

Ра355504

306. Даниш Л. В. Громадсько-політична, державна та культурницька діяльність П. Г. Тичини (1891–1967 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Даниш Лідія Василівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2009. – 238 арк. – Бібліогр.: арк.185–238.

Дс119633

307. Фока М. В. Синкретизм образного світу Павла Тичини : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Фока Марія Володимирівна ; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2009. – 19 с.

Ра369465

308. Фока М. В. Синкретизм образного світу Павла Тичини : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Фока Марія Володимирівна ; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2009. – 203 арк. – Бібліогр.: арк.176–203

Дс115372

309. Даниш Л. В. Роль П. Тичини в суспільному житті та культурному розвитку України / Л. В. Даниш // Література та культура Полісся. – 2009. – Вип. 51. – С. 181–190.

Ж72039

310. Павло Тичина // Усі українські письменники : біограф. нарис, літ.-худож. огляд, перелік основ. творів, літ. для додатк. користування, термінол. слов. / упоряд.: Ю. І. Хізова, В. В. Щоголева. – Харків, 2009. – С. 90–94 : фот.

Ва711480

311. Скрипник І. І. Б.-І. Антонич та П. Тичина: типологія збігів / І. І. Скрипник // Питання літературознавства. – 2009. – Вип. 77. – С. 256–263.

Ж29815

312. Сонцекларнетні карби віку (П. Тичина) // Погрібний А. Г. Поклик дужого чину: статті. Портрети. Силуети. Наближення. Публіцистика / Анатолій Григорович Погрібний ; упоряд. Г. Г. Погрібна. – Київ, 2009. – С. 439–474. – (Бібліотека Шевченківського комітету).

Наведено невідомі досі факти про життя поета, аналізуються його твори, зокрема «Сонячні кларнети», «Вітер з України», «Космічний оркестр» та ін.

Ва729913

313. Даниш Л. В. Громадсько-політична, державна та культурницька діяльність П. Г. Тичини (1891–1967 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Даниш Лідія Василівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2010. – 20 с.

Ра371182

314. Мартинюк В. К. Християнство в структурі поетичного мислення Павла Тичини (ранній період творчості) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Мартинюк Василь Кирилович ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2010. – 189 арк. – Бібліограф.: арк.166–189.

Дс120130

315. Мартинюк В. К. Християнство в структурі поетичного мислення Павла Тичини (ранній період творчості) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Мартинюк Василь Кирилович ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2010. – 20 с.

Ра374873

316. Неборак В. Повільне читання віршів Тараса Шевченка, Івана Франка, Павла Тичини, Євгена Маланюка, Богдана Ігоря Антонича та новел

Василя Стефаника : [зб. ст.] / Віктор Неборак ; НАН України, Львів. від-ня Ін-ту літ. ім. Т. Г. Шевченка. – Львів, 2010. – 78 с. – (Серія «Літературознавчі студії» ; вип. 15).

Ва731570

317. Петровський В. В. Дон Жуан української літератури / В. В. Петровський, В. І. Семененко (П. Тичина) / В. В. Петровський, В. І. Семененко // Петровський В. В. Історія України. Заборонені кохання. Правда, яка шокує. Особистості, долі, почуття. – Харків : Видав. дім «Школа», 2010. – С. 314–318 : фот.

На основі архівних матеріалів, листів, спогадів, щоденників висвітлено обставини особистого життя П. Тичини.

Вс50834

318. Донець Г. Павло Тичина – лицар рідної мови / Григорій Донець. – Київ : АДЕФ-Україна, 2011. – 27 с.

Р120454

319. Історія української культури. У 5 т. Т. 5. Українська культура ХХ – початку ХХІ століть / НАН України ; голов. редкол.: Б. Є. Патон (голов. ред.), Г. Д. Верес, І. Ф. Курас [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 2011–2013.

Кн. 1 / редкол. тому: М. Г. Жулинський (голов. ред.), М. П. Бондар, І. М. Дзюба [та ін.]. – 2011. – 862 с.

Про П. Г. Тичину. – С. 15, 47, 89, 91, 92, 98, 102, 103, 111, 121, 122, 133, 134, 136, 141, 192, 193, 210, 223, 224, 285, , 452, 463, 471, 481.

Кн. 2 / редкол. тому: М. Г. Жулинський (голов. ред.), М. П. Бондар, І. М. Дзюба [та ін.]. – 2011. – 1031 с.

Про П. Г. Тичину. – С. 71, 73, 74, 80–83, 86, 87, 89, 90, 94–106, 126, 130, 131. 160, 161, 163, 168, 173, 174, 176, 199–201, 209. 212, 215. 248, 337, 342, 343, 361, 365–367, 372, 421, 465, 466, 579, 621, 830, 873, 875.

В343912/5, кн. 1–2

320. Мій Тичина : творчість юних літераторів та дослідників-членів Малої акад. наук, учасників Всеукр. літ. конкурсу «Моя країна – Україна» : збірка / НАН України, Нац. центр «Мала акад. наук України» ; упоряд.: О. Пономаренко, О. Голуткан, А. Малиш ; ред.: О. Нечипоренко, Т. Александрова. – Київ : Праймдрук, 2011. – 287 с. : фот. – До 120-річчя від дня народження П. Г. Тичини.

Вс54467

321. Мовотворчість Павла Тичини у дзеркалі третього тисячоліття: зб. наук. пр. / Ін-т укр. мови НАН України [та ін.] ; відп. ред. Г. М. Вокальчук. – Рівне ; Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Остроз. акад.», 2011. – 265, [3] с. : фот. – (Лексикографічна серія «Українська індивідуально-авторська неографія» ; вип. 5).

Ва738781

322. Жилін М. В. Тичина Г. Грабовича і Тичина В. Стуса / М. В. Жилін, М. С. Жиліна / Наук. зап. / Нац. ун-т «Остроз. акад.». Серія: Філологічна. – 2011. – Вип. 21. – С. 167–184.

Ж69992:Філол.

323. Назарчук О. М. Павло Тичина / О. М. Назарчук // Видатні постаті в історії України ХХ ст. : корот. біогр. нариси / В. І. Гусєв [та ін.]. – Київ : Вища шк., 2011. – С. 341–343 : фот.

Ао269621

324. Павло Тичина // Сто великих українців. – Київ : Арій, 2011. – С. 382–388 : фот.

Ва734391

325. Історія української культури. У 5 т. Т. 5. Українська культура ХХ – початку ХХІ століть / НАН України ; голов. редкол.: Б. Є. Патон (голов. ред.), Г. Д. Верес, І. Ф. Курас [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 2011–2013.

Кн. 3 : Культура та розвиток науки і технологій в Україні / редкол. тому: М. Г. Жулинський (голов. ред.), М. П. Бондар, І. М. Дзюба [та ін.]. – 2012. – 950 с.

Про П. Г. Тичину – С. 198, 250, 252, 443.

В343912/5, кн. 3

326. Ольшевський І. Павло Тичина: нові штрихи до містичного портрета : [дослідження] / Ігор Ольшевський. – Луцьк : Терен, 2012. – 182 с. – Бібліогр.: с. 176–180.

Ао270106

327. Фока М. В. Синтез мистецтв у поетичній творчості Павла Тичини : [монографія] / Марія Фока ; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград : Антураж А, 2012. – 333, [41] с. : фотогр., кольор. іл. – Бібліогр.: с. 306–334.

Ва760295

328. Донець Г. Павло Тичина – лицар рідної мови: маловідомі сторінки подвижника українського духу / Григорій Донець // Укр. мова й літ. в сучас. шк. – 2012. – № 9. – С. 28–36.

Ж16518

329. Тичина Павло Григорович // Чернігівці – лауреати державних премій: до 210-ї річниці утворення Чернігівської губернії та 80-річчя Чернігівської області / упоряд.: Т. П. Журавльова, Л. П. Ларіонова,

С. М. Сергєєва ; Черніг. іст. музей ім. В. В. Тарновського. – Вид. 2-ге, випр. і допов. – Чернігів, 2012. – С. 328–329 : фот.

Ва756509

330. Тичина Павло Григорович // Шевченківські лауреати. 1962–2001 : енциклопед. довід. / авт.-упоряд. М. Г. Лабінський. – Київ, 2001. – С. 681–686 : портр.

Ао270633

331. Історія української культури. У 5 т. Т. 5. Українська культура ХХ – початку ХХІ століть / НАН України ; голов. редкол.: Б. Є. Патон (голов. ред.), Г. Д. Верес, І. Ф. Курас [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 2011–2013.

Кн. 4 : Проблеми функціонування, збереження і розвитку культури в Україні / редкол. тому: М. Г. Жулинський (голов. ред.), М. П. Бондар, І. М. Дзюба [та ін.]. – 2013. – 943 с.

Про П. Г. Тичину – С. 249, 398, 414–416, 421, 587, 810, 812, 820.

В343912/5, кн. 4

332. Національна академія наук України, 1918–2013. Хронологія : [довідник] / Г. А. Будзика, В. М. Гамалія, В. Г. Гармасар [та ін.] ; авт. кол.: Ю. О. Храмов (керівник) [та ін.] ; відп. ред. В. Ф. Мачулін ; НАН України, Центр дослідж. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва. – Київ, 2013. – 527 с.

Про П. Г. Тичину – С. 93, 96, 122, 146, 153, 159.

Вс56762/з дод.

333. Фока М. Стратегії перекладу синтетичних образів Павла Тичини англійською мовою : [монографія] / Марія Фока ; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград : Антураж А, 2013. – 240, [32] с. : іл.

Ва773518

334. Гальченко С. А. Тичина Павло Григорович / С. А. Гальченко // Енциклопедія історії України : у 10 т. / Ін-т історії України НАН України ; редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.]. – Київ, 2013. – Т. 10 : Т–Я. – С. 89–91 : портр.

В348560/10

335. Ліпницька І. М. Павло Тичина (1891–1967) / І. М. Ліпницька // Історія української літератури ХХ – поч. ХХІ ст. : навч. посіб. : у 3 т. Т. 1 / В. І. Кузьменко, О. О. Гарачковська, М. В. Кузьменко [та ін.]. ; за ред. В. І. Кузьменка. – Київ : Академвидав, 2013. – С. 193–212 : фот. – (Серія «Альма-матер»).

В354642/1

336. Тичина Павло Григорович // Велика сучасна енциклопедія : в 10 т. / уклад. А. С. Івченко ; гол. ред. С. С. Скляр. – Харків, 2013. – Т. 9. – С. 324.
В353976/9

337. Тичина Павло Григорович // Палій В. М. Національна академія наук, 1918–2013: персональний склад / В. М. Палій, Ю. О. Храмов. – Київ, 2013. – С. 138 : портр.
Вс56763

338. Тичина Павло // Українські письменники : біогр., огляди творчості, літ. напрями і течії, літературознав. слов. – Київ, 2013. – С. 249–253.
Ва772934

339. Гальченко С. А. Історія тексту. Джерелознавчі і текстологічні аспекти творчості П. Г. Тичини, В. М. Сосюри та Остапа Вишні / Сергій Гальченко ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – Київ : Наук. думка, 2014. – 686, [17] с. : іл. – (Проект «Наукова книга»).
Вс58989

340. Косінова О. Концепція панмузичності у творах Павла Тичини : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05 / Косінова Оксана Миколаївна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2014. – 18 с.
Ра407397

341. Павленко М. Райдуга в решеті : про дитинство П. Тичини, Н. Суровцової, В. Симоненка, В. Стуса й І. Жиленко : роман у повістинах / Марина Павленко. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2014. – 367 с. : іл. – (Серія «Сузір'я славетних»).
Ва782197

342. Баган О. Роль Павла Тичини у творенні естетичної парадигми соцреалізму (до проблеми «Митець і тоталітаризм») / О. Баган // Слово і час. – 2014. – № 8. – С. 19–26.
Ж27444

343. Тичина Ю. Спогади / Юрій Тичина // Березіль. – 2014. – № 11/12. – С. 167–191; 2015. – № 1/2. – С. 147–190.
Ж26911

344. Харчук Р. Павло Тичина: літературний портрет / Роксана Харчук // Дивослово. – 2014. – № 10. – С. 24–30 ; 2014. – № 11. – С. 60–64.
Ж28928

345. Архіви, колекції та зібрання державних, громадських та релігійних установ у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису ; авт.-уклад.: О. П. Бодак, О. С. Боляк, С. О. Булатова [та ін.] ; редкол.: Л. А. Дубровіна (голова), Г. В. Боряк, Н. М. Зубкова [та ін.]. – Київ : Ін-т рукопису НБУВ, 2015. – 325 с.

Тичина П. Г. – С. 44, 52, 57, 159, 185, 190, 191, 198, 201, 260, 271.

Вс60788

346. Косінова О. Концепція панмузичності у творах Павла Тичини : монографія / О. Косінова. – Херсон : Грінь Д. С., 2015. – 195 с. – Бібліогр.: с. 180–195.

Ва795505

347. Семенюк О. В. Лексичні новотвори Павла Тичини: структура, семантика, лексикографічно-часові параметри : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Семенюк Ольга Володимирівна ; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2015. – 20 с.

Ра418522

348. Стус В. С. Феномен доби (сходження на Голгофу слави) / Василь Стус. – Київ : Кліо, 2015. – 103 с. – Бібліогр.: с. 103.

Про трагедію людини в умовах тоталітарного режиму, зокрема про П. Г. Тичину.

Ва809030

349. Павленко М. Тичина Павло Григорович / М. Павленко, О. Яровий // Шевченківська енциклопедія : в 6 т. / НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка ; редкол.: М. Г. Жулинський (голова) [та ін.]. – Київ, 2015. – Т. 6 : Т–Я. – С. 260–262 : портр.

В354112/6

350. Павло Тичина // Українські поети: біогр., огляди творчості, початок віршової літератури в Україні, усна народна творчість, теорія віршування. – Київ, 2015. – С. 195–199.

Ва796164

351. Касян Л. Джерельний потенціал аудіовізуальних документів у дослідженні культурно-громадської та літературної діяльності П. Г. Тичини / Л. Касян // Сіверян. літопис. – 2016. – № 1. – С. 115–121.

Ж14754

352. Касян Л. Г. Поет в умовах «заблокованої культури» : аудіовізуал. «версії» біогр. Павла Тичини (до 125-річчя від дня народж.) / Л. Г. Касян // Архіви України. – 2016. – № 1. – С. 77–89.

Ж27538

353. Культура слова. Вип. 84 / НАН України, Ін-т укр. мови ; редкол.: С. Я. Єрмоленко (голов. ред.) [та ін.]. – Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2016. – 229 с.

Зі змісту: Філософія мови Павла Тичини / Світлана Єрмоленко. – С. 14–24; «Аероплань, душе моя ...» (Багатоликий оказіоналізм Павла Тичини) / Євгенія Карпіловська. – С. 25–36; «А у всіх (навіть у травинки) сміялись сльози...» (Контрастиви в поезії Павла Тичини) / Надія Бобух. – С. 36–43; І ще в нас музики не досить» ... (Синтез музики та слова у творчості Павла Тичини) / Наталія Мех. – С. 44–55; Навколо звонні звуки ...» (звукоповтори в поезії П. Тичини) / Тетяна Беценко. – С. 56–65; «Перелицьований» Тичина: соціопоетика пародій / Ангеліна Ганжа. – С. 65–78; Мелодія душі Павла Тичини / Петро Кононенко. – С. 79–81; Почути Тичину / Наталка Позняк. – С. 81–84.

Ж60955

354. Поліщук Я. Павло Тичина в антиноміях літературного канону / Ярослав Поліщук // Слово і час. – 2016. – № 4. – С. 16–25.

Ж27444

355. Славинський М. «Усе життя боявся однієї речі ...»: 125 років тому народився автор геніальних «Сонячних кларнетів» Павло Тичина / Микола Славинський // Віче. – 2016. – № 1/2. – С. 58–60 : фот.

Ж14474

356. Федорів У. Механізми стилістичної модифікації канону: самоцензуrowаний Тичина / У. Федорів // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Літературознавство. – 2016. – № 8. – С. 171–177.

Ж69212

357. Особові архівні фонди вчених НАН України в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т архівознавства ; авт. та упоряд.: С. В. Старовойт, А. І. Шаповал, Ю. В. Булгаков [та ін.] ; редкол.: Л. М. Яременко (відп. ред.), С. В. Старовойт, Л. А. Дубровіна [та ін.]. – Київ, 2017. – 766 с.

Тичина П. Г. – С. 6, 67, 89, 185, 449, 547.

Вс64088

358. Здоровило Т. Візитна картка на вулиці: як енциклопедії укладали Максим Рильський і Павло Тичина та чому нині видавців примусово виселили / Тарас Здоровило // Україна молода. – 2017. – 24 трав. – С. 8.

359. Кабанець Р. Ю. Від поета до політика: Павло Тичина / Р. Ю. Кабанець // Сторінки історії : зб. наук. пр. – 2017. – Вип. 45. – С. 71–82. Ж73715

360. Костюченко В. Тичина і ми / Віктор Костюченко // Слово Просвіти. – 2017. – 5–11 жовт. (№ 40). – С. 11 ; 2017. – 12–18 жовт. (№ 41). – С. 10.

Досліджено життя і діяльність П. Тичини у часи Української революції.

361. Тичина Павло Григорович // Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець ХІХ ст. – 1941 р.) : матеріали до біобібліогр. слов. / авт.-уклад. Л. В. Гарбар ; редкол.: Г. В. Боряк, Л. А. Дубровіна (голова), В. І. Попик [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – Київ, 2017. – С. 451.

Вс64540

362. Косінова О. Павло Тичина – маестро поетичного слова / Оксана Косінова // Дивослово. – 2018. – № 10. – С. 54–59.

Ж28928

363. Прудивус С. В. Павло Тичина у світлі нового джерела: поет очима друга / С. В. Прудивус // Молодий вчений. – 2018. – № 11. – С. 732–735.

Ж101120

364. Коляда І. А. Павло Тичина / Ігор Коляда, Юлія Коляда. – Харків : Фоліо, 2019. – 118, [6] с. : іл. – (Знамениті українці). – Бібліогр.: с. 118–[119].

Ао275212; Ао275220

365. Добко Т. В. Неопублікований бібліографічний покажчик, присвячений Павлу Тичині / Т. В. Добко // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2020. – Вип. 25. – С. 220–232. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rks_2020_25_17

Ж68592

366. І Наукові читання, присвячені 40-річчю музею П. Г. Тичини в м. Києві : зб. наук. пр. (26 берез. 2020) / [редкол.: Є. В. Слизюк (голова), Д. В. Нестерчук, С. В. Прудивус] ; Департамент культури виконав. органу Київ. міськради (Київ. міськдержадмін.), Літ.-мемор. музей-квартира П. Г. Тичини в м. Києві. – Київ : О. Зень, 2020. – 223, [4] с. : іл. – Бібліогр. в кінці ст.

Ва842425

Вшанування пам'яті П. Г. Тичини

367. Тичини П. Г. музей // Київ : енциклопед. довід. / за ред. А. В. Кудрицького. – Київ, 1981. – С. 599.

Ао227985

368. Тичині П. Г. меморіальна дошка // Київ : енциклопед. довід. / за ред. А. В. Кудрицького. – Київ, 1981. – С. 599–560.

Ао227985

369. Тичина Павло Григорович (1891–1967) // Їх іменами названі вулиці Києва : список літ. про діячів науки, культури та мистецтва / М-во культури УРСР, Держ. іст. б-ка УРСР ; склала Н. Коваленко ; ред. Н. Селівачова. – Київ, 1982. – Вип. 6. – С. 30–31. – (До 1500-річчя Києва).

В330469/6

370. Блюдо І. Д. Тичини П. Г. музей / І. Д. Блюдо // Українська радянська енциклопедія : в 12 т. – 2-ге вид. – Київ, 1984. – Т. 11, кн. 1. – С. 260.

В328608/11.1

371. П. Г. Тычине [мемориальная доска], улица Репина, 5. [В этом доме с 1944 по 1967 год жил и работал Павло Тычина] // Галайчук А. М. Киев: страницы мемориальной летописи : фотопутеводитель-справочник / А. М. Галайчук, И. Н. Воронцов. – Киев : Мистецтво, 1987. – С. 250.

Ао244939

372. Чернігівщина : енциклопед. довід. / за ред. А. В. Кудрицького. – Київ, 1990. – 1006 с. : фот.

[Зі змісту]: Тичини вулиця – С. 796; Тичини музей – С. 796; Тичині П. Г. меморіальна дошка – С. 797; Тичині пам'ятник – С. 797.

Ао252170

373. Звід пам'яток історії та культури України : енциклопед. вид. : у 28 т. / НАН України, Ін-т історії України, Ін-т археології [та ін.] ; голов. редкол.: В. Смолій (голов. ред.), В. Горбик, В. Гусаков [та ін.]. – Київ : «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999– .

Кн. 1. Київ, ч. 1. А–Л. – 579 с.

Тичина П. Г. – С. 3, 61, 77, 230, 247, 292, 295, 298, 324.

Київ : Кн. 1, ч. 2 : М–С / редкол. тому: П. Т. Тронько (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 2004. – С. 585–1213.

Тичина П. Г. – С. 659, 667, 862, 878, 880, 982, 989, 1107, 1126.

Київ : Кн. 1, ч. 3 : С–Я / редкол. тому: П. Т. Тронько (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 2011. – С. 1217–2197.

Тичина П. Г. – С. 1578, 1588, 1589, 1750, 1762, 1764, 1769, 1773, 1785, 1797, 1865, 1869, 1950, 1953, 1969, 1988, 1996, 2019.
С10067/1, ч. 1–2

374. Сокол І. Музей-квартира Павла Тичини / Ігор Сокол // Дивослово. – 2003. – № 11. – С. 70–71.
Ж28928

375. Жадько В. У пам'яті Києва : наук. фотоіл. довід. / Віктор Жадько ; за ред. В. П. Андрущенко. – Київ : Фенікс, 2007. – 480 с.
Тичина П. Г. – С. 9, 23, 66, 90, 91, 124, 390.
Вс44398

376. Жадько В. Некрополь на Байковій горі : літ.-публіцист. вид. / Віктор Жадько ; за ред. В. П. Андрущенко. – Київ : Фенікс, 2008. – 312 с.
Тичина П. Г. – С. 7, 42, 62, 98, 99, 106, 107, 144, 266.
Вс46896

377. Тичини Павла імені літературна премія «Чуття єдиної родини» // Степаненко М. Літературні, літературно-мистецькі премії в Україні / М. Степаненко. – Полтава, 2014. – С. 370–372.
Ва776656

Бібліографічні посібники

378. Лейтес А. Десять років української літератури (1917–1927) : у 3 т. / А. Лейтес, М. Яшек ; Ін-т Т. Шевченка ; за заг. ред. С. Пилипенка. – [Харків] : Держ. вид-во України, 1928. – Т. 1 : Біо-бібліографічний. – С. 497–503, 655. – URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/0001740>.
Тичина П. Г. – С. 497–503, 655.
Айзеншток І. Я. № 7386/1

379. Павло Тичина : бібліогр. покажч. / склав І. З. Бойко ; відп. ред. І. Д. Золотоверхий ; АН УРСР, Держ. публ. б-ка УРСР. – Київ, 1951. – 139 с.
Ао122279

380. Тичина Павло Григорович // Українські письменники : біобібліогр. слов. : в 5 т. / редкол.: О. І. Білецький (голова) [та ін.]. – Київ : Держлітвидав, 1965. – Т. 5 : Радянська література : Л–Я. – С. 586–619.
В308485/5

381. Павло Григорович Тичина : метод.-бібліогр. матеріали : до 75-річчя з дня народж. поета / М-во культури Укр. РСР, Львів. держ. наук. б-ка ; склав Є. Є. Кравченко. – Львів, 1966. – 28 с.

Во978382

382. Твори письменників Радянської України у зарубіжних виданнях (1945–1966) : бібліогр. покажч. / авт.-складач В. С. Бабич. – Харків, Ред.-вид. від. Кн. палати УРСР, 1968. – 178 с.

Подано відомості про переклади творів Павла Тичини мовами світу.

Ва63403

383. Співдружність літератур : бібліогр. покажч. (1917–1966) / Ком. по пресі при Раді Міністрів УРСР, Кн. палата УРСР ; складачі: А. І. Ручка, Р. В. Малигіна, Д. Х. Мазус [та ін.] ; редкол.: В. М. Скачков (відп. ред.) [та ін.]. – Харків : Кн. палата УРСР, 1969. – 592 с.

Бібліографічні відомості про видання творів Павла Тичини у республіках Радянського Союзу.

Ва90302

384. Твори письменників Радянської України у зарубіжних виданнях (1945–1975) : бібліогр. покажч. / авт.-складач В. С. Бабич. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Харків, Ред.-вид. від. Кн. палати УРСР, 1977. – 187 с.

Подано відомості про переклади творів Павла Тичини мовами світу.

Вс31978

385. Лауреати Державної премії СРСР. Тичина Павло Григорович (1891–1967) // Бабич Є. К. Письменники радянської України – лауреати (1941–1985) : бібліогр. довід. / Є. К. Бабич, П. І. Рогова. – Вид. 2-ге, допов. – Київ, 1985. – С. 46–48.

Ао240048

386. «В поколіннях я озвуся» : до 105-річчя від дня народж. П. Г. Тичини (1891–1967) // Календар знамен. і пам'ят. дат. – 1996. – I кв. – С. 45–56. – Бібліогр.: с. 52–56.

Ж60630

387. Репресований визнанням : до 110-річчя від дня народж. П. Г. Тичини // Знаменні дати : календар. – Київ, 2001. – С. 33–36.

Ж70565

388. Тичина Павло Григорович (1891–1967) // Науковці України : [інтегров. електрон. інформ. ресурс] / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ASUA/1474686>

389. Павло Григорович Тичина : до 130-річчя від дня народж. (23.01.1891–16.09.1967 рр.) : презентація / підгот. Л. В. Дідух // Б-ка імені Л. Канішенка Західноукраїнського національного університету : [вебпортал]. – Дата публ.: 22.01.2021. – URL: <http://library.wunu.edu.ua/index.php/en/home-page/4739-pavlo-hryhorovych-tychyna>

А. Шумілова, мол. наук. співроб. НБУВ,

Т. Добко, заввідділу НБУВ, д-р наук із соц. комунікацій, старш. наук. співроб. (наук. ред.),

В. Шкаріна, наук. співроб. НБУВ (наук. ред.).

Розвиток дистанційної освіти (2015–2021 рр.)

Дистанційна освіта (*дистанційне навчання = освіта через інтернет = навчання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій = електронне навчання* – усі ці назви несуть у собі одне смислове значення) набуває сьогодні все більшої популярності. Така форма навчання передбачає доступ до Інтернету, технічне забезпечення (комп'ютер, планшет, смартфон тощо) в усіх учасників освітнього процесу, а також володіння вчителями, викладачами технологіями дистанційного навчання. Дистанційна освіта не вимагає присутності в аудиторії. Це можливість навчатися та отримувати необхідні знання віддалено від навчального закладу в будь-який зручний час, у будь-якій точці земної кулі.

Дистанційне навчання має бути зорієнтоване, насамперед, на наступні категорії учнів:

- обдаровані діти та молодь, які здатні самостійно опановувати навчальні програми;
- школярі, які проживають у важкодоступних та географічно віддалених населених пунктах від загальноосвітніх навчальних закладів;
- учні старших класів, які виявляють бажання отримати додаткові знання паралельно з традиційним навчанням у середній школі;
- абітурієнти, які готуються до вступу до вищих навчальних закладів;
- особи, які відбувають покарання у виправно-трудових закладах;
- громадяни України, які тимчасово або постійно проживають за межами держави;
- громадяни іноземних країн, які виявляють бажання отримати загальну середню освіту згідно з українськими навчальними програмами.

Дистанційне навчання – це загальний термін, що поєднує кілька форм освіти. Зокрема,

- екстернат – це дистанційна форма навчання, за якої дитина оформлена в звичайній школі, але навчається вдома. Існують певні групи учнів, які можуть перейти на цю форму освіти;

- сімейна форма навчання – це дистанційна форма навчання, за якої школяр навчається вдома, але оформлений у звичайній школі. Кожний учень може перейти на цю форму навчання;
- педагогічний патронаж – це дистанційна форма навчання, під час якого вчитель навчає дитину в нього вдома. Оформлення можливе за станом здоров'я і за висновком спецкомісії;
- заочна форма навчання передбачає періодичне відвідування закладу під час сесій, однак таких шкіл дуже мало.

У сучасному світі дистанційна освіта – поширене явище. У багатьох країнах світу з кожним роком популярність її зростає, адже ця форма навчання, основним принципом якої є інтерактивна взаємодія між суб'єктами освітніх послуг, є найбільш гнучкою та доступною.

Історично дистанційне навчання виникло у 1840 р., коли сер І. Пітман, вчитель англійської, відомий у світі як розробник стенографії Пітман, запропонував навчання через поштовий зв'язок для студентів Англії. А вже через 16 років Ч. Тюссе та Г. Лангеншейдт розпочали в Німеччині викладання мови заочно.

Розвиток дистанційної освіти в Україні розпочався значно пізніше, ніж у країнах Західної Європи і здійснювався дуже повільно з багатьох причин, зокрема, у зв'язку зі сприйняттям освітянами дистанційної освіти як конкурентної для класичної традиційної освіти. Але пандемічні обмеження, пов'язані з COVID-19, внесли корективи в освіту України. Вимушене дистанційне навчання стало викликом для всіх учасників освітнього процесу: вчителів, учнів та батьків. Організувати якісне навчання з використанням цифрових технологій, надихати й мотивувати учнів, давати раду технічним проблемам виявилось зовсім непросто. Зокрема, учні початкових класів, вчителі та батьки зіштовхнулися з багатьма труднощами, адже масове дистанційне навчання серед учнів початкових класів ніколи до цього часу не розглядалося урядом України. Складністю дистанційного навчання стало не тільки стимулювання учнів до внутрішньої роботи, а й можливість розгортання діалогу, який дозволяє учням висловлювати найрізноманітніші пропозиції.

Час показав, що переналаштуватися на дистанційне навчання в Україні можуть громадяни, які мають середню, професійну, вищу освіту, а також ті, що мають змогу виконувати дистанційно необхідні завдання за допомогою освітніх технологій. Процес навчання побудований на використанні різних комунікаційних засобів. По закінченню такого навчання студенти отримують відповідні сертифікати.

Міністерство освіти і науки України у 2002 р. запровадило експеримент із дистанційного навчання. Однією з можливостей, що відкрила перед системою освіти і суспільством впровадження дистанційної освіти, була перша Програма розвитку системи дистанційного навчання 2004–2006 рр. (постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2003 р. № 1494). На виконання програми було розроблене перше Положення про дистанційне

навчання, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 21 січня 2004 р. № 40. З розвитком технологій у 2013 р. було затверджено нове Положення про дистанційне навчання. Положення про дистанційну освіту та Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні регулюють права та обов'язки учасників навчального процесу.

Як визначено в наказі Міністерства освіти і науки України від 25 квітня 2013 р. № 466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання», дистанційне навчання – це індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу в спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій. Основна мета комунікації полягає в залученні та мотивації учасників до навчання. У дистанційному режимі багато видів традиційної мотивації працюють не так ефективно, як в очній школі. Важливо проаналізувати ефективність технологій, використаних під час дистанційного навчання на карантині, зокрема й для того, щоб продовжити використовувати деякі з них для змішаного навчання, електронної підтримки очних занять тощо.

Метою публікації є інформаційна підтримка процесів упровадження форм і методів дистанційної освіти.

До вашої уваги представлено бібліографічні описи законодавчих та нормативно-правових документів, монографій, збірників наукових праць, матеріалів наукових конференцій, навчальних посібників, дисертацій та їхніх авторефератів, статей із періодичних видань, а також матеріали освітніх порталів із питань впровадження та використання дистанційної освіти в Україні. Матеріал адресований науковцям, викладачам, аспірантам, студентам, а також тим, хто цікавиться розвитком дистанційної освіти в Україні. Законодавчу та нормативно-правову базу з питань дистанційної освіти розташовано за хронологією.

ЗАКОНОДАВЧА ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА З ПИТАНЬ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

1. Про внесення змін до Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності : наказ М-ва освіти і науки України від 31 берез. 2015 р. № 380 // *Офіц. вісн. України.* – 2015. – № 34. – С. 448–449.
2. Про затвердження Змін до Положення про дистанційне навчання : наказ М-ва освіти і науки України від 14 лип. 2015 р. № 761 // *Офіц. вісн. України.* – 2015. – № 64. – С. 516–518.
3. *Шифр НБУВ: Ж15327/2015/64*

4. Про систематизацію досвіду використання електронних освітніх ресурсів : наказ М-ва освіти і науки України від 12 груд. 2016 р. № 9 // Управління освітою. – 2016. – № 1. – С. 4.
5. Про внесення змін до Положення про електронні освітні ресурси : наказ М-ва освіти і науки України від 22 груд. 2017 р. № 1662 // Офіц. вісн. України. – 2018. – № 13. – С. 57.
6. Про затвердження Типового переліку комп'ютерного обладнання для закладів дошкільної, середньої та професійної освіти : наказ М-ва освіти і науки України від 02 листоп. 2017 р. № 1440 // Офіц. вісн. України. – 2018. – № 17. – С. 82–93.
7. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи : наказ М-ва освіти і науки України від 23 берез. 2018 р. № 283 // Інформ. зб. та коментарі М-ва освіти і науки, молоді та спорту України. – 2018. – № 5. – С. 23–25.
8. Про затвердження змісту дистанційного курсу для підвищення кваліфікації вчителів початкової школи та примірних технічних вимог до нього : наказ М-ва освіти і науки України від 11 жовт. 2018 р. № 1093. М-во освіти і науки : вебпортал: <http://www.mon.gov.ua>; Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1093729-18#Text>.
9. Про затвердження Порядку забезпечення доступу закладів вищої освіти і наукових установ до електронних наукових баз даних : наказ М-ва освіти і науки України від 27 лют. 2019 р. № 269 // Офіц. вісн. України. – 2019. – № 39. – С. 238–241.
10. Щодо організації роботи закладів дошкільної освіти під час карантину : лист М-ва освіти і науки України від 23 квіт. 2020 р. № 1/9-219 // Дошкільне виховання. – 2020. – № 5. – С. 20.
11. Щодо особливостей організації освітнього процесу під час карантину: лист М-ва освіти і науки України від 25 берез. 2020 р. № 1/9-176 // Інформ. зб. для освітян. – 2020. – № 4. – С. 71–72.
12. Щодо проведення підсумкового оцінювання та організованого завершення 2019–2020 навчального року: лист М-ва освіти і науки України від 16 квіт. 2020 р. № 1/9-213 // Освіта. – 2020. – 22–29 квіт. (№ 13–16). – С. 2–3.

РОЗВИТОК ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

13. Алієв Х. М. Дистанційні освітні технології: сутність, ознаки, особливості / Алієв Хан Магамед огли // Пед. альм. : зб. наук. пр. – Херсон, 2017. – Вип. 35. – С. 36–40.
Шифр НБУВ: Ж73247/2017/35
Те саме. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2017_35_7.
14. Алієв Х. М. Зарубіжний досвід упровадження дистанційного навчання в університетах / Алієв Хан Магамед огли // Наук. зап. Бердян. держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 3. – С. 11–17.
Шифр НБУВ: Ж74382:Пед.н./2017/3
Те саме. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpu_2017_3_3.
15. Алієв Х. М. Методологічні підходи як підґрунтя професійної підготовки студентів педагогічного університету до дистанційного навчання / Алієв Хан Магамед огли // Наук. зап. каф. педагогіки = Scientific notes of the pedagogical department : зб. наук. пр. – 2017. – Вип. 41. – С. 5–11.
Шифр НБУВ: Ж69289/2017/41
Те саме. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzkr_2017_41_3.
16. Алієв Х. М. Навчальні тренінги як активна форма підготовки майбутніх учителів до використання дистанційних технологій у професійній діяльності / Алієв Хан Магамед огли // Пед. альм. : зб. наук. пр. – Херсон, 2017. – Вип. 34. – С. 120–125.
Шифр НБУВ: Ж73247/2017/34
Те саме. – URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/2055>.
17. Алієв Х. М. Технологія дистанційного навчання студентів педагогічного університету в процесі фахової підготовки: теоретичний аспект / Алієв Хан Магамед огли // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. – Харків, 2017. – Вип. 57. – С. 11–20. – URL: <http://oaji.net/articles/2017/1054-1506337938.pdf>.
18. Антощук С. В. Основи організації дистанційного навчання в післядипломній педагогічній освіті: наук. посіб. / С. В. Антощук, В. О. Гравіт ; Нац. акад. пед. наук України, Ун-т менеджменту освіти. – Суми : НІКО, 2015. – 178 с. – Бібліогр.: с. 67–82.
Шифр НБУВ: Ва792357
Те саме. – URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/218892867.pdf>.

19. Артеменко В. Б. Сучасні веб-інструменти в онлайн-курсі «Теорія і методика дистанційного навчання» / В. Б. Артеменко, І. В. Артищук, О. О. Гудзовата // Вісн. Львів. торгов.-економ. ун-ту. Технічні науки. – 2018. – Вип. 21. – С. 126–133. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlteu_2018_21_22.
20. Бак М. Мультимедіа в освітньому просторі сучасної Польщі / М. Бак // Вища освіта України. – 2015. – № 1. – С. 71–74.
Шифр НБУВ: Ж23569/2015/1
21. Бакіров В. Пандемія може назавжди змінити вищу освіту / В. Бакіров, М. Огарков // Дзеркало тижня. – 2021. – 16 січ. – URL: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/pandemija-mozhe-nazavzhdi-zminiti-vishchu-osvitu.html>.
22. Бахмат Н. В. Інформаційно-освітнє середовище закладу вищої освіти в системі дистанційного навчання / Н. В. Бахмат // Наук. зап. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія: Педагогічні науки. – 2018. – Вип. 138. – С. 28–38. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzped_2018_138_6.
23. Безсмертний Є. О. Дистанційна освіта : вітчизняний та закордонний досвід упровадження сучасних інформаційних технологій / Є. О. Безсмертний // Вісн. Харків. нац. ун-ту внутр. справ. – 2015. – № 2. – С. 251–255. – URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/239>.
24. Біляй Ю. П. Дистанційне навчання баз даних / Ю. П. Біляй // Наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 2, Комп'ютерно-орієнт. системи навчання : зб. наук. пр. – Київ, 2015. – № 17. – С. 26–32.
Шифр НБУВ: Ж72786:С.2/2015/17
25. Біляй Ю. П. Дистанційний курс «Теорія ймовірностей і математична статистика» / М. І. Жалдак, Ю. П. Біляй // Комп'ютер у шк. та сім'ї. – 2016. – № 6. – С. 44–47.
Шифр НБУВ: Ж15998/2016/6
26. Біляй Ю. П. Методична система підготовки майбутніх учителів математики та інформатики до використання технологій дистанційного навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Біляй Юрій Петрович; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2018. – 256 арк. – URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/%D0%94_26.053.03/Bilia_i.pdf.

27. Бигич Ю. Інтерактивні дистанційні форми роботи з обдарованими дітьми / Юлія Бигич // Інозем. мови в шк. України. – 2015. – № 2. – С. 6–10.
Шифр НБУВ: Ж24329/2015/2
28. Бикова Т. Б. Забезпечення дистанційної складової змішаного навчання засобами Moodle / Т. Б. Бикова // Вісн. Глухів. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка. Серія: Педагогічні науки. – 2019. – Вип. 1. – С. 78–86. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2019_1_11.
29. Блощинський І. Г. Сутність та зміст поняття «дистанційне навчання» в зарубіжній та вітчизняній науковій літературі / І. Г. Блощинський // Вісн. Нац. акад. держ. прикордон. служби України. – 2015. – Вип. 3. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2015_3_4.
30. Бойченко Н. В. Особливості дистанційного навчання студентів / Н. В. Бойченко // Єдиноборства. – 2017. – № 2. – С. 62–66. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/edinob_2017_2_18.
31. Бодненко Т. В. Дистанційне навчання з використанням LMS Moodle у процесі підготовки майбутніх фахівців комп'ютерних систем / Т. В. Бодненко, О. В. Харченко // Вісн. Черкас. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. – 2015. – № 17. – С. 25–29. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuP_2015_17_6.
32. Борисюк І. Ю. Дистанційне навчання – як важлива ланка сучасної системи вищої освіти / І. Ю. Борисюк, Н. В. Кутасевич ; Одес. нац. мед. ун-т // Актуальні питання вищої медичної (фармацевтичної) освіти (в онлайн режимі за допомогою системи Microsoft Teams): матеріали XVII Всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 5–6 лист. 2020 р.). – Тернопіль : Укрмедкнига, 2020. – С. 34–35.
Те саме. – URL: <https://repo.odmu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/8249/Borisyuk.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
33. Ботузова Ю. В. Досвід впровадження дистанційного курсу для організації самостійної роботи студентів з математичного аналізу / Ю. В. Ботузова // Інформ. технології в освіті. – 2017. – № 3. – С. 61–73.
Шифр НБУВ: Ж73466/2017/3
34. Боятюк О. В. Безпековий вимір використання соціальних мереж в освіті : дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.10 / Олена Василівна Боятюк ; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2016. – 243 с. – URL: https://moskalik.at.ua/monografii/disertacija_bojatyuk.pdf.

35. Бугайчук К. Л. Активна оцінка в дистанційному навчанні / К. Л. Бугайчук // Дистанційне навчання – старт із сьогодення в майбутнє : зб. наук.-метод. пр. II Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Харків, 19 трав. 2016 р.). – Харків, 2016. – С. 196–200. – URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1361>.
36. Бугайчук К. Л. Гейміфікація у навчанні: сутність, переваги, недоліки / К. Л. Бугайчук // Дистанційна освіта України 2015 : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19–20 листоп. 2015 р.). – Харків : ХАДІ, 2015. – С. 39–43. – URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1319>.
37. Бугайчук К. Л. Мікронавчання : поняття, особливості, переваги / К. Л. Бугайчук // Дистанційне навчання – старт із сьогодення в майбутнє : зб. наук.-метод. пр. III Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Харків, 20–21 квіт. 2017 р.). – Харків, 2017. – С. 28. – URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2690>.
38. Бугайчук К. Л. Теоретичні та практичні аспекти створення і використання відео при проектуванні дистанційних курсів / К. Л. Бугайчук // Дистанційне навчання : старт із сьогодення в майбутнє : зб. наук.-метод. пр. I Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14–15 трав. 2015 р.). – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – С. 103–108. – URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1297>.
39. Букач А. Сервіси Google в дистанційному навчанні / Антоніна Букач // *Інформатика*. – 2015. – № 5. – С. 13–31 ; № 6. – С. 15–30 ; № 7. – С. 22–29 ; № 9. – С. 17–28.
40. Васильєва Л. Дистанційне навчання сольфеджіо і теорії музики в Україні: огляд Internet-джерел / Л. Васильєва // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2017. – № 2. – С. 192–204. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2017_2_20.
41. Відкрита та дистанційна освіта: від теорії до практики : зб. матер. III Всеукр. електрон. наук.-практ. конф., 27 верес. 2018 р. / редкол.: Л. Л. Ляхоцька (голов. ред.) [та ін.]. – Київ : Ун-т менеджменту освіти НАПН України, 2018. – 170 с.
Те саме. – URL : https://lib.iitta.gov.ua/712803/1/3_.
- Подано результати досліджень науковців і практиків із проблем відкритості у сприянні освітнім інноваціям та трансформації системи освіти в умовах реформи Нової української школи: застосування ПСТ в освітньому процесі закладів освіти. Висвітлено питання новітніх небезпек

в інтернет-просторі, дидактики дистанційного курсу, досвід упровадження інноваційних форм, інтерактивних технологій, сучасних систем управління освітніми ресурсами в освітній діяльності закладів освіти, інформаційної безпеки цифрового суспільства, практики застосування хмаро-орієнтованого освітнього середовища при змішаному навчанні тощо.

42. Вітюк А. В. Метод проєктів у дистанційному навчанні вищої математики / А. В. Вітюк, Н. В. Нужная // Наук. вісн. Миколаїв. нац. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки. – 2018. – № 3. – С. 41–46. – URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2018_3\(2\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2018_3(2)_9).
43. Власенко Н. О. Дистанційне навчання: Україна і світ / Н. О. Власенко, В. М. Помогайбо // Естетика і етика педагогічної дії. – 2019. – Вип. 20. – С. 29–37. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eeperd_2019_20_5.
44. Вовдюк Л. В. Дистанційне навчання / Л. В. Вовдюк // Безпека життєдіяльності. – 2018. – № 3. – С. 16–17.
Шифр НБУВ: Ж24482/2018/3
45. Войтович І. С. Особливості використання Google Classroom для організації дистанційного навчання студентів / І. С. Войтович, Ю. С. Трофименко // Наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 2, Комп'ютерно-орієнт. системи навчання. – 2018. – № 20. – С. 39–43.
Шифр НБУВ: Ж72786:С.2/2018/20
Те саме. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_2_2018_20_8.
46. Войтович Н. Технологія дистанційного навчання у підготовці кваліфікованих робітників / Н. Войтович, А. Найдьонова // Проф.-техн. освіта. – 2017. – № 3. – С. 15–17.
47. Воронкін О. С. Організація діяльності тьютора в системі дистанційного навчання вищого навчального закладу / О. С. Воронкін // Інформ. технології в освіті. – 2016. – № 1. – С. 177–191.
Шифр НБУВ: Ж73466/2016/1
48. Воротникова І. П. Дистанційне навчання: виклики, результати та перспективи : poradnik. З досвіду роботи освітян міста Києва : педагогам, учням, батькам, керівникам закладів освіти / упоряд.: І. П. Воротникова, Н. В. Чайковська ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – Київ, 2020. – 455 с. – URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2020/8/19/90.pdf>.

49. Впровадження дистанційних технологій навчання у ВНЗ: засади, проблеми, практичний досвід : зб. тез виступів на міжвузів. наук.-метод. вебінарі / Харків. торг.-екон. ін-т КНТЕУ. – Харків : РВВ ХТЕІ КНТЕУ, 2015. – 64 с. – URL: http://conf.htei.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Webinar_2015.pdf.
50. Впроваджувати дистанційку в школі можна без погодження з Міністерством // Освіта України. – 2015. – 14 верес. – С. 9.
51. Гаврілова Л. Теоретичні аспекти впровадження дистанційного навчання в Україні / Людмила Гаврілова, Юлія Катасонова ; ДВНЗ «Донбас. держ. пед. ун-т» (м. Слов'янськ), Каф. теорії і практики початк. освіти // Освітологічний дискурс. – 2017. – № 1–2. – С. 168–182. – URL: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/433/362>.
Те саме. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2017_1-2_16.
52. Гавриленко К. М. Вимоги до професійного дистанційного навчання / К. М. Гавриленко // Зб. наук. пр. ХДУ. Серія: Педагогічні науки. – Херсон : ХДУ, 2019. – № 89. – С. 56–60.
53. Гаврильєва К. Г. Дистанційна освіта у ВНЗ: переваги й недоліки / К. Г. Гаврильєва, С. М. Ефендієва ; Каф. інозем. мов з лат. мовою та мед. термінологією УМСА. – 2020. – 2 с. – URL: http://elib.umsa.edu.ua/jspui/bitstream/umsa/14476/1/Havrylieva%20K_H_Dystantsiina_osvita.pdf.
54. Галецький С. Дистанційне навчання як елемент інформаційно-комунікаційних технологій в освіті / Сергій Галецький, Тетяна Галецька // Зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини. – 2018. – Вип. 1. – С. 54–62. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2018_1_8.
55. Галій Л. В. Впровадження дистанційної форми навчання в систему післядипломної освіти: проблемні питання сьогодення / Л. В. Галій, Л. І. Шульга, В. А. Якущенко [та ін.] // Проблеми безперервної мед. освіти та науки. – 2019. – № 3. – С. 14–20. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psmno_2019_3_5.
56. Гарна С. Інтерактивний плакат як один із засобів дистанційного навчання зарубіжної літератури / С. Гарна // Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології. – 2017. – Вип. 5. – С. 234–242. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tppsf_2017_5_31.
57. Гахович С. В. Теоретичні та практичні аспекти використання системи дистанційного навчання / С. В. Гахович, Т. В. Савченко // Зб. наук. пр.

- Військ. Ін-ту Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2017. – Вип. 56. – С. 210–116. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znrviknu_2017_56_27.
58. Гевко І. Роль інформаційно-комунікаційних технологій в сучасній концепції дистанційного навчання / І. Гевко, О. Невмержицька // Молодь і ринок. – 2019. – № 2. – С. 41–45. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2019_2_9.
59. Гетта В. Г. Дистанційне навчання: дидактика, методика, організація : монографія / В. Г. Гетта, С. М. Єрмак, Г. В. Джевага [та ін.]. – Чернігів, 2017. – 286 с. – URL: <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/6650/1>.
60. Гладка І. А. Особливості використання програмного забезпечення при дистанційному навчанні студентів в процесі вивчення іноземних мов / І. А. Гладка // Наук. зап. / Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова]. Серія: Педагогічні науки. – 2018. – Вип. 140. – С. 43–49. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzped_2018_140_8.
61. Гнедкова О. О. Використання дистанційного навчання під час контролю знань самостійної роботи студентів мовних спеціальностей ВНЗ / О. О. Гнедкова // Пед. альм. – 2016. – Вип. 30. – С. 97–105. – URL: <http://eKhSUIR.kspu.edu/handle/123456789/7424>.
62. Гнедкова О. О. Дистанційні технології навчання у організації контролю знань самостійної роботи студентів мовних спеціальностей ВНЗ / О. О. Гнедкова // SWorld International periodic scientific journal : наук. пр. – Іваново : Науч. мир, 2016. – Вип. 2. – С. 88–95. – URL: <http://eKhSUIR.kspu.edu/handle/123456789/7416>.
63. Гнедкова О. О. Експериментальна перевірка ефективності контролю знань майбутніх учителів англійської мови з використанням дистанційного навчання / О. О. Гнедкова // Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. – Київ : Міленіум, 2016. – Вип. 259. – С. 54–65. – URL: <http://eKhSUIR.kspu.edu/handle/123456789/7425>.
64. Гнедкова О. О. Модель організації контролю знань майбутніх учителів англійської мови з використанням дистанційного навчання / О. О. Гнедкова // Зб. наук. пр. Херсон. держ. ун-ту. Педагогічні науки. – 2016. – Вип. 74(3). – С. 167–175.
65. Гнедкова О. О. Педагогічні умови формування контролю фахових знань майбутніх учителів іноземних мов у процесі дистанційного

навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Гнедкова Ольга Олександрівна ; Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2017. – 23 с.
Шифр НБУВ: Ра431634

66. Гнедкова О. О. Педагогічні умови формування контролю фахових знань майбутніх учителів іноземних мов у процесі дистанційного навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Гнедкова Ольга Олександрівна ; Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2017. – 294 с.
67. Гнедкова О. О. Проектування моделі мобільного навчання у системі дистанційного навчання «Херсонський Віртуальний Університет» / О. О. Гнедкова, В. В. Лякутін // Інформ. технології в освіті : зб. наук. пр. – Херсон : ХДУ, 2015. – Вип. 24. – С. 107–118. – URL: <http://eKhSUIR.kspu.edu/handle/123456789/7431>.
68. Гнедкова О. О. Формування контролю фахових знань майбутніх учителів іноземних мов у процесі дистанційного навчання : метод. рекомендації / О. О. Гнедкова. – Херсон : СТАР, 2017. – 36 с.
69. Головіна О. Дистанційне навчання в 3–4 класах : інструкції, приклади уроків та комунікації з батьками / Ольга Головіна // Нова укр. шк. – 2020. – 7 квіт. – URL: <https://nus.org.ua/articles/dystantsijne-navchannya-v-3-4-klasi-instruktsiyi-pryklady-urokiv-ta-komunikatsiyi-zbatkamy>.
70. Горбатюк Р. М. Експериментальна модель дистанційного навчання майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі / Р. М. Горбатюк, Л. М. Романишина // Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2016. – № 2. – С. 69–75.
71. Горбатюк Р. Організація дистанційного навчання майбутніх учителів початкової освіти на основі хмарних технологій / Р. Горбатюк, О. Потапчук // Вісн. Нац. акад. держ. прикордон. служби України : електрон. наук. фах. вид. Серія: Педагогіка. – 2016. – Вип. 6. – 10 с. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_6_5.
72. Гриневич Л. Освіта після пандемії. Частина 2. Тренди майбутнього шкільної освіти / Лілія Гриневич // Нова укр. шк. – 2020. – 28 квіт. – URL: <https://nus.org.ua/view/osvita-pislya-pandemiyi-chastyna2-trendy-majbutnogo-shkilnoyi-osvity>.
73. Дериглазов Л. В. Моделі дистанційного навчання в Національній академії статистики, обліку та аудиту / Л. В. Дериглазов, В. М. Кухаренко, Л. П. Перхун, Н. М. Товмаченко // Наук. вісн. Нац.

- акад. статистики, обліку та аудиту. – 2017. – № 3. – С. 79–90. – Англ. мовою. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvhastat_2017_3_12.
74. Дистанційна освіта // Вища освіта : інформ.-аналіт. портал про вищу освіту в Україні та за кордоном. – URL: <http://vnz.org.ua/dystantsijna-osvita/pro>.
75. Дистанційна освіта: забезпечення доступності та неперервної освіти впродовж життя (E-Learning and University Education 2017) : матеріали XLII Міжнар. наук.-метод. конф. (м. Полтава, 9–10 лют. 2017 р.). – Полтава : ПУЕТ, 2017. – 365 с. – URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/5732/1>.
76. Дистанційне навчання – старт із сьогодення в майбутнє : зб. наук.-метод. пр. I Всеукр. наук.-практ. конф., 14–15 трав. 2015 р., м. Харків / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Укр. асоц. дистанц. освіти ; редкол.: В. Г. Левчук (голов. ред.) [та ін.]. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – 215 с. : рис. – Текст укр., рос. – Бібліогр. в кінці ст.
Шифр НБУВ: Ва791785
77. Дистанційне навчання – старт із сьогодення в майбутнє : зб. наук.-метод. пр. II Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 19 трав. 2016 р. / редкол.: В. Г. Левчук (голов. ред.) [та ін.] ; М-во освіти і науки України, Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Укр. асоц. дистанц. освіти, Казах. нац. ун-т ім. Аль-Фарабі. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. – 254 с. : іл., табл. – Бібліогр. в кінці ст.
Шифр НБУВ: Ва802661
Те саме. – URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/13404>.
78. Дистанційне навчання – старт із сьогодення в майбутнє : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 20–21 квіт. 2017 р. / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Укр. асоц. дистанц. освіти ; редкол.: В. Г. Левчук (голов. ред.) [та ін.]. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2017. – 82 с. – Текст укр., рос.
Шифр НБУВ: Ва811856
79. Дистанційне навчання – старт із сьогодення в майбутнє : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 19–20 квіт. 2018 р. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. – 96 с. – URL: <https://dist.karazin.ua/storage/app/media/articles/id251/navchannya-start-izsogodennya-v-maybutne-2018.pdf>.

80. Дистанційне навчання: сутність, особливості та технології : рек. покажч. / Херсон. держ. ун-т ; упоряд.: Н. А. Арустамова, О. М. Блінова, С. М. Соболев. – Херсон : ХДУ, 2020. – 47 с.
Те саме. – URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/10739>.
- До видання включено бібліографічні описи монографій, збірників наукових праць, матеріалів наукових конференцій, навчальних посібників, авторефератів дисертацій та статей із періодичних видань, а також матеріали освітніх порталів із питань упровадження та використання дистанційної освіти в Україні.
81. Дистанційне навчання: як зацікавити учнів – поради від учительки / Алла Євтушенко // Нова укр. шк. – 2020. – 3 трав. – URL: <https://nus.org.ua/articles/dystantsine-navchannya-yakzatsikavyty-uchniv-porady-vid-uchytelky>.
82. Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія : зб. тез доп. на Всеукр. наук.-метод. семінарі з елементами вебінару (м. Харків, 25 лютого 2016 р.) / Харк. Торгов.-економ. ін-т КНТЕУ. – Харків : РВВ ХТЕІ КНТЕУ, 2016. – 76 с. – URL: <http://conf.htei.org.ua/wpcontent/uploads/2016/04/tezi-vebin02-2016.pdf>.
83. Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія : зб. тез доп. Всеукр. наук.-метод. семінару з елементами вебінару, [м. Харків, 26 лют. 2016 р.] / Ін-т модернізації змісту освіти, Київ. нац. торг.-екон. ун-т, Харків. торг.-екон. ін-т КНТЕУ, каф. вищ. математики та інформатики ; редкол.: Олійник Н. Ю. (голова редкол.) [та ін.]. – Харків : РВВ ХТЕІ КНТЕУ, 2016. – 73 с. – Бібліогр. в кінці ст.
Шифр НБУВ: Ва801010
84. Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія: матеріали міжвуз. вебінару (м. Вінниця, 31 берез. 2017 р.) / відп. ред. Л. Б. Ліщинська. – Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2017. – 102 с. – URL: http://www.vtei.com.ua/images/VN/31_03.pdf.
85. Дистанційно й інноваційно // Освіта України. – 2017. – № 21 (29 трав.). – С. 3.
86. Домніч С. П. Дистанційне навчання іноземних студентів мови як перспективна форма медіаосвіти / С. П. Домніч, І. Л. Селіна // Викладання мов у вищ. навч. закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки. – 2017. – Вип. 30. – С. 33–47. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vmvmn_2017_30_6.

87. Жалдак М. І. Дистанційний курс «Теорія ймовірностей і математична статистика» / М. І. Жалдак, Ю. П. Біляй // Комп'ютер у шк. та сім'ї : наук.-метод. журн. – Київ : Фенікс, 2016. – № 6. – С. 44–47.
Шифр НБУВ: Ж15998/2016/6
Те саме. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/komp_2016_6_10.
Описується дистанційний курс, розроблений для студентів та аспірантів фізико-математичних та інформатичних спеціальностей педагогічних вищих навчальних закладів із метою підтримки як денної, так і заочної форм навчання.
88. Жарікова Л. Дистанційні види роботи з обдарованими дітьми з компонентом змагання / Людмила Жарікова // Інозем. мови в шк. України. – 2015. – № 2. – С. 11–14.
Шифр НБУВ: Ж24329/2015/2
89. Жовтоніжко І. М. Вибір методичних підходів для дистанційного навчання природничих дисциплін в умовах закладу вищої освіти / І. М. Жовтоніжко, Є. Н. Бабакішієва // Фіз.-мат. освіта. – 2019. – Вип. 3. – С. 66–70. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/fmo_2019_3_12.
90. Жуковський В. Особливості сучасного дистанційного навчання : потенціал та нові можливості використання / В. Жуковський, С. Галецький // Людинознавчі студії. Педагогіка. – 2018. – Вип. 6. – С. 154–165. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstud_2018_6_15.
91. Журавська Н. С. Дистанційне навчання в країнах Європейського Союзу та Україні: реалії та перспективи / Н. С. Журавська // Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. – 2016. – Вип. 233. – С. 101–106. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_ped_2016_233_17.
92. Заболоцький А. Використання технологій дистанційного навчання в організації роботи студентів денної форми навчання / Антон Заболоцький // Вищ. шк. – 2015. – № 4/5. – С. 60–64.
Шифр НБУВ: Ж23773/2015/4-5
93. Заболоцький А. Ю. Дистанційне навчання у вищій школі для людей з особливими потребами / А. Ю. Заболоцький, Н. С. Кочева // Молодий вчен. – 2016. – № 12. – С. 429–432. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_12_106.
94. Заболоцький А. Ю. Сучасний стан дистанційного навчання у ВНЗ України / А. Ю. Заболоцький // Вісн. Дніпропетров. ун-ту ім. А. Но-

- беля. Серія: Педагогіка і психологія. – 2016. – № 2. – С. 19–23. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduer_2016_2_4.
95. Заболоцький А. Ю. Моделювання системи дистанційного навчання ВНЗ / А. Ю. Заболоцький // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Бердянськ : Ткачук О.В., 2016. – Вип. 1. – С. 94–99. – URL: <http://pedagogy.bdpu.org/wp-content/uploads/2016/10/17-4.pdf>.
96. Загуменна В. Дистанційна освіта бібліотекарів у віртуальному середовищі / В. Загуменна, Т. Гранчак // Вісн. Кн. палати. – 2017. – № 6. – С. 45–47.
Шифр НБУВ: Ж15184/2017/6
97. Залевський С. В. До питання застосування способів дистанційного навчання для проведення контролю графічних робіт студентів / С. В. Залевський, І. Д. Пелеванюк // Сучас. проблеми моделювання. – 2019. – Вип. 15. – С. 80–85. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cpm_2019_15_13.
98. Замороцька В. В. Дистанційне навчання у формуванні інструментальновиконавської компетентності майбутніх учителів музики / В. В. Замороцька // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2019. – Вип. 2. – С. 70–74. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuupred_2019_2_14.
99. Іваненко Л. О. Роль викладача в дистанційному навчанні / Л. О. Іваненко // Наук. зап. каф. педагогіки. – 2016. – Вип. 39. – С. 87–92. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzkr_2016_39_16.
100. Інформаційні технології оцінювання знань студентів при дистанційному навчанні на основі хмарних технологій / М. І. Цюцюра, М. Б. Кулеба, В. В. Гоц, Т. О. Лященко // Упр. розвитком склад. систем. – 2019. – Вип. 38. – С. 111–116. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Urss_2019_38_19.
101. Кабак В. В. Особливості впровадження технологій дистанційного навчання в процес підготовки студентів комп'ютерних спеціальностей технічного ВНЗ / В. В. Кабак // Зб. наук. пр. Херсон. держ. ун-ту. Педагогічні науки. – 2016. – Вип. 72 (2). – С. 144–148.
102. Кадемія М. Ю. Використання сервісів соціальних медіа в навчальному процесі ВНЗ: блоги, веб-квести, блог-квести : навч. пос. / М. Ю. Кадемія. – Вінниця : Ландо, 2013. – 198 с.

103. Кадемія М. Ю. Дистанційне навчання у віртуальному університеті як спосіб доступу до якісної освіти / М. Ю. Кадемія, В. О. Уманець // Відкрите освіт. е-середовище сучас. ун-ту. – 2016. – № 2. – С. 192–198. – URL: <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/45/85>.
104. Ключко С. С. Сучасний освітній процес: курс на дистанційне навчання / С. С. Ключко, В. М. Євтушенко, В. К. Сирцов // Morphologia. – 2017. – Т. 11, № 2. – С. 58–60. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Morphologia_2017_11_2_12.
105. Кльоц І. Використання елементів дистанційного навчання хімії / Ірина Кльоц // Хімія. – Київ : Шк. світ, 2016. – № 1. – С. 15–17.
106. Кобаль М. В. Технології дистанційного навчання в освітньому процесі України: проблеми та перспективи / М. В. Кобаль // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Педагогічні науки. – 2017. – № 7. – С. 160–174. – URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2017_7\(2\)_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2017_7(2)_23).
107. Коберник І. 10 лайфхаків для вчителів і порада батькам – вчителька математики про дистанційне навчання / Іванна Коберник // Нова укр. шк. – 2020. – 8 квіт. – URL: <https://nus.org.ua/articles/10-lajfhakiv-dlya-vchyteliv-iporada-batkam-vchytelka-matematyky-pro-dystantsijnenavchannya>.
108. Коберник І. Організація дистанційного навчання в школі : метод. рек. / М-во освіти і науки України ; упорядниці: І. Коберник, З. Звиняцьківська ; ред. З. Звиняцьківська ; літ. ред. Роман Трифонов. – 2020. – Травень. – 71 с. – URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2020/metodichni%20recomendazii-dustanciyna%20osvita-2020.pdf>.
109. Коношевич Т. Дистанційне навчання: від теорії до практики / Тетяна Коношевич // Проф.-техн. освіта. – 2018. – № 2. – С. 25–30.
110. Коршенко В. А. Використання системи дистанційного навчання Moodle для професійної освіти, перепідготовки та підвищення кваліфікації сил охорони правопорядку України / В. А. Коршенко // Застосування інформаційних технологій у підготовці та діяльності сил охорони правопорядку : міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14–15 берез. 2018 р.). – Харків, 2018. – С. 97–98. – URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3785>.

111. Котлярова В. Ю. Дистанційне навчання англійської мови студентів педагогічного ВУЗу / В. Ю. Котлярова, М. В. Ткач // Наук. зап. Бердян. держ. пед. ун-ту. Серія: Філологічні науки. – 2016. – Вип. 10. – С. 124–130. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpufn_2016_10_20.
112. Кравченко Ю. Концепція раціонального структурування знань у системі дистанційного навчання / Ю. Кравченко // Вищ. шк. – 2015. – № 4/5. – С. 76–86.
Шифр НБУВ: Ж23773/2015/4-5
113. Кравченко О. І. Моделі дистанційного навчання для підготовки військових фахівців в Україні / О. І. Кравченко, М. П. Віхтюк // Зб. наук. пр. Військ. ін-ту Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2017. – Вип. 55. – С. 208–215. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpviknu_2017_55_27.
114. Кравчинська Т. С. Особливості управління освітнім процесом за дистанційною формою навчання / Т. С. Кравчинська // Зб. наук. пр. Херсон. держ. ун-ту. Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 75 (2). – С. 120–124. – URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2017_75\(2\)_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2017_75(2)_25).
115. Кравцов Г. М. Мультимедійний редактор віртуальної фізичної лабораторії в системі дистанційного навчання «Херсонський віртуальний університет» / Г. М. Кравцов, А. С. Баєв, О. І. Лемещук, В. В. Орлов // Інформ. технології в освіті : зб. наук. пр. – 2017. – Вип. 4. – С. 63–79.
Шифр НБУВ: Ж73466/2017/4
116. Кравцова Л. В. Аналіз ефективності системи дистанційного навчання в процесі перевірки компетенцій / Л. В. Кравцова, Т. В. Зайцева, Н. Г. Камінська // Інформ. технології в освіті : зб. наук. пр. – 2017. – № 3. – С. 74–85.
Шифр НБУВ: Ж73466/2017/3
117. Кременський Б. Г. Дистанційне навчання як педагогічна технологія : переваги та недоліки / Б. Г. Кременський // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 146. – С. 148–151. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2017_146_35.
118. Кудіна Т. Розвиток дистанційних форм навчання української мови як іноземної / Т. Кудіна // Директор шк., ліцею, гімназії. – 2015. – № 4–5. – С. 100–108. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dslg_2015_4-5_14.
119. Кулешов С. О. Вдосконалення дистанційної освіти у вищому навчальному закладі України / Сергій Олександрович Кулешов ; каф.

інозем. мов Тавр. держ. агротехнол. ун-ту. – Мелітополь, 2018. – 5 с. – URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/5509/1/1.pdf>.

120. Купновицька І. Г. Дистанційна форма навчання, як один із методів підвищення мотивації навчання студентами заочної форми підготовки / І. Г. Купновицька, В. І. Клименко, І. П. Фітковська, С. М. Калугіна, Р. І. Белегай, О. І. Данилюк, М. П. Вівчаренко // Прикарпат. вісн. НТШ. Пульс. – 2019. – № 6. – С. 73–79. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvntsh_pul_2019_6_11.
121. Курман Т. В. Дистанційне навчання в Україні: переваги та недоліки / Т. В. Курман // *Інформаційні та інноваційні технології в забезпеченні й організації освітнього процесу : тези доп. і наук. повідомл. учасників ІХ конф. шк. пед. майстерності Нац. юрид. ун-ту ім. Я. Мудрого*. – Харків : НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2015. – С. 30–32. – URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11534/1/Kurman.pdf>.
122. Кухаренко В. М. Екстрене дистанційне навчання в Україні : монографія / за ред.: В. М. Кухаренка, В. В. Бондаренка. – Харків : Міська друк., 2020. – 409 с. – URL: <http://dl.khpi.edu.ua/mod/resource/view.php?id=46362>.
У колективній монографії викладено теоретико-методологічні погляди на нагальну для усієї системи освіти України проблему реалізації навчального процесу в умовах карантину, викликаного пандемією COVID-19.
123. Кухаренко В. М. Системний підхід до змішаного навчання / В. М. Кухаренко // *Інформ. технології в освіті*. – 2015. – № 24. – С. 53–67.
124. Кухаренко В. М. Тьютор дистанційного та змішаного навчання : посібник / В. М. Кухаренко. – Київ : Міленіум, 2019. – 307 с. – URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPIPress/42981/3/Book_2019_Kukharenko_Tiutor.pdf.
125. Кучай О. В. Особливості дистанційного навчання у вищій школі / О. В. Кучай // *Наук. вісн. Миколаїв. нац. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. – 2017. – № 4. – С. 292–294. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2017_4_56_22.
126. Кучай О. В. Підготовка фахівців у ВНЗ в умовах дистанційного навчання / О. В. Кучай, S. Kunikowski // *Наук. зап. / Центральноукр. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. – 2018. –

Вип. 163. – С. 74–76. – URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2018_163_16.

127. Кучай О. В. Підготовка фахівців у ВНЗ в умовах дистанційного навчання / О. В. Кучай // Наук. зап. Центральноукр. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Серія: Педагогічні науки. – 2018. – Вип. 166. – С. 126–129. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2018_166_30.
128. Кучеренко Н. Дистанційне навчання як виклик сучасної університетської освіти : філософсько-правовий вимір / Н. Кучеренко // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». Юридичні науки. – 2018. – Вип. 20. – С. 34–40. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2018_20_8.
129. Кучерявий О. Дистанційне навчання в системі вищої освіти в галузі фізичної культури та спорту / О. Кучерявий // Теор. і метод. фіз. виховання і спорту : наук.-теорет. журн. – 2018. – № 3. – С. 120–126. *Шифр НБУВ: Ж16967/2018/3*
Те саме. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/TMFVS_2018_3_20.
130. Лавриченко Н. М. Дистанційне навчання іноземних мов в Україні : проблеми і перспективи розвитку / Н. М. Лавриченко, Н. А. Шарамко // Вісн. Глухів. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка. Серія: Педагогічні науки. – 2018. – Вип. 3. – С. 26–32. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2018_3_5.
131. Лесик О. Ю. Аналіз принципів, методів та технологій дистанційної освіти / О. Ю. Лесик, І. В. Шерепа // Інфокомунікації – сучасність та майбутнє : матеріали 6-ої Міжнар. наук-практ. конф., (Одеса, 27–28 жовтня 2016 р.). – Одеса : ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2016. – Ч. 2. – С. 39–40.
132. Літвінова Т. Дистанційне навчання в школі на платформі Moodle: крок у нікуди чи інструмент формування особистості XXI століття? / Т. Літвінова, О. Янченко // Сучас. шк. України. – 2015. – № 9. – С. 19–23.
133. Ляшенко І. В. Перспективи розвитку дистанційного навчання у вищій школі / Каф. гуманітар. дисциплін Сум. філії Харків. нац. ун-ту внутріш. справ ; І. В. Ляшенко // Народна освіта : електрон. наук.-фах. вид. – 2015. – Вип. 1. – URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2682.

134. Маковецька Н. В. Можливості застосування дистанційного навчання у підготовці фахівців галузі туризму та готельно-ресторанної справи / Н. В. Маковецька, О. Є. Конох // Зб. наук. пр. Херсон. держ. ун-ту. Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 80. – С. 178–182.
135. Макогончук Н. Переваги дистанційного навчання та інформаційних технологій у вищій освіті / Наталія Макогончук ; Нац. акад. держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2021. – 5 с. – URL: <https://college.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/pdf>.
136. Малиновська О. Л. Деякі історичні та теоретичні аспекти дистанційного навчання / О. Л. Малиновська, С. Р. Масон, О. А. Чаплик // Наук. вісн. НЛТУ України. – 2017. – Вип. 27. – С. 186–188. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2017_27.
137. Малихін О. І знову про дистанційне навчання / О. Малихін, Я. Величко // Охорона праці. На допомогу спеціалісту з охорони праці : наук.-виробн. журн. – 2017. – № 7. – С. 11–13.
Шифр НБУВ: Ж14675:дод./2017/7
138. Мартиненко О. Є. Система вправ для формування англомовної компетентності в аудіюванні у майбутніх перекладачів в умовах дистанційного навчання / О. Є. Мартиненко // Інозем. мови : наук.-метод. журн. – 2017. – № 2. – С. 23–33.
Шифр НБУВ: Ж14803/2017/2
139. Мартиненко М. Ю. Формування культури самостійної роботи майбутніх економістів засобами дистанційного навчання : автореферат дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Мартиненко Марина Юріївна ; ПВНЗ «Дніпропетр. ун-т ім. Альфреда Нобеля». – Дніпропетровськ, 2015. – 20 с. – URL: <http://ducp.edu/uploads/avtoreferat-uchenyesovety-2015/13296.pdf>.
140. Мельничук І. М. Реальність та перспективи впровадження на сучасному етапі дистанційного навчання в сферу охорони здоров'я / І. М. Мельничук, С. О. Ястремська // Мед. освіта. – 2016. – № 3. – С. 17–20.
Шифр НБУВ: Ж16740/2016/3
141. Мельничук І. М. Розвиток дистанційного навчання в економічній освіті / І. М. Мельничук ; Терноп. держ. мед. ун-т ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України // Молодий вчен. – 2017. – № 2: February. – С. 515–518. – URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/2/119.pdf>.

Те саме. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_2_121.

У статті досліджено теоретичні питання сутності дистанційного навчання.

142. Миколайчук Р. А. Застосування технологій дистанційного навчання іноземних мов / Р. А. Миколайчук, А. І. Миколайчук // Вісн. Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 148. – С. 81–84. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2017_148_22.
143. Мінько Л. Ю. Дистанційне навчання у післядипломній освіті лікарівінтернів / Л. Ю. Мінько // Актуальні проблеми сучасної медицини : вісн. укр. мед. стоматолог. акад. – 2017. – Т. 17, вип. 2. – С. 299–302. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apsm_2017_17_2_68.
144. Молчанюк В. А. Теоретичні засади навчально-методичного забезпечення дистанційного навчання / В. А. Молчанюк. // *Наук. вісн. Донбасу*. – 2016. – № 1–2. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2016_1_2_5.
145. Морзе Н. В. Методика створення електронного навчального курсу (на базі платформи дистанційного навчання Moodle 3) [Електронний ресурс] : навч. посіб. / Н. В. Морзе, О. Г. Глазунова, М. В. Мокрієв. – Київ, 2016. – 240 с. – URL: https://edu.htei.kh.ua/pluginfile.php/53131/mod_book/chapter/8797.
146. Морозов В. В. Модель інформаційної взаємодії в проектах створення дистанційного навчання на основі віртуальної реальності / В. В. Морозов, Т. М. Шелест, М. В. Проскурін, Г. В. Гусак // Упр. розвитком склад. систем. – 2019. – Вип. 37. – С. 144–152. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Urss_2019_37_25.
147. Моцар М. Дидактичні і технологічні основи дистанційного навчання / М. Моцар // Освітній простір України. – 2015. – Вип. 6. – С. 173–180. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/opu_2015_6_30.
148. Муковіз О. П. Дистанційне навчання у системі неперервної освіти вчителів початкової школи: теорія та методика : монографія / О. П. Муковіз ; Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. – Умань : Сочінський М. М., 2016. – 392 с. : рис., табл. – Бібліогр.: с. 342–377. *Шифр НБУВ* : Ва802086
149. Навчальні заклади, які надають можливість навчатись віддалено // Міністерство освіти і науки України : вебпортал. – Київ, 2021. –

URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/distancijna-osvita/navchalni-zakladi-yakinadayut-mozhivist-navchatis-viddaleno>.

150. Навчальні матеріали для дистанційного навчання [Електронний ресурс] // Хмельницький обл. ін-т післядипломної педагог. освіти : офіц. портал. – Хмельницький, 2019. – URL: https://hoippo.km.ua/?-page_id=1409.
151. Навчання дітей вдома: практичні поради для вчителів від психологині Світлани Ройз // Нова укр. шк. / Зоя Звизняцьківська. – 2020. – 24 берез. – URL: <https://nus.org.ua/articles/navchannya-vdoma-praktychniporady-dlya-vchyteliv-vid-psyhologyni-svitlany-rojz>.
152. Нагрибельна І. А. Модернізація лінгводидактичної освіти засобом дистанційного навчання // Філологія та лінгводидактика в умовах євроінтеграції: сьогодення і перспективи : тези міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 25–26 жовт. 2018 р.). І. А. Нагрибельна, Л. Г. Сугейко. – Херсон, 2018. – С. 132–135.
Те саме. – URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/9762>.
153. Наливайко О. О. Дистанційне навчання : сутність та особливості / О. О. Наливайко // Пед. альм. – 2017. – Вип. 36. – С. 75–81. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2017_36_15.
154. Носкова М. В. Аналіз нормативно-правової бази забезпечення існування дистанційної форми навчання в Україні / М. В. Носкова, М. В. Сардига // Молодий вчен. – 2019. – № 6. – С. 346–351. – URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_6\(2\)_39](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_6(2)_39).
155. Овод Ю. Дистанційне навчання і форми взаємодії у системі «викладачстудент» / Ю. Овод // Зб. наук. пр. Нац. акад. держ. прикордон. служби України. Серія: Педагогічні науки. – 2016. – № 4. – С. 173–182. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadpcpn_2016_4_18.
156. Овсяннікова В. В. Дистанційне навчання в освітньому процесі вищого навчального закладу / В. В. Овсяннікова // Вісн. Запоріз. нац. ун-ту. Педагогічні науки. – 2016. – № 2. – С. 56–60. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_ped_2016_2_10.
157. Олешко А. А. Сучасні тенденції міжнародної освітньої еміграції з України / А. А. Олешко, О. В. Ровнягін // Інвестиції: практика та досвід : наук.-практ. журн. – 2020. – № 3. – С. 21–25.
Шифр НБУВ: Ж23721/2020/3

158. Олешко А. А. Удосконалення системи дистанційного навчання у вищій школі в умовах пандемії Covid-19 // Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10 листоп. 2020 р.). / А. А. Олешко, С. М. Бондаренко. – Київ : КНУТД, 2020. – С. 78–79.
159. Опанасюк Ю. Дистанційне навчання як інноваційна технологія / Ю. Опанасюк // Політолог. вісн. – 2015. – Вип. 78. – С. 154–162. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pv_2015_78_17.
160. Опанасюк Ю. Дистанційне навчання як наслідок еволюції традиційної системи освіти / Юлія Опанасюк // Вища освіта України. – 2016. – № 1. – С. 49–53.
Шифр НБУВ: Ж23569/2016/1
161. Осадчий В. В. Обґрунтування важливості застосування дистанційних засобів навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців з туризмознавства / В. В. Осадчий // Зб. наук. пр. Херсон. держ. ун-ту. Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 76. – С. 105–109.
162. Павліченко Т. Чотири сервіси, які допоможуть організувати дистанційне навчання / Тетяна Павліченко // Нова укр. шк. – 2020. – 21 берез. – URL: <https://nus.org.ua/articles/chotyry-servisy-yakidopomozhut-organizuvaty-dystantsijne-navchannya>.
163. Петренко С. В. Інноваційні технології у викладанні навчальних курсів з ІКТ з елементами дистанційного навчання / С. В. Петренко // Зб. наук. пр. Херсон. держ. ун-ту. Педагогічні науки. – 2016. – Вип. 74. – С. 191–196.
164. Плющ В. М. Становлення дистанційного навчання в Україні / В. М. Плющ, Ю. А. Равлів // Вісн. Глухів. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка. Серія: Педагогічні науки. – 2018. – Вип. 2. – С. 24–30. – URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2018_2\(2\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2018_2(2)_5).
165. Половая Н. О. Дистанційне навчання як інноваційна форма освіти / Н. О. Половая // Грані. – 2017. – Т. 20, № 1. – С. 27–31. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2017_20_1_6.
166. Попенко Н. В. Особливості впровадження елементів дистанційного навчання у процес соціально-гуманітарної підготовки магістрів природничих спеціальностей / Н. В. Попенко // Вісн. Кременчуц. нац. ун-ту ім. М. Остроградського. – 2019. – Вип. 3. – С. 51–57. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkdpu_2019_3_9.

167. Попенко Н. В. Теоретичний аналіз основних дефініцій дослідження соціально-гуманітарної підготовки магістрів природничих спеціальностей в умовах дистанційного навчання / Н. В. Попенко // Наук. зап. каф. педагогіки. – 2019. – Вип. 45. – С. 29–40. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzkr_2019_45_6.
168. Простакова Ю. В. Дистанційне навчання у вищих навчальних закладах: сучасний стан та перспективи розвитку / Ю. В. Простакова ; Київ. нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова // Інформ.-комунікац. технології в освіті. – 2017. – № 4. – 2 с. – URL: <https://e-journals.npu.edu.ua/index.php/ikt/article/view/116/pdf>.
169. Професійне самовдосконалення викладачів в умовах упровадження дистанційного навчання в закладах вищої освіти / А. В. Троцько, Л. С. Рибалко, О. Г. Кіріленко, Г. О. Труш // Інформ. технології і засоби навчання. – 2019. – Т. 72, № 4. – С. 258–272. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2019_72_4_22.
170. Розвиток дистанційного навчання в Україні та за кордоном : рек. список літ. / підготував бібліотекар I кат. І. І. Фіненко ; Полтав. держ. аграр. акад., бібліотека. – Полтава, 2015. – 5 с. – URL: https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/node/104/rozvytokdystanciynoyi_osvityvukrayini.pdf.
171. Рокосовик Н. В. Напрями наукових пошуків у сфері дистанційного навчання, що проводять українські та закордонні вчені / Н. В. Рокосовик // Зб. наук. пр. Херсон. держ. ун-ту. Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 76. – С. 161–165.
172. Романишина Л. М. Експериментальна модель дистанційного навчання майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах / Л. М. Романишина, Р. М. Горбатюк // Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2016. – № 2. – С. 327–333.
173. Романюк С. М. Дистанційне навчання англійської мови у процесі професійної підготовки майбутніх юристів: стан та перспективи / С. М. Романюк // Вісн. Дніпропетр. ун-ту ім. А. Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. – 2015. – № 1. – С. 171–176. – URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/8421>.
174. Романюк С. М. Дистанційне навчання іноземної мови : порівняльний аналіз сучасних платформ та онлайн-сервісів / С. М. Романюк // Вісн. Дніпропетр. ун-ту ім. А. Нобеля. Серія:

- Педагогіка і психологія. – 2016. – № 1. – С. 318–325. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduer_2016_1_55.
175. Рускуліс Л. В. Дистанційне навчання у процесі підготовки майбутнього вчителя української мови : переваги та недоліки / Л. В. Рускуліс // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 75-річчю Ізмаїл. держ. гуманітар. ун-ту (м. Ізмаїл, 15–17 жовт. 2015 р.). – Ізмаїл : РВВ ІДГУ; «СМИЛ», 2015. – Т. 1 : Історія. Економіка. Педагогіка. – С. 256–258.
Те саме. – URL: <http://eKhSUIR.kspu.edu/handle/123456789/7249>.
176. Рязанцева О. В. Формування готовності студентів магістерської підготовки до педагогічної комунікації в умовах дистанційної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Рязанцева Олександра Віталіївна ; ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2019. – 20 с. + CD-R.
Шифр НБУВ: Ра441918
177. Садовський М. Застосування технологій дистанційного навчання в системі військової освіти [Електронний ресурс] / М. Садовський. // Вісн. Нац. акад. держ. прикордон. служби України : електрон. наук.-фах. вид. Серія: Педагогіка. – 2016. – Вип. 6. – 13 с. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_6_12.
178. Самойленко О. О. Організаційно-педагогічні умови підвищення кваліфікації керівників професійно-технічних навчальних закладів на основі технологій дистанційного навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Самойленко Олексій Олександрович; Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир, 2015. – 20 с.
Те саме. – URL: http://eprints.zu.edu.ua/19349/1/dys_Samoylenko.pdf.
179. Сафарян С. Індивідуальні дистанційні форми роботи з обдарованими дітьми / Світлана Сафарян // Інозем. мови в шк. України : наук.-метод. журн. – 2015. – № 1. – С. 6–9.
Шифр НБУВ: Ж24329/2015/1
180. Сафарян С. З досвіду організації та проведення дистанційного діагностування рівнів розвитку творчих здібностей / Світлана Сафарян // Інозем. мови в шк. України : наук.-метод. журн. – 2015. – № 4. – С. 6–11.
Шифр НБУВ: Ж24329/2015/4
181. Свистунова Т. М. Вивчення стану дистанційного навчання в школі / Т. М. Свистунова // Упр. шк. – 2015. – № 4/6. – С. 66–71.
Шифр НБУВ: Ж24640/2015/4-6

182. Семенов М. А. Система забезпечення якості дистанційного навчання в умовах відкритої освіти / М. А. Семенов // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Педагогічні науки. – Старобільськ, 2017. – № 7. – С. 113–122.
Шифр НБУВ: Ж69372/2017/7(312); Ч.1
Те саме. – URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2017_7\(1\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2017_7(1)_14).
183. Сивак О. А. Платформи дистанційного навчання у закладах вищої освіти / О. А. Сивак, М. В. Сарбаш // Вісн. Маріуп. держ. ун-ту. Серія: Філософія, культурологія, соціологія. – 2018. – Вип. 16. – С. 66–75. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_fks_2018_16_10.
184. Сисоєва С. О. Стан, технології та перспективи дистанційного навчання у вищій освіті України / С. О. Сисоєва, К. П. Осадча // Інформ. технології і засоби навчання. – 2019. – Т. 70, № 2. – С. 271–284. – URL: https://www.researchgate.net/publication/332717610_.
185. Система електронного навчання ВНЗ на базі MOODLE : методичний посібник / Ю. В. Триус, І. В. Герасименко, В. М. Франчук ; за ред. Ю. В. Триуса. – Черкаси, 2020. – 220 с. – URL: https://moodle.org/pluginfile.php/1968620/mod_resource/content/1.
186. Смирна Л. Дистанційна практика в мистецькій освіті / Леся Смирна // Річний звіт Нац. агентства із забезпечення якості вищої освіти / за заг. ред.: С. Квіта, О. Єременко. – Київ, 2021. – С. 338–339. – URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/Річний-звіт-2020.pdf>.
187. Соколова Ю. С. Дистанційне навчання як інноваційна форма освіти / Ю. С. Соколова // Актуальні питання освіти і науки : зб. наук. ст. : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10–11 листоп. 2015 р.). – Харків : ХОГОКЗ, 2015. – С. 212–216. – URL: http://culturehealth.org/hogokz_knigi/Kn_produkc/Zbirnik/5_NANGU_2015.pdf.
188. Соколова Ю. Дистанційне навчання як педагогічна технологія в підготовці вчителів початкових класів / Ю. Соколова // Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. – 2018. – Вип. 8. – С. 82–92. – URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/prptma_2018_8\(2\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/prptma_2018_8(2)_10).
189. Сташко Ж. Чи приймаємо ми електронну дистанційну освіту? / Жанна Сташко // Завуч. – Київ : Шк. світ. – 2018. – № 13. – С. 37–39.

190. Татомир І. Інноваційні моделі діяльності мега-університетів у сучасній парадигмі освіти / Ірина Татомир // Вищ. шк. – 2018. – № 5/6. – С. 43–57.

Шифр НБУВ: Ж23773/2018/5-6

191. Теорія та практика змішаного навчання : монографія / В. М. Кухаренко, С. М. Березенська, К. Л. Бугайчук [та ін.] ; за ред. В. М. Кухаренка. – Харків : Міськдрук, НТУ «ХПІ», 2016. – 284 с. – URL:

http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPIPress/23536/3/Kukharenko_Teoriia_ta_praktyka_2016.pdf.

192. Технології дистанційного навчання : методологія створення та супроводу навчальних курсів : навч. посіб. / А. І. Прокопенко [та ін.] ; М-во освіти і науки України, Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Ін-т інформатизації освіти, Каф. інформ. технологій, Наук.-навч. лаб. розробки програм. забезпечення. – Харків : Мітра, 2019. – 80 с. – URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/3016>.

193. Ткачук Г. В. Змішане навчання та особливості використання ротаційної моделі у навчальному процесі / Г. Ткачук // Інформ. технології в освіті : зб. наук. пр. – 2017. – Вип. 4. – С. 143–156.

Шифр НБУВ: Ж73466/2017/4

194. Ткачук С. І. Місце дистанційних технологій навчання у процесі підготовки майбутніх учителів трудового навчання / С. І. Ткачук, Н. В. Мироненко // Наук. зап. / Центральноукр. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Серія: Педагогічні науки. – 2018. – Вип. 173. – С. 211–215. – URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2018_173\(2\)_49](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2018_173(2)_49).

195. 583. Томаз І. А. Самостійна робота – запорука ефективності дистанційного навчання / І. А. Томаз // Наук. зап. каф. педагогіки. – 2019. – Вип. 44. – С. 317–330. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzkr_2019_44_31.

196. Татомир І. Інноваційні моделі діяльності мега-університетів у сучасній парадигмі освіти / Ірина Татомир // Вищ. шк. – 2018. – № 5/6. – С. 43–57.

Шифр НБУВ: Ж23773/2018/5-6

197. Ткачук Г. В. Змішане навчання та особливості використання ротаційної моделі у навчальному процесі / Г. Ткачук // Інформ. технології в освіті : зб. наук. пр. – 2017. – Вип. 4. – С. 143–156.

198. Тузова І. А. Імітаційні технології в дистанційному навчанні / І. А. Тузова, В. В. Челабчі, В. М. Челабчі // Розвиток трансп. – 2018. – Вип. 2. – С. 182–191. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/transdevel_2018_2_20.
199. Усе в одному місці: як програма Discord допоможе організувати дистанційне навчання / Тарас Павлов // Нова укр. шк. – 2020. – 4 трав. – URL: [https://nus.org.ua/articles/use-v-odnomu-mistsiyakprograma-discord-dopoozhe-organizovaty-dystantsijnenavchannya](https://nus.org.ua/articles/use-v-odnomu-mistsiyakprograma-discord-dopoozhe-organizuvaty-dystantsijnenavchannya).
200. Фактори розвитку та напрями вдосконалення дистанційної форми навчання в системі вищої освіти України / О. Г. Романовський, О. В. Квасник, В. М. Мороз [та ін.] // Інформ. технології і засоби навчання. – 2019. – Т. 74, № 6. – С. 20–42. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2019_74_6_4.
201. Федорова В. Р. Управління розвитком дистанційного навчання у навчальному закладі / В. Р. Федорова // Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. «Наукові підходи в управлінні навчальними закладами»: [28 квіт. 2015 р.]. – Житомир : Левковець, 2015. – С. 440–445.
202. Федорчук М. В. Сутність і стан упровадження електронної освіти в Україні / М. В. Федорчук // Право і безпека = Право и безопасность = Law and safety : наук. журн. – 2015. – № 4. – С. 61–66.
- Шифр НБУВ: Ж24082/2015/4*
203. Хасхачих Д. А. Використання інтернет-сервісу Socrative для дистанційного навчання студентів / Д. А. Хасхачих // Медична освіта. – 2019. – № 1. – С. 135–139. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mosv_2019_1_31.
204. Хмиров І. М. Державне регулювання сучасною практикою дистанційного навчання / І. М. Хмиров // Вісн. Нац. ун-ту цивіл. захисту України. Серія: Державне управління. – 2018. – Вип. 2. – С. 176–183. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2018_2_26.
205. Цар І. О. Вебінар як засіб дистанційного навчання іноземної мови студентів немовних спеціальностей / І. О. Цар, Л. Є. Нагорнюк // Молодий вчен. – 2019. – № 4. – С. 285–288. – URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_4\(2\)_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_4(2)_25).

206. Чайка В. О. Інноваційні технології в дистанційному навчанні / В. О. Чайка // Вісн. Вінниц. політехн. ін-ту. – 2015. – № 6. – С. 159–164. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvpi_2015_6_28.
207. Чепурний С. Діти з особливими освітніми потребами : як забезпечити дистанційну освіту та уникнути проблем / С. Чепурний, Г. Чернухіна // Директор шк. Шк. світ : для зірк. керівників навч. закл. України. – Київ : Шк. світ. – 2019. – № 6. – С. 101–105.
208. Чернописька В. З. Технології дистанційного навчання у закладах вищої освіти : аксіологічно-правові засади / В. З. Чернописька, Н. В. Кучеренко // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». Серія: Юридичні науки. – 2019. – Вип. 21. – С. 112–121. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2019_21_18.
209. Чугай О. Ю. Змішане або гібридне навчання як трансформація традиційної освітньої моделі / О. Ю. Чугай ; Нац. техн. ун-т України «КПІ» // Науково-практична конференція «Новітні освітні технології в контексті євроінтеграції» : [офіц. портал КПІ]. – Київ, 2015. – URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1268>.
210. Шандригось Г. А. Дистанційне навчання в системі підготовки фахівців з фізичної культури і спорту / Г. А. Шандригось, В. І. Шандригось, П. І. Ладика // Наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 15: Наук.-пед. проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). – 2015. – Вип. 5. – С. 270–273. – URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_015_2015_5\(1\)_88](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_015_2015_5(1)_88).
211. Шаховська Н. Б. Методи та засоби дистанційної освіти для заохочення і залучення сучасної молоді до самостійних наукових досліджень / Н. Б. Шаховська, В. А. Висоцька, Л. В. Чирун // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». Серія: Інформ. системи та мережі : зб. наук. пр. – Львів, 2015. – № 832. – С. 254–284. – URL: <http://science.lpnu.ua/uk/sisn/vsivypusky/vypusk-832-2015/metody-ta-zasoby-dystancijnoyi-osvity-dlyazaohochennya-i>.
212. Швадчак Н. 35 інструментів для дистанційного навчання : добірка НУШ / Надія Швадчак // Нова укр. шк. – 2020. – 16 берез. – URL: <https://nus.org.ua/articles/30-instrumentv-dlyadystantsijnogo-navchannya-dobirka-nush>.
213. Швець В. Психолого-педагогічні аспекти управління навчальною діяльністю студентів з використанням дистанційних технологій навчання / В. Швець // Вища освіта України. – 2015. – № 2. – С. 37–43.

Шифр НБУВ: Ж23569/2015/2

214. Швирка В. Потенціал дистанційного навчання у вищих навчальних закладах Сходу України (сучасні реалії) / Вікторія Швирка // Вищ. шк. – 2015. – № 7/8. – С. 66–72.
Шифр НБУВ: Ж23773/2015/7-8
215. Шевченко А. В. Дистанційне навчання за допомогою сервісів Google / А. В. Шевченко // Комп'ютер у шк. та сім'ї. – 2016. – № 6. – С. 48–52.
Шифр НБУВ: Ж15998/2016/6
Те ж саме. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/komp_2016_6_11.
216. Шеленкова Н. Л. Вивчення дисципліни «основи психодіагностики» за допомогою засобів дистанційного навчання / Н. Л. Шеленкова // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту = Scientific bulletin of Kherson state university. Серія: Психологічні науки = Series: Psychological sciences. – 2017. – Вип. 2. – С. 122–126.
Шифр НБУВ: Ж73149:Психол.н./2017/2(2)
217. Штихно Л. В. Дистанційне навчання як перспективний напрям розвитку сучасної освіти / Л. В. Штихно ; Навч.-наук. ін-т бізнес-технологій «Українська академія банківської справи» Сум. держ. ун-ту // Молодий вчен. = Young Scientist. – 2016. – № 6: черв. – С. 489–493.
Шифр НБУВ: Ж101120/2016/6(33)
Те саме [Електронний ресурс]. – URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/6/121.pdf>.
218. Як використовувати YouTube у дистанційному навчанні / Алла Мовчан // Нова укр. шк. – 2020. – 6 квіт. – URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-vykorystovuvaty-youtube-udystantsijnijnomu-navchanni>.
219. Як організувати дистанційне навчання для дітей з ООП : досвід учителів / Марія Марковська // Нова укр. шк. – 2020. – 13 квіт. – URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-organizuvaty-dystantsijnenavchannya-dlya-ditej-z-oor-dosvid-vchyteliv>.
220. Як працювати в Google-клас: покрокова інструкція / Вікторія Топол // Нова укр. шк. – 2020. – 31 берез. – URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-pratsyuvaty-v-google-klaspokrokovaya-instruktsiya>.

221. Як розробити дистанційний урок для 1–2 класів : інструкція від учительки / Ольга Букреєва. – 2020. – 15 квіт. – URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-rozrobyty-dystantsijnyjurok-dlya-1-2-klasiv-instruktsiya-vid-vchytelky>.
222. Як технічно організувати дистанційне навчання – покрокова інстр. / Оксана Пасічник // Нова укр. шк. – 2020. – 25 берез. – URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-tehnichno-organizuvatydystantsijne-navchannya-pokroкова-instruktsiya>.
223. Ярмак В. Створення дистанційних курсів учителем як засіб підвищення його рівня знань та професійної компетентності / В. Ярмак, В. Резуненко // Математика в рідній шк. – 2019. – № 1/2. – С. 55–58.
Шифр НБУВ: Ж15988
224. Ярошенко Т. О. Дистанційне навчання в системі вищої освіти: сучасні тенденції / Т. О. Ярошенко // Інженерні та освітні технології = Engineering and educational technologies : щокварт. наук.-практ. журн. – 2019. – Т. 7, № 4. – С. 8–21. – URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/16869>.
225. Ястремська С. Історичні віхи становлення дистанційного навчання / С. Ястремська // Педагогіка і психологія проф. освіти. – 2016. – № 3. – С. 239–247. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2016_3_26.